

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา
Land Management of Buddhist Temple

โดย

พระมหาคำพันธ์ ปภากร,ดร.

พระสุภาพร เตชธโร

พระสถุทธิ์ สุมโน

ผศ.สุพิมล ศรีศักดิ์ดา

ดร.นคร จันทราช

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๕๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610656064

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา
Land Management of Buddhist Temple

โดย

พระมหาคำพันธ์ ปภากรโ,ดร.

พระสุภาพร เตชโร

พระสถุทธิ์ สุมโน

ผศ.สุพิมล ศรีศักดิ์ดา

ดร.นคร จันทราช

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๕๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610656064

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Land Management of Buddhist Temple

By

PhramaKampan Papakaro, Ph.D.

PhraSuphapon Tachatharo.

PhraSarit Sumano.

Asst. Prof.Supimon Sonsakdha.

Dr.Nakhon Jantharach.

Mahachulalongkonrajavidyalaya University Ubonratchathani Campas

B.E. 2556

Research Project Funded by Mahachulalongkonrajavidyalaya University

MCU RS 610656064

(Copyright Mahachulalongkonrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานวิจัย:	การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย:	พระมหาคำพันธ์ ปภากรโร,ดร. พระสุภาพร เตชธโร, พระสฤทธิ์ สุมน, ผศ.สุพิมล ศรศักดิ์, ดร.นคร จันทราช
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๖
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) ศึกษาการได้มาและการจัดการที่ดินในพุทธศาสนา ๒) ศึกษาการจัดการที่ดินวัดตามกฎหมายไทย และ ๓) ศึกษาแนวทางการจัดการที่ดินวัดในสังคมไทย ด้วยการรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสาร และสัมภาษณ์ความเห็นเจ้าอาวาสจำนวน ๓ รูป โดยวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

ที่ดินในพุทธศาสนาเป็นที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุเป็นที่บำเพ็ญกุศลของพุทธศาสนิกชนมีเป้าหมาย ๒ อย่าง คือ ๑) สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ ๒) สำหรับเป็นที่พักของพระสงฆ์ จากทิศทั้ง ๔ ส่วนหลักกรรมเพื่อการจัดการที่ดินวัดในพุทธศาสนามี ๒ อย่าง คือ ๑) หลักกรรมสำหรับผู้ปกครองวัด และ ๒) หลักกรรมสำหรับผู้มีส่วนร่วม

การได้ดินของวัดตามหลักของกฎหมาย ฐานะของวัดและการถือครองที่ดินของวัดมีผู้ศรัทธาบริจาคที่ดินเพื่อสร้างวัด ประเภทของที่ดินของวัดมี ๓ อย่าง คือ ๑) ที่วัด ๒) ที่ธรณีสงฆ์ และ ๓) ที่กัลปนา กรรมสิทธิ์ในที่ดินของวัดเป็นไปตามประมวลกฎหมายที่ดิน และการคุ้มครองที่ดินของวัดมี ๔ อย่าง คือ ๑) ลักษณะที่ดินของวัด ๒) การห้ามโอนที่ดินของวัด ๓) การห้ามยกอายุความขึ้นสู่กับวัด และ ๔) การห้ามบังคับคดีกับที่ดินของวัด

ส่วนการจัดการที่ดินของวัดในสังคมไทย ปัญหาเรื่องที่ดินวัดในจังหวัดอุบลราชธานีจำนวน ๔ กรณี คือ ๑) กรณีเช่าที่ดินวัดของวัดหลวง ๒) กรณียกที่ดินวัดร้างของวัดป่าพระพิฆเนศวร และ ๓) กรณีนำที่ดินวัดไปจัดสรรประโยชน์ของวัดด้ามพร้าว ทั้งหมดแก้ปัญหาเรื่องดินวัดด้วยความความเมตตาแลกรุณาผ่านการประนีประนอมเป็นหลักสำคัญ

Research Title: Land Management of Buddhist Temple
Researcher: Phrama Kampan Papakaro, Ph.D.,
 Phra Suphapon tachatharo,
 Phra Sarit Sumano,
 Asst. Prof. Supimon Sonsakdha,
 Dr. Nakhon Jantharach
Department: Mahachulalongkonrajavidyalaya University
 Ubonratchathani Campas
Fiscal Year: 2556/2014
Fund of Research: Mahachulalongkonrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research were (1) to study land acquisition and land management of Buddhist Temple (2) to study Temple land management by law in Thailand and (3) to study guideline of Temple land Management in Thai's society. The researcher had collected the data by observing no-participation and participation, in-dept interview with 3 abbots by face to face, reference from documents and analyzing data by the descriptive interpretation.

The results showed that:

Temple land is a monk's residence where Thai Buddhists love to make merit. The goals are the propagation of Buddhism and the monk's residence in Thailand. For, 2 principles dramatic for managing land are for the abbots and dependent monks. The temple land is donated by the people who are the faithful person. There are 4 types of temple land: temple land, churchyard and Kappana (merit dedicated to the departed). The temple land where the ownership is acquired in accordance with the law on land. There are 4 kinds of protected areas; it is the temple lands, people cannot set up a prescription defense for temple, and they could not execute judgment temple.

Temple Land Management in Ubonratchatani has 4 problems. Firstly, it is a case study of Temple Land lease of monastery. Moreover, it is the deserted Kitsanat Forest Temple. Thirdly, And lastly, it is on utilization of useful by Dam Pra temple. So, the researcher collects to use Buddha's doctrines in two points: compromise and compassion for solving the problems of Temple land.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ “สำเร็จลุล่วงด้วยดี” เพราะคณะผู้วิจัยได้รับความเมตตาอนุเคราะห์อันเป็นกำลังใจที่ประกอบด้วยความปรารถนาดีจากคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิและเจ้าหน้าที่จำนวนหลายท่านและหลายฝ่ายผู้วิจัยขอ “ระบุนาม” ไว้เพื่อแสดงความ “ขอบพระคุณ” และ “ขอบคุณ” ท่านตามลำดับดังต่อไปนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.(สุทิตย์ อากาศโร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ให้ความ “เมตตาอนุเคราะห์” ต่อข้าพเจ้าที่ “เปิดโอกาส” ให้ผู้วิจัยได้ก้าวเข้าสู่ “วงการวิจัย” ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์เป็นครั้งแรก โดยให้ “คำชี้แนะ” นับตั้งแต่การนำเสนอหัวข้อการวิจัยจนทำให้โครงงานวิจัยมีความชัดเจนมากขึ้น ทำให้ผู้วิจัยมองเห็น “ช่องทาง” ในการวิจัยเป็นอย่างดีจนสามารถดำเนินการเขียนงานวิจัยฉบับนี้ให้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอขอบคุณ พระมหาชุตินันท์ อภินนโท ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัยที่ได้ให้ “ความอนุเคราะห์” ต่อข้าพเจ้าเสมอมา “คอยติดตามถามไถ่” ความก้าวหน้าของงานวิจัยเสมอที่เปี่ยมไปด้วยความหวังดีเสมอ และคุณเดชฤทธิ์ โอธูสู และเจ้าหน้าที่ประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่านที่ทำหน้าที่เป็น “กัลยาณมิตรที่ดี” ในการติดต่อและประสานงานในด้านต่างๆ ทำให้ได้การติดต่อประสานงานเกี่ยวกับงานวิจัยทุกขั้นตอนของข้าพเจ้ามีความราบรื่นและผ่านไปด้วยดี

พระมหาคำพันธ์ ปภากรโร,ดร. และคณะ

๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ข)
กิตติกรรมประกาศ	(ค)
สารบัญ	(ง)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	(ฉ)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ การได้มาและการจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย	๖
๒.๑ การได้ที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย	๖
๒.๒ ลักษณะที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย	๑๒
๒.๓ การจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย	๑๓
๒.๔ เป้าหมายการจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย	๑๔
๒.๔.๑ สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๑๔
๒.๔.๒ สำหรับเป็นที่พักของพระสงฆ์จากทิศทั้ง ๔	๑๖
๒.๕ หลักพุทธธรรมกับการจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย	๑๙
๒.๕.๑ หลักธรรมสำหรับผู้ปกครองวัด	๑๙
๒.๕.๒ หลักธรรมสำหรับผู้อยู่ร่วมกันในวัด	๒๕
บทที่ ๓ การจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย	๓๐
๓.๑ ศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย	๓๐
๓.๑.๑ ความหมายของศาสนสมบัติ	๓๐
๓.๑.๒ ประเภทของศาสนสมบัติ	๓๐
๓.๑.๒.๑ ศาสนสมบัติกลาง	๓๐
๓.๑.๒.๒ ศาสนสมบัติของวัด	๓๒
๓.๑.๓ ข้อยกกฎหมายในการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัด	๓๓
๓.๒ การจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย	๓๘
๓.๒.๑ ความหมายของวัด	๓๕

๓.๒.๒	วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งวัด	๓๘
๓.๒.๓	ประเภทของที่ดินของวัด	๔๓
๓.๒.๔	การถือครองที่ดินของวัด	๔๔
๓.๒.๕	กรรมสิทธิ์ในที่ดินของวัด	๔๕
๓.๒.๖	การได้มาตามประมวลกฎหมายที่ดิน	๔๗
๓.๒.๗	การคุ้มครองที่ดินของวัด	๕๕
บทที่ ๔	แนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี	๖๓
๔.๑	วิเคราะห์แนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินในสมัยพุทธกาล	๖๓
๔.๒	วิเคราะห์แนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินตามหลักกฎหมายไทย	๖๔
๔.๓	วิเคราะห์แนวทางการจัดการที่ดินของวัดในสังคมไทย: ปัญหาเรื่องที่ดินของวัด ในจังหวัดอุบลราชธานี	๖๖
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๗๔
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๗๔
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๗๖
บรรณานุกรม		๗๗
ภาคผนวก		๘๐
ภาคผนวก ก	บทความการวิจัย	๘๐
ภาคผนวก ข	กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง	๙๐
ภาคผนวก ค	ตารางเปรียบเทียบ	๙๑
ภาคผนวก ง	แบบสัมภาษณ์	๙๓
ภาคผนวก จ	รูปภาพประกอบ	๙๔
แบบสรุปโครงการ		๙๘
ประวัติผู้วิจัย		๑๐๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

คัมภีร์ที่ใช้ในการค้นคว้านำมาอ้างอิง สำหรับงานวิจัยเล่มนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทยใช้ระบุชื่อ คัมภีร์/เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐ หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่มที่ ๔ ข้อที่ ๑๓ หน้าที่ ๒๐

		พระวินัยปิฎก		
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
		พระสุตตันตปิฎก		
ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎีกาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.นิ (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย ชนธวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว ไม่ว่าจะสังคมท้องถิ่นหรือสังคมเมือง สังคมบ้านหรือวัด เนื่องจากการพัฒนาทางด้านสิ่งปลูกสร้างทางด้านเทคโนโลยีหรือทางด้านข้อมูลสารสนเทศ ทำให้เกิดภาวะวิกฤตมากมายตามมาไม่ว่าจะเป็นวิกฤตสิ่งแวดล้อม วิกฤตวัฒนธรรม วิกฤตเศรษฐกิจ และวิกฤตทางสังคม สิ่งเหล่านี้ประชาชนจะต้องได้รับผลกระทบกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ประชาชนในสังคมบ้านและวัดจึงต้องปรับเปลี่ยนตนเองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทุกขณะทั้งทางกายและทางใจ^๑ วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันศาสนาเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์^๒แล้วยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและศูนย์กลางของชุมชน วัดจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทยทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน วัดจึงเป็นสถานที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาโดยมีเสนาสนะ และอาคารถาวรวัตถุต่างๆ เป็นที่อยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ ของพุทธศาสนิกชนทุกคนทั้งทางด้านจิตใจ และกิจกรรมตามประเพณีนิยม^๓ และยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงามที่จะก่อให้เกิดความสะอาด ความสว่าง และความสงบ^๔ นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาอีกด้วย วัดทุกวัดในทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมีฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน^๕ แต่ในทางพระวินัยยังมีฐานะที่แตกต่างกัน ตามมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยได้จำแนกวัดออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ " อาราม " ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์เพื่อประโยชน์ทาง

---

^๑กรมการศาสนา, การศึกษาผลงานวิจัยปีงบประมาณ ๒๕๓๕ - ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔.

^๒มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๓๑.

^๓พระธรรมวรานายก (โอภาส นิสิตติเมธี), ธรรมปริทัศน์ ๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๔.

^๔พลสันต์ โพธิ์ศรีทอง, หลักการบริหารและจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สภาสถาบันราชภัฏ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๗.

^๕สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือพระสังฆาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

พระวินัย โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วพร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำการสังฆกรรมตามพระวินัยได้ทุกประการ เป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัย

๒. สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งเป็นวัด รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้นตามความในมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ ด้วย และยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่สามารถใช้เป็นสถานที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้ ซึ่งฐานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์แล้ว แต่ฐานะทางพระวินัยยังไม่พร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำการสังฆกรรมตามพระวินัยทุกประการได้ เพราะยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

ดังนั้น คำว่า วัด จึงเป็นสิ่งหนึ่งที่อยู่คู่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ในครั้งสมัยอดีตวัดไม่ใช่สิ่งที่พระสงฆ์ต้องแสดงภาวะความเป็นเจ้าของ แต่เป็นสมบัติของสงฆ์ทั่วจตุรทิศ แต่กาลเวลาได้ทำให้วัดยกสถานะเป็นสมบัติและอำนาจอย่างหนึ่งด้วยสถานที่สร้างวัดอันหมายถึงที่ดินจะต้องอาศัยองค์ประกอบทางกฎหมายกำหนดเขตเฉพาะที่ตั้งอย่างชัดเจน ตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ตามมาตรา ๓๓ ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัดนั้นหมายถึงที่ดินใน ๓ ประเภท คือ

๑. ที่วัด คือที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น
๒. ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด
๓. ที่กัลปนา คือที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

ที่ดินวัดในครั้งอดีตอาจอยู่ในที่ที่ไม่ต้องการใช้ประโยชน์จากชุมชนหรือสังคมด้วยเหตุผลทางมูลค่าหรือทำเลในการแสวงหาผลประโยชน์แต่เมื่อความเจริญเข้ามาเบียดเบียนที่ดินวัดจึงนำมาสู่การเกิดปัญหาในการแบ่งแย่งถือสิทธิ์ครอบครองเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัดที่มีผลประโยชน์ในด้านทำเลการค้า การเช่าที่ทำประโยชน์ในที่ดินธรณีสงฆ์ด้วยความมุ่งหวังในเงินบำรุงวัด ค่าเช่าที่ดิน อาคารอันนำมาสู่กระบวนการทางกฎหมายในการดำเนินการฟ้องร้องจัดการบริหารถือสิทธิ์ในที่ดินวัดเพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์ อันนำไปประดังไปสู่วิพากษ์ในทางกฎหมายและสังคมไทยเกิดขึ้น ดังเช่น กรณีที่ธรณีสงฆ์ของวัดสวนแก้ว หรือโฉนดที่ดินธรณีสงฆ์ที่นำมาสร้างสนามกอล์ฟอัลไพน์ และบ้านจัดสรรของวัดธรรมิการามวรวิหาร เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในเรื่องการจัดการที่ดินวัดมีความสำคัญที่สุดต่อความเจริญรุ่งเรืองสันติสุขและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาถือเป็นหน้าที่โดยตรงของเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดที่ต้องทำหน้าที่เป็นผู้บริหารกิจการของวัดเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาดูแลแนะนำสั่งสอนพระภิกษุสามเณรและฆราวาสให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้อยู่ในศีลธรรมอันดีให้มีความสมัครสมานสามัคคีปรองดองกันให้ร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติศาสนกิจดำเนินกิจกรรมและโครงการต่างๆของวัดให้สำเร็จไปด้วยดี มีประสิทธิภาพสูงและให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองสันติสุขและมั่นคงเป็นศูนย์กลางชุมชนในการให้การศึกษาอบรมศีลธรรมจริยธรรมและภาวนาธรรมคือวิปัสสนากรรมฐานแก่ชุมชนและประชาชนทั้งใกล้และไกลให้เป็นที่ยังใจแก่สาธุชนได้อย่างแท้จริง^๖

^๖กรมการศาสนาและสำนักงานสภาพัฒนาการสงฆ์, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิซีเมนต์ไทย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖๖ - ๑๖๘.

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาถึงการได้มาและการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา รวมถึงการจัดการที่ดินให้ถูกต้องในทางกฎหมายเพื่อที่จะทำให้วัดนั้นได้สิทธิชอบธรรมในบริหารจัดการวัดบนฐานแห่งความถูกต้องชอบธรรมทางกฎหมายอย่างแท้จริง เพื่อให้วัดเป็นสถานแห่งการเรียนรู้และพัฒนา มนุษย์ตามหลักการทางพุทธศาสนาและความสุขสงบเย็นแก่สังคมไทยต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ การได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย
- ๑.๓.๒ การจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย
- ๑.๓.๓ แนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนาเป็นการวิจัยเชิงวิเคราะห์ เอกสารโดยมีขั้นตอนในการวิจัย ๕ ขั้นตอนตามลำดับดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร การสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลที่ปรากฏในชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก และในทุติยภูมิ (Secondary Sources) หมายถึง หนังสือ เอกสาร ตำรา วารสาร และงานวิจัยอันเป็นผลงานด้านวิชาการของนักวิชาการและนักวิจัยอื่นๆ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตด้านเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยมี ๓ ประการ คือ ๑) ศึกษาการได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย ๒) การจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย และ ๓) แนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา โดยผู้วิจัยได้เลือกวัดในจังหวัดอุบลราชธานีเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ประกอบการวิจัย ๓ แห่ง โดยสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดจำนวน ๓ รูป คือ ๑) พระครูวิลาสกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดหลวง และ ๒) พระมหาประสาน ยสธโร ผู้ดูแลวัดป่าพระพิฆเนศวร์ และ ๓) พระครูวิจิตรศาสนการ เจ้าอาวาสวัดด้ามพร้า

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการศึกษาจำนวน ๓ แห่ง คือ ๑) วัดหลวง ตั้งอยู่เลขที่ ๙๕ ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๒) วัดป่าพระพิฆเนศวร์ บ้านปากน้ำ (บึงสระพัง) ตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๓) วัดด้ามพร้า ตำบลขามใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านพื้นที่ผู้ให้การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เลือกวัดในจังหวัดอุบลราชธานีเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ประกอบการวิจัย ๓ แห่งโดยสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดจำนวน ๓ รูป คือ ๑) พระครูวิลาส กิจจาทร เจ้าอาวาสวัดหลวง และ ๒) พระมหาประสาน ยสธโร ผู้ดูแลวัดป่าพระพิฆเนศวร์ และ ๓) พระครู วิจิตรศาสนการ เจ้าอาวาสวัดด้ามพร้า

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

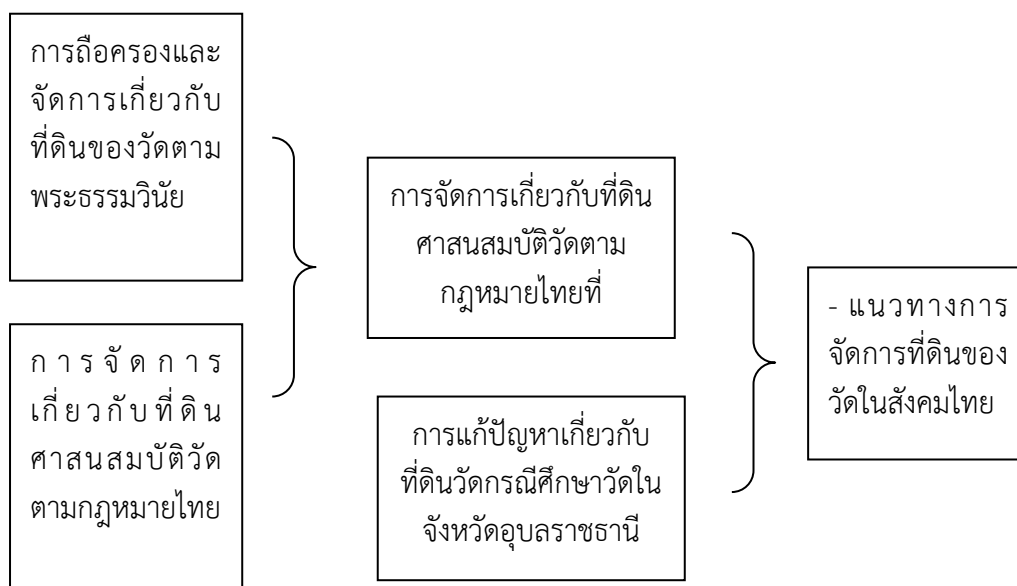
ที่ดินวัด หมายถึง ที่ดินวัดที่เป็นสมบัติที่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา
การจัดการ หมายถึง การจัดการแก้ปัญหาเรื่องที่ดินของวัดในจังหวัดอุบลราชธานีจำนวน ๓ วัด

แนวทางการแก้ปัญหา หมายถึง แนวทางการแก้ปัญหาที่ดินวัดตามหลักของพุทธธรรม
พระธรรมวินัย หมายถึง หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องการจัดการที่ดิน วัด

ศาสนสมบัติ ได้แก่ ทรัพย์สินของพระพุทธศาสนามีศาสนสมบัติเป็น ๒ อย่าง คือ ๑) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง ๒) ศาสนสมบัติของวัด คือ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่องการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด และงานวิจัยที่ข้องและการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดในจังหวัดอุบลราชธานีจำนวน ๓ รูป แล้วนำมาสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้ศึกษามุ่งศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนที่เป็นเอกสารสำคัญ (Documetary Research) มีขั้นตอนในการดำเนินการศึกษา ๓ ระดับ คือ

๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) หมายถึง อรรถกถางานเขียนนักปราชญ์หนังสือ บทความ เอกสาร ตำรา วารสาร และงานวิจัยอันเป็นผลงานด้านวิชาการของนักวิชาการและนักวิจัยอื่น ๆ ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับการวิจัยอันจะทำให้งานวิจัยครั้งนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

๑.๗.๓ นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปประเด็นการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบการได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

๑.๘.๒ ทำให้ทราบการจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย

๑.๘.๓ ทำให้ทราบแนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี

บทที่ ๒

การได้มาและการจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

ในบทที่ ๒ นี้ผู้วิจัยได้ศึกษาการได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย โดยมีเนื้อหาในการวิจัยตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ การได้ที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

๒.๒ ลักษณะที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

๒.๓ การจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

๒.๔ เป้าหมายการจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

๒.๕ หลักพุทธธรรมกับการจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

๒.๑ การได้ที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

โดยความเป็นจริงแล้วชีวิตมนุษย์ไม่ว่าจะทางโลกหรือทางธรรมนั้นไม่สามารถที่จะปฏิเสธความต้องการขั้นพื้นฐานในปัจจุบัน ๔ คือ ความต้องการอาหารในการหล่อเลี้ยงชีวิต ความต้องการที่อยู่อาศัย ความต้องการเครื่องนุ่งห่ม และความต้องการยารักษาโรค^๑ ได้เลย ดังนั้นจึงถือเป็นเรื่องสำคัญอีกเรื่องในการดำรงตนอยู่เพื่อประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ตามแต่วิถีที่จะเลือกว่าจะอยู่อย่างไร จนกว่าจะสิ้นไปแห่งสังขารในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้วางวาระในการดำรงชีวิตอยู่โดยมีเป้าหมายประโยชน์ในชีวิตอยู่ ๓ ระดับ คือ^๒

๑. ติฏฐธัมมิกัตถ์ คือ ประโยชน์ส่วนตนเองโดยเฉพาะการทำตัวเองให้พร้อมการพยายามปฏิบัติหน้าที่ตามหลักพระพุทธศาสนาที่ควรกระทำ

๒. สัมปรายิกัตถ์ หมายถึง ประโยชน์เบื้องต้น เพื่อวัตถุประสงค์ที่ต้องการสร้างความสันติสุขให้แก่ตนเองและผู้อื่น

๓. ปรมัตถ์ ได้แก่ ประโยชน์สูงสุดของชีวิตในการกระทำพระนิพพานให้แจ้งอันเป็นประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิตในทางพุทธศาสนา

ดังนั้นเพื่อการดำเนินไปแห่งเป้าหมายของการดำรงอยู่ในชีวิตจึงอยากจะทำปฏิเสศปัจจัยอันเป็นเครื่องเกื้อหนุนในชีวิตได้ ซึ่งในปัจจุบัน ๔ นั้น ไม่ได้ขัดต่อหลักการทางพระพุทธศาสนาเลยหากำมมีแต่ที่มีปรากฏในคำสอนกลับเน้นเรื่องของการใช้สอยอย่างเป็นประโยชน์และถูกต้องไม่เป็นไปเพื่อความ

^๑ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๒/๑๑๒.

^๒วิ.มทา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘.

ผลิตเพลินสนุกสนานหรือยังก็เลสไม่ให้งำเริบ มุ่งไปที่การบำบัดทุกข์เวทนา โดยพิจารณาในคุณค่าแท้ของสิ่งนั้นๆ^๓

ที่ดินวัดหรือเสนาสนะเป็นที่อยู่หรือที่อาศัยถือเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งมีความสำคัญเพราะมีผลต่อการดำรงตนของพระภิกษุสงฆ์ในการทำกิจต่างๆ รวมทั้งใช้สอยเป็นที่อาศัยหลับนอนของภิกษุซึ่งในสมัยพุทธกาลนั้นพระภิกษุสงฆ์ไม่มีที่ดินวัด หรือเสนาสนะที่แน่นอนมี ดังนั้นรูปแบบวิถีชีวิตในระยะแรกก็คืออาศัยพักที่โคนไม้ หรือถ้ำ เป็นการอยู่กับธรรมชาติเพื่อทำความเพียร ต่อมาทรงอนุญาตให้มีอารามหรือเกิดมีที่ดินของตนในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยและประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ ทำให้มีความเหมาะสมในการดำรงเพศพรหมจรรย์และเพื่อความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลจึงเกิดขึ้นเพราะมีผู้บรรลุนิพพาน มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งการสร้างวัดหรือการถวายที่ดินวัดไว้ในพระพุทธศาสนานั้นจุดประสงค์หลักนอกจากเพื่อให้เป็นสถานที่พำนักของมหาชน เพื่อใช้เป็นสถานที่พักของพระสงฆ์ผู้สละแล้วจากการเป็นอยู่อย่างคฤหัสถ์ และพระสงฆ์ผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อให้แจ้งพระนิพพาน ยังมุ่งหวังผลในอันสงัดจากผลแห่งการถวายทานไปด้วยอีกประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่งในสมัยพุทธกาลนั้นที่ดินที่จะนำมาสร้างวัดจะต้องมีบรรยากาศสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของพระสงฆ์ และเพื่อสร้างเสริมความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นกับบุคคลทั้งหลายผู้ได้มาสัมผัส ดังนั้น วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของความสงบ รื่นรมย์ เป็นที่พักของผู้มีบาปกรรมอันสงบระงับแล้ว เป็นที่อยู่อาศัยของผู้เห็นภัยในวัฏฏะ ห่างไกลจากความชั่วทุกรูปแบบ เป็นที่อาศัยของผู้ที่มีความบริสุทธิ์สะอาดทางกาย วาจาและใจเป็นพื้นฐาน โดยการถวายที่ดินสร้างวัดแห่งแรกในพุทธศาสนาเกิดจากพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาแห่งแคว้นมคธทรงบรรลุนิพพานมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ซึ่งในครั้งนั้นพระเจ้าพิมพิสารได้กราบทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้เสด็จไปเสวยและฉันภัตตาหาร ณ พระราชนิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น เมื่อพระสาวกก็ได้เสด็จเข้าไปเสวยและฉันภัตตาหารในพระราชนิเวศน์ เสร็จแล้วพระเจ้าพิมพิสารก็ได้ทรงมีพระราชดำริว่า กล่าวสรรเสริญพระธรรมเทศนาประกาศพระองค์เป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดพระชนม์ชีพ และจะควรถวายที่ ๆ ให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสาวก โดยทรงเห็นพระเวฬุวัน คือ สวนไผ่ ซึ่งเป็นสวนหลวง อันอยู่ภายนอกพระนครในทางด้านทิศเหนือ ไม่สู้ไกลนัก และทรงเห็นว่าเป็นที่อันควรพระราชประสงค์ ๕ ประการ คือ^๔

๑. ควรจะเป็นที่ประกอบกิจของผู้บำเพ็ญพรต และเป็นที่หลีกเลี่ยงในการบำเพ็ญพรต
๒. ควรจะเป็นที่มีทางสัญจรไปมาบริบูรณ์ สะดวกแก่ผู้ที่ต้องการจะไปมาได้
๓. กลางวันก็ไม่เป็นที่พลุกพล่านด้วยผู้คน กลางคืนก็มีความสงบ ไม่มีเสียงอื้ออึง ปราศจากลมที่เกิดจากผู้คนเดินไปมาพลุกพล่าน
๔. ควรจะเป็นที่ประกอบกิจของผู้บำเพ็ญพรตและเป็นที่หลีกเลี่ยงในการบำเพ็ญพรต

^๓ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔/๑๔.

^๔พระมหาสมชาย เจริญกิจ, วัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์ : ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะและกิจกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์กับสภาพความเป็นจริงของวัดในสังคมไทยในปัจจุบัน, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๐.

๕. ควรที่พระบรมศาสดาจะประทับได้

นอกจากนี้ยังมีตั้งปรากฏข้อความในพระวินัยปิฎก ภิกขุวิภังค์ เล่มที่ ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสอนุญาตรับการถวายที่ดินไว้ว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายพระเวฬุวันนั้น แก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงรับอาราม พระผู้มีพระภาคทรงรับอารามแล้ว ทรงชี้แจงให้พระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐเห็นชัดชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้าปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้วเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับเสด็จกลับ ต่อมาพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมกถาเพราะเรื่องนั้นเป็นต้นเหตุรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตอาราม”^๕

ฉะนั้นกล่าวได้ว่าที่ดินวัดผืนแรกในพุทธศาสนาก็คือที่ดินที่ได้รับจากการถวายของพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาแห่งแคว้นมคธ นั่นเอง ซึ่งมีประเด็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือการถวายที่ดินในสมัยนั้นมักเรียกว่า อาราม หรือ “อาราเม” ซึ่งแปลว่าสวน นอกจากนี้ในเวลาต่อมามีคำที่ใช้เรียกอีกอย่าง อาวาส หมายถึง ที่อยู่ แต่หากจะจำกัดขอบเขตให้แคบลง หมายถึง วัด จำต้องมีคำว่า ภิกขุ เป็นคำจำกัดความข้างหน้าว่า ภิกขุณมาวาโส แปลว่า ที่อยู่ของพระสงฆ์ คือวัด โดยอรรถในอธิธานันตปิฎกา แปลว่า เรือน เป็นไวพจน์ของคำว่า ชร เป็นต้น คำว่า อาวาส มักใช้เรียนสมภารผู้ครองวัดว่า เจ้าอาวาส แปลว่าผู้เป็นใหญ่ในวัด โดยปกติคำว่าอาวาสไม่เป็นที่นิยมใช้กันในความหมายว่าวัด ทั้งนี้เพราะนิยมนำไปใช้กับความหมายที่แคบกว่าคำว่าอาราม โดยมักให้ความหมายในเชิงที่เป็นตัวเรือนที่อยู่อาศัยมากกว่าอาวาสจึงเสมือนเป็นที่อยู่ส่วนย่อยภายในอารามที่หมายถึงพื้นที่ที่เป็นศาสนสถานทั้งเขต

นอกจากนี้ยังมีที่อยู่ของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลที่เนื่องว่าด้วยที่ดินวัด คือ คำว่า “วิหาระ” หรือ “วิหาร ซึ่งในพระธรรมวินัยท่านหมายเอาสิ่งปลูกสร้างเป็นหลัง และสังเกตในที่ทั่วไปดูเหมือนเป็นสิ่งก่อสร้างด้วยอิฐ ปูน คือ พวกตึก แต่เพราะวิหารนั้นสร้างไว้ในที่อยู่ของพระภิกษุทั้งหลาย จึงเรียกว่าวิหาร เท่ากับคำว่า วัด ในภาษาไทย สมดังกับชื่อว่า วัด ภาษาบาลีเรียกว่า วิหาร มหาวิหาร คือ วัดใหญ่ คำว่า วิหารนี้ ถ้าแผลง ว. เป็น พ. จะเป็น พินหาร คำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าวัดได้แก่ อาวาสและอาราม^๖ จะเรียกอย่างไรก็ดี ศัพท์เรียกชื่อในสมัยพุทธกาลทั้ง อาราม อาวาส และวิหาร ก็เกี่ยวเนื่องในความหมายของที่ดินวัดในฐานะเป็นสิ่งที่ถวายของคนในสมัยนั้นเรียกใช้ แม้ในปัจจุบันการถวายวัด ก็ยังมุ่งไปที่เรื่องของพื้นที่หรือที่ดินอยู่นั่นเอง

จากการสืบค้นพบว่าในระยะเวลาดังกล่าวนั้นได้มีผู้ศรัทธาได้ถวายที่ดินสร้างวัดเป็นจำนวนมากซึ่งล้วนแต่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลนั่นเอง ดังปรากฏชื่อวัดระบุไว้ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงชื่อวัดต่างๆ ดังนี้ คือ^๗

^๕วิ.มทา.(ไทย) ๔/๕๙/๗๑-๗๒.

^๖พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), จาริกบุญ จาริกธรรม ฉบับปรับปรุงใหม่, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๑.

^๗พระไตรปิฎก เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร: ซีไอเอ เซ็นเตอร์, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

๑. **เวฬุวันมหาวิหาร**^๘ เป็นมหาวิหารที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาแล้ว พระองค์ก็เสด็จไปกรุงราชคฤห์ เพื่อทรงแสดงธรรมโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง พร้อมทั้งบริวารจำนวนรวมทั้งสิ้น ๑,๐๐๓ คน วัดเวฬุวันเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนาที่พระเจ้าพิมพิสารทรงถวายที่ดินในการสร้างวัด

๒. **ชีวกัมพวันมหาวิหาร**^๙ เป็นมหาวิหารที่หมอชีวกโกมารภัจจ์ แพทย์ประจำพระองค์พระพุทธเจ้าและประจำพระภิกษุสงฆ์ เห็นว่าพระเวฬุวันมหาวิหารไกลเกินไป จึงสร้างได้ถวายที่ดินสร้างวัดถวายในอัมพวัน คือสวนมะม่วงของตนเรียกกันว่า ชีวกัมพวันมหาวิหาร อยู่ในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

๓. **คิซมกภูปะพตมมหาวิหาร**^{๑๐} เป็นมหาวิหารที่ตั้งอยู่บนยอดภูเขาคิซมกภูซึ่งเป็นหนึ่งใน ๕ ของภูเขาที่ล้อมรอบกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธเรียกว่า เบญจคีรี ภูเขาคิซมกภูเป็นสถานที่สำคัญ คือเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าบนภูเขาคิซมกภู พระพุทธองค์ทรงโปรดประทับบนคิซมกภูปะพตมมหาวิหารมาก เพราะเป็นที่สงบมีอากาศเย็นสบาย ซึ่งที่ดินผืนนี้ได้รับอนุญาตจากพระราชที่ปกครองแคว้นมคธสมัยนั้นคือพระเจ้าพิมพิสารต่อมาคือพระเจ้าอชาตศัตรูผู้เป็นพระราชโอรสปกครอง

๔. **โจรปตมมหาวิหาร**^{๑๑} เป็นแห้วสำหรับทิ้งโจร เป็นมหาวิหารที่มีความสงบอยู่ใกล้กับมัททกุจฉิมิคทายมมหาวิหาร และเป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่าเป็นสถานที่ที่น่าอยู่น่ารื่นรมย์

๕. **อิสสิคิลิปัสสกาฬิสลามมหาวิหาร**^{๑๒} เป็นมหาวิหารที่อยู่ข้างภูเขาอิสสิคิลิกรุงราชคฤห์ในแคว้นมคธ เป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูปมีพระมหาโมคคัลลานะและพระวัชระ เป็นต้น ได้เคยเสด็จมาประทับอยู่ที่มหาวิหารนี้

๖. **เวภารปัสสสัตตปณณิกูหามมหาวิหาร**^{๑๓} เป็นมหาวิหารที่มีถ้ำ ๗ ถ้ำ ตั้งอยู่บนหน้าผาด้านทิศเหนือบนยอดภูเขาเวภารบรรพตอยู่ในกรุงราชคฤห์เป็นมหาวิหารแห่งหนึ่งที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า เป็นสถานที่ที่น่าอยู่และน่ารื่นรมย์และเป็นสถานที่สำคัญในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑

๗. **สิตวันสัปโสณชกปะพตมมหาวิหาร**^{๑๔} เป็นมหาวิหารที่ตั้งอยู่ในด้านตัวเมืองบริเวณด้านทิศตะวันออกของภูเขาเวภารบรรพตจรดถึงเงื่อมผาสัปโสณิกะ เป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระอานนท์ว่าเป็นสถานที่ที่น่าอยู่น่ารื่นรมย์แห่งหนึ่งในกรุงราชคฤห์

๘. **โคตมกันทรมหาวิหาร**^{๑๕} เป็นมหาวิหารที่น่ารื่นรมย์แห่งหนึ่งใน ๑๐ แห่งที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ในคราวแสดงโอภาสนิมิตว่า เป็นสถานที่ที่น่าอยู่น่ารื่นรมย์แห่งหนึ่งในกรุงราชคฤห์

^๘วิ.มทา. (ไทย) ๑/๓๘๐/๔๑๒-๔๑๓.

^๙ที.สี. (ไทย) ๙/๑๕๙/๕๑.

^{๑๐}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๔.

^{๑๑}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๔.

^{๑๒}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๔.

^{๑๓}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๔.

^{๑๔}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๔.

^{๑๕}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๔.

เป็นสถานที่ที่พระทัฬหฬลบุตร ได้เคยจัดให้เป็นสถานที่พักพระภิกษุมาจากทิศทั้ง ๔ เพื่อรอเข้าเฝ้าพระพุทเจ้า

๙. **ดินทุกกันทรมหาวีหาร**^{๑๖} เป็นมหาวีหารที่พระทัฬหฬลบุตรได้จัดให้เป็นสถานที่พักพระภิกษุที่มาจากทิศทั้ง ๔ เพื่อรอเข้าเฝ้าพระพุทเจ้า เพราะพระพุทเจ้าทรงแต่งตั้งท่านให้เป็นผู้จัดแจกเสนาสนะและแจกภัต

๑๐. **ตโปทกันทรมหาวีหาร**^{๑๗} เป็นมหาวีหารที่มีน้ำพุร้อน เป็นสถานที่ที่พระทัฬหฬลบุตรได้เคยจัดให้เป็นสถานที่พักพระภิกษุที่มาจากทิศทั้ง ๔ เพื่อรอเข้าเฝ้าพระพุทเจ้าในมหาวีหารนี้

๑๑. **ตโปทารามมหาวีหาร**^{๑๘} เป็นมหาวีหารที่มีธารน้ำร้อนที่ได้ชื่ออย่างนั้น เพราะที่บริเวณหน้ามหาวีหารมีห้วงน้ำใหญ่เกิดจากแม่น้ำร้อนไหลผ่านขึ้นมาตั้งอยู่ที่เชิงเขาเวภารบรรพตซึ่งติดอยู่กับเวฬุวันมหาวีหาร เป็นสถานที่ที่พระพุทเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุสงฆ์ ๑๕ วันจึงสงน้ำได้^{๑๙}

๑๒. **มัททกัจฉิมิคทายมหาวีหาร**^{๒๐} เป็นมหาวีหารที่ตั้งอยู่บนเชิงเขาศิฆมกุฎ เดิมที่เป็นสวนกวาง แต่ภายหลังพระเจ้าพิมพิสารที่ดินสร้างเป็นวัดถวายแด่พระสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประธาน เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานแด่พระนางเวเทหิอำครมเหสี ที่ทรงให้อภัยในการไม่ทำลายพระราชโอรสในครรภ์ให้ตกไป โดยมีชื่อว่า มัททกัจฉิมิคทายมหาวีหาร

๑๓. **ศิฆมกุฎสุภรตเลนมหาวีหาร**^{๒๑} เป็นมหาวีหารที่ตั้งอยู่บนเขานกแร่งที่มีชื่ออย่างนั้น เพราะในอดีตกาลเคยมีฝูงนกแร่งมาอาศัยอยู่ หรือเพราะภูเขาภูเขานกนี้มียอดเขาค้อยก้นนกแร่งเป็นมหาวีหารที่พระพุทองค์เสด็จมาประทับอยู่เป็นประจำ เพราะเขาศิฆมกุฎไม่สูงมากนักทั้งสงบทั้งอากาศบริสุทธิ์เย็นสบาย เพราะเจ้าพิมพิสารได้เสด็จมาที่มหาวีหารแห่งนี้เพื่อเข้าเฝ้าพระพุทเจ้าและสนทนาธรรมกัน

๑๔. **ปิปผลิคุหามมหาวีหาร**^{๒๒} เป็นมหาวีหารที่ตั้งตามชื่อเดิมของพระมหากัสสปเถระที่อยู่ใถ้าว่าปิปผลิ

๑๕. **กัสสปการามมหาวีหาร**^{๒๓} เป็นมหาวีหารที่กัสสปะเศรชฐีได้สร้างถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ที่มีพระพุทเจ้าเป็นประธาน ตั้งอยู่ที่เชิงเขาด้านเหนือของภูเขาเวภารบรรพต อยู่ไม่ไกลจากเวฬุวันมหาวีหาร

๑๖. **อินทกฏปัพพตมหาวีหาร** เป็นมหาวีหารที่พระพุทเจ้าประทับอยู่ซึ่งอินทกษัณเฑาะว์เป็นผู้ครอบครอง

๑๗. **อินทสาลาคุมมหาวีหาร** เป็นมหาวีหารที่ตั้งอยู่ระหว่างภูเขาเวทิกบรรพตทางด้านทิศตะวันออกของกรุงราชคฤห์ซึ่งอยู่ไปจากภูเขาศิฆมกุฎ

^{๑๖}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๔.

^{๑๗}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๔.

^{๑๘}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๔.

^{๑๙}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๔.

^{๒๐}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๔.

^{๒๑}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๑-๒๐๓/๒๓๙-๒๔๔.

^{๒๒}ช.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๓๖.

^{๒๓}ส.ช. (ไทย) ๑๗/๘๘/๑๖๓.

๑๘. สัปปีนิตีรมหาวิหาร เป็นมหาวิหารที่พระพุทธเจ้าทรงสนทนาธรรมกับสนังกุมารพรหม เรื่องที่กษัตริย์ประเสริฐที่สุดในหมู่ชน แต่ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์ สนังกุมารพรหมได้กราบทูลแล้วพระพุทธองค์ทรงพอพระทัยแล้ว ก็ถวายอภิวาททำประทักษิณแล้วกลับไปยังพรหมโลกที่สัปปีนิตีรมหาวิหารนี้^{๒๔}

นอกจากนี้ยังมีวัดที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ถวายที่ดินสร้าง เรียกว่าวัดเชตนาธรรมและนางวิสาขามหาอุบาสิกา ได้ถวายที่ดินสร้าง วัดบุพพาราม เป็นต้น^{๒๕} ซึ่งจะสังเกตได้ว่าส่วนหนึ่งนอกจากการถวายที่ดินจากผู้ศรัทธาแล้ว ยังพบว่าบางพื้นที่พระพุทธเจ้าทรงได้พิจารณาเห็นถึงความเหมาะสมในด้านภูมิศาสตร์ ควรแก่พระภิกษุสงฆ์ดำรงปฏิบัติในมรรคผล ก็จะทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์เหล่านั้นอยู่ในที่ดินเชตนั้น โดยพื้นที่ดังกล่าวแม้ไม่มีผู้ถวายแต่สันนิษฐานได้ว่าน่าจะได้รับอนุญาตจากผู้ปกครองคือกษัตริย์ และกลุ่มพ่อค้าประชาชนในสมัยนั้นยินยอมพร้อมใจถวายเพื่ออานิสงส์อันพึงมีพึงได้รวมทั้งเพื่อสนองต่อความศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนานั่นเอง

อีกประการหนึ่งเพราะต้องการให้ท่านอยู่ประจำไม่ต้องจาริกไปสถานที่ต่างๆ เพื่อการจะได้ซึ่งการฟังธรรมและปฏิบัติสร้างบุญในพระศาสนานั่นเองจึงยกที่ดินให้พระสงฆ์ท่านได้อยู่ประจำจะดีกว่า ดังปรากฏกล่าวถึงในพระวินัยเรื่องของพระภิกษุที่เที่ยวจาริกไปทั่วว่าก่อให้เกิดมีทั้งคุณและโทษ โดยโทษของการเที่ยวจาริกไปนานไม่มีกำหนดว่านั้น บางครั้งในช่วงฤดูฝนเป็นช่วงที่ชาวบ้านกำลังปลูกพืชผลกันอยู่ พระสงฆ์ได้เหยียบย่ำทำความเสียหายแก่พืชผลของชาวบ้าน พระสงฆ์ทั้งหลายจึงถูกติเตียน ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติให้พระสงฆ์ทั้งหลายจำพรรษา ตลอด ๓ เดือนในฤดูฝน ดังความในพระไตรปิฎกว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้จำพรรษาในฤดูฝน ภิกษุรูปใดไม่จำพรรษา ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๒๖} นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังได้ทรงแสดงโทษของการจาริกไปตามสถานที่ต่างๆ อีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้จาริกไปนาน จาริกไปไม่มีกำหนด มีโทษ ๕ ประการ คือ

๑. ไม่ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๒. ไม่เข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว
๓. ไม่แก้แล้วกล่าวในสิ่งที่ได้ฟังแล้ว
๔. เป็นโรคร้ายแรง
๕. เป็นผู้ไม่มีมิตร

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้จาริกไปนาน จาริกไปไม่มีกำหนด มีโทษ ๕ ประการนี้แล^{๒๗}

ดังนั้น เพื่อความเหมาะสมของการประพาศพรหมจรรย์ของภิกษุ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติพระวินัยให้พระภิกษุต้องจำพรรษาในฤดูฝน เพื่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมและเป็นการสงเคราะห์แสดงธรรมโปรดประชาชนที่อยู่ในบริเวณวัด พระสงฆ์จึงมีความคุ้นเคยกับชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณนั้น วัดและพระสงฆ์จึงมีบทบาทในการสงเคราะห์ประชาชนในด้านการสอนหลักธรรมให้กับ

^{๒๔}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๔/๒๗๓.

^{๒๕}พื้น ดอกบัว, วัดและพระสงฆ์ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^{๒๖}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๖/๒๙๔.

^{๒๗}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๒๑/๓๖๓.

ชาวบ้าน ได้เข้าใจและนำมาปฏิบัติให้ตั้งอยู่ในความดี ชาวบ้านเกิดศรัทธาในพระสงฆ์ได้สนับสนุนบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการถวายปัจจัย ๔

๒.๒ ลักษณะที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

ที่ดินตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นสถานที่พักอาศัยเพื่อบำเพ็ญพุทธกิจในสมัยพุทธกาลนั้น พระองค์ทรงพักอาศัยตามป่าเขา ดังความปรากฏในคราวประกาศัมมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์พระองค์ก็ใช้ป่าอโศกปนมฤคทายวัน อยู่จำพรรษา ณ ป่าอิสิปตน มฤคทายวันนั้น หลังจากนั้นพระองค์ก็ทรงเสด็จไปโปรด พระเจ้าพิมพิสาร พร้อมทั้งบริวาร จน พระเจ้าพิมพิสารและบริวารได้บรรลุธรรมชั้นโสดาบันเกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้ถวายอุทยาน เวฬุวันให้แก่สงฆ์ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานซึ่งถือว่าเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา^{๒๘} ซึ่งเป็นอสังหาริมทรัพย์ พระพุทธองค์ ได้แสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนั้นเป็นเหตุ แล้วทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับ อาราม^{๒๙} ได้ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าที่อยู่อาศัยสำหรับใช้เป็นที่พักบำเพ็ญสมณกิจประกาศพระศาสนาเกิดจากผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัย ได้น้อมนำมาถวายให้เป็นทรัพย์สินของสงฆ์ โดยได้รับอนุญาตจากพระพุทธเจ้าให้รับอาราม คือ สถานที่ หรือพื้นที่เป็นอาราม หรือวัดเพื่อบำเพ็ญสมณกิจอันสมควรแก่สมณสาธูปนั้นเอง

เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ขออนุญาตสร้างวิหาร เมื่อพระพุทธศาสนาเริ่มก่อตัวขึ้นมาใหม่ๆ ยังไม่ปรากฏว่า มีที่อยู่อาศัยที่ผู้บริจาคให้ หรือสร้างถวายให้แต่อย่างใด พระพุทธองค์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทั้งหลายต้องพัก อยู่อาศัยตามป่าเขาลำเนาไพร ตามธรรมชาติ ด้วยอาการสงบ สำรวมอินทรีย์ ที่น่าเลื่อมใส จนเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ผู้ซึ่งได้เห็นเกิดศรัทธาความเลื่อมใส ขออนุญาตจากพระพุทธองค์ เพื่อที่จะสร้างที่พักอาศัยถวายแก่พระพุทธองค์ พร้อมด้วยหมู่ภิกษุสงฆ์พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้าจนเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ได้สร้างวิหาร ๖๐ หลังเสร็จภายในวันเดียว แล้วเข้าไปเฝ้า และกราบทูลว่า “ขอพระผู้มีพระภาคกับภิกษุสงฆ์จงรับนิมนต์ ฉันทดาหารของข้าพระพุทธเจ้าเพื่อเจริญกุศลในวันพรุ่งนี้เกิด พระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงรับด้วยนิมนต์โดยคุษณียภาพเมื่อถึงเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปนิเวศน์ ของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ประทับนั่งบนอาสนะ เศรษฐีพร้อมด้วยบริวารได้นำภัตตาหารหวานคาวอันประณีตมาประเคน เมื่อพระพุทธองค์ทำภัตกิจเสร็จแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าอยู่ ณ ที่สมควร พร้อมทั้งได้กราบทูลตั้งนี้ว่า “ ข้าพระพุทธเจ้าต้องการบุญ ต้องการสวรรค์สมบัติจึงได้สร้างวิหาร ๖๐ หลังนี้ไว้ พระพุทธองค์จะให้ข้าพเจ้าปฏิบัติในวิหารเหล่านี้อย่างไร พระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “คหบดี ถ้าเช่นนั้น ท่านจงถวายวิหารเหล่านั้นแก่พระสงฆ์ในทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มา” เศรษฐีทูลรับพระพุทธดำรัสแล้วได้จัดถวายวิหาร ๖๐ หลังแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มา^{๓๐} ตามพระพุทธโอวาท พระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ด้วยพระคาถา แสดงอานิสงส์การสร้างวิหารถวายสงฆ์ซึ่งอรรถกถาและฎีกาได้จำแนกออกเป็น ๑๗ ประการ

^{๒๘}วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑.

^{๒๙}วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑-๗๒.

^{๓๐}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๔ - ๓๐๗/๑๑๑ - ๑๑๙.

การอนุญาตก่อสร้างวิหารถวายแก่สงฆ์ที่อยู่ในทิศทั้ง ๔ ที่มาแล้วและยังไม่ได้มาถือว่าเป็นครั้งแรกที่พระพุทธเจ้าอนุญาตให้คฤหัสถ์ ก่อสร้างถาวรวัตถุถวายแก่สงฆ์เป็นที่ยู่อาศัย อันเป็นการประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงประการหนึ่ง พร้อมทั้งได้กล่าวคาถาอนุโมทนาแก่ผู้มีจิตศรัทธาด้วย พระพุทธองค์ มีวิธีการสร้างศรัทธาให้เกิดแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้อย่างน่าจับใจ ดังจะเห็นได้จากคาถาแสดงอานิสงส์มีการกล่าวถึงวิหารว่าป้องกันความหนาว เย็น ร้อน เป็นต้น ตลอดถึงใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมเพื่อสิ้นอาสวะกิเลส ทั้งปวงด้วย เข้าถึงพระนิพพานได้ในโลกนี้

๒.๓ การจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

สังคมในยุคสมัยต่างๆ เมื่อมีองค์การเกิดขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดกิจกรรมที่คนทำงานร่วมกันจะได้ปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุจุดหมายเดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กระบวนการการเข้าไปดูแลงานในด้านต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัยใหม่ อันจะทำให้การจัดการงานนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี^{๓๑} การบริหารจัดการ เป็นศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ซึ่งนักบริหารมีหน้าที่ในการวางแผน จัดองค์กร อำนาจการและควบคุมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่น ๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ หน้าที่ของนักบริหารมีอยู่ ๕ ประการ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การแต่งตั้งบุคลากร (Staffing) การอำนวยการ (Directing) และการควบคุม (Controlling) แม้ว่าหน้าที่ของนักบริหารทั้ง ๕ ประการจะถูกกำหนดโดยวิชาการสมัยใหม่ก็ตาม แต่เมื่อว่ากันทางปฏิบัติแล้วคนไทยเราก็กบริหารแบบนี้มานานแล้วหน้าที่ของนักบริหารปรากฏชัดเจนในการปฏิบัติขององค์การตั้งแต่สมัยโบราณ การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things doenthrough other people) เมื่อว่าตามคำนิยามนี้ การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์^{๓๒}

การบริหารจัดการนั้นเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งภายในองค์การ ซึ่งมีลำดับการทำงานเป็นขั้นตอน มีกลุ่มบุคคลเป็นกลไกสำคัญในการบริหารงาน มีทรัพยากรอื่น ๆ ครอบคลุมด้วยเงินทุน เครื่องจักร และวัสดุครุภัณฑ์ต่างๆ เป็นองค์ประกอบ^{๓๓}โดยมีความสำคัญของการจัดการมีดังนี้

๑. การจัดการได้รับการพัฒนามาควบคู่กับการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นเวลายาวนาน และช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

^{๓๑}สุรพล สุยะพรหม และคณะ, **พื้นฐานทางการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

^{๓๒}พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต), **คุณธรรมและพุทธวิธีการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรมและโรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒ - ๕.

^{๓๓}ธีรวิทย์ บุญยภรณ์ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์, **พื้นฐานการบริหารงานอุตสาหกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒.

๒. จำนวนประชากรของโลกและของแต่ละประเทศเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นผลทำให้องค์การต่างๆ ต้องให้ความสำคัญต่อการขยายงานด้านการจัดการให้กว้างขวางเป็นระบบมากยิ่งขึ้น

๓. การจัดการเป็นเครื่องมือบังคับให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคม จะเห็นได้ว่าความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการต่างๆ โดยเฉพาะทางด้านอุตสาหกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้งทั้งนี้ก็เนื่องจากการจัดการนั่นเอง

๔. การจัดการเป็นวิธีการที่สำคัญที่จะนำสังคมและประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคข้อมูลข่าวสารที่ไร้พรมแดนดังเช่นปัจจุบัน

๕. การจัดการเป็นลักษณะของการให้บุคคลต่าง ๆ ในองค์กรได้มีโอกาสร่วมมือกันทำงาน เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในหมู่ผู้ปฏิบัติงานร่วมกัน

๖. แม้แต่ชีวิตประจำวันของมนุษย์เรา ไม่ว่าจะอยู่ในเรื่องครอบครัวหรือในที่ทำงาน ก็ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับการจัดการทั้งสิ้น ดังนั้น ชีวิตและการงานจะประสบความสำเร็จหรือไม่นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับจัดการทั้งสิ้น^{๓๔}

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า การบริหารจัดการการมีความสำคัญต่อการบริหารจัดการต่อที่ดินวัดโดยเฉพาะวัดนั้นจัดเป็นองค์กรเกิดขึ้นในโลกนั้นจะมีขนาดใหญ่หรือเล็ก ไม่ว่าจะเป็้องค์การที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ก็ล้วนแต่ต้องอาศัยการจัดการเข้าไปดำเนินการให้องค์การเหล่านั้นบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การศึกษาเรียนรู้และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการจึงเป็นเรื่องสำคัญและมีความจำเป็นต่อแวดวงวิชาการและผู้ปฏิบัติงานทั้งหลาย เพราะการจัดการที่มีการศึกษาองค์ความรู้แล้วจะทำให้นำไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรนั้น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๒.๔ เป้าหมายการจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

๒.๔.๑ สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การการเผยแผ่ คือ การทำให้พระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไป ให้แพร่หลาย ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้หลักศาสนาในพระพุทธศาสนาเผยแพร่ออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย น้อมนาเอาหลักศาสนาในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดแก่ผู้ปฏิบัติเหล่านั้น เพราะพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกหัวใจสำคัญของการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก โดยให้เกิดประโยชน์สุข ตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ ๓ ประการ คือ ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาตินี้) สัมปรายิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาติหน้า) และปรมัตถประโยชน์ (ประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน) พระภิกษุผู้เป็นเจ้าของอาวาส และเจ้าคณะทุกชั้น มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามบทบัญญัติ

^{๓๔}สัมพันธ์ ภูไพบูลย์, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘.

มาตรา ๓ (๓) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๓๕^{๓๔} ดังนี้

ตามบทบัญญัตินี้ได้กำหนดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสจะต้องปฏิบัติรับผิดชอบ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะต้องจัดทำอันเป็นภารกิจประจำตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส หรือตำแหน่งที่สูงขึ้นไป แยกออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. เป็นธุระในการจัดการศึกษาอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต
๒. เป็นธุระในการอบรมและสั่งสอนธรรมแก่คฤหัสถ์

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ทั้งวัด และพระสงฆ์ได้ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เป็นพิเศษ ดังนั้นจะเห็นได้จากมีหน่วยพระธรรมทูต ธรรมจาริก ธรรมพัฒนา และหน่วยอบรมทางจิต มีทั้งหน่วยอบรม อ.ป.ต. (หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล) ทั้งนี้การเผยแผ่จะได้ผลก็ต่อเมื่อ

๑. พระสงฆ์จะต้องศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องพระธรรมวินัย และปฏิบัติตามอย่างจริงจัง สอนอย่างไร ปฏิบัติอย่างนั้น
๒. ไม่สอนให้คลาดเคลื่อนจากความจริง เพื่อประโยชน์ของตน
๓. ไม่ยึดติดในแง่ใดแง่หนึ่งของหลักธรรม
๔. ไม่เห็นแก่ความง่าย ดีความพระธรรมวินัยตามความชอบใจ หรือความต้องการของประชาชน
๕. ไม่สนองความต้องการของผู้มีอำนาจ
๖. ประสานความเข้าใจ ความเชื่อหรือลัทธิศาสนาอื่นๆ

จากหลักการข้างต้นจะเห็นว่า พุทธศาสนิกชนทุกคนมีหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไปเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ความวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนาและความมั่นคงของชาติไทย ผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ดีต้องเป็นผู้รู้ศาสนา และปฏิบัติตามคาสอนของศาสนาได้โดยสมบูรณ์เป็นนิจ การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ คำที่ใช้บ่อย คือ คำว่า “เผยแผ่” และ “เผยแผ่” คำว่า “เผยแผ่” เป็นลักษณะของมิชชันนารี คือ มุ่งมั่นจะให้ผู้อื่นยอมรับในศาสนาของตน ซึ่งเป็นลักษณะของการจงใจให้อีกฝ่ายหนึ่งหันมานับถือคำสอนนั้นๆ คำว่า “เผยแผ่” หมายถึงการประกาศให้ทราบ หากทราบแล้วสนใจก็ไม่เป็นที่รังเกียจ การเผยแผ่เป็นศัพท์ที่มีลักษณะอะลุ่มอล่วย และแสดงถึงมีความใจกว้าง และไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยด้วยความคิดของตนเองหรือศาสนาของตน^{๓๖} ในการเผยแผ่หรือเผยแผ่พระพุทธศาสนา ถ้ากระทำโดยคฤหัสถ์ นิยมใช้คำว่า “เผยแผ่” เช่น อำนาจหน้าที่ส่วนหนึ่งของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการคือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันนับเป็นศาสนาประจำชาติหน้าที่ในการเผยแผ่หลักธรรมของวัดหรือพระสงฆ์ ส่วนมากเป็นการจัดการ

^{๓๔}กรมการศาสนา,กระทรวงศึกษาธิการ,คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

^{๓๖}สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุณฺโญ), การเผยแผ่พระพุทธศาสนา, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๔.

เทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา^{๓๗} แล้วตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ เพื่อเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และ เจ้าคณะจังหวัด จะต้องทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๓๘} ดังนี้

๑. อบรมพระภิกษุสามเณร ให้เป็นสมณะสัตถุญญา และอบรมเรื่องจรรยา มารยาท ตลอดจนถึงการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่างๆ
๒. อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย
๓. หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือคำแนะนำที่เป็นประโยชน์
๔. แนะนำสั่งสอนธรรมประชาชนให้เข้าใจศาสนาพิธี และการปฏิบัติ
๕. เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม และได้ยินได้ฟังเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง
๖. หาอุบายวิธีสกัดกั้นสังฆธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น หรือบำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยที่ ชอบ
๗. ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนา และอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น
๘. ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรมบาลี เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปบ้าง ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์บ้าง ที่เกี่ยวกับศีลธรรมบ้าง ที่เกี่ยวกับประวัติพระบ้าง เพื่อให้ผู้รักวิชาศิลป ธรรมตามวัดต่างๆ ได้ท่อง ได้อ่าน ได้ ได้ฟังตามสมควรแก่สถานที่และโอกาส
๙. ขวนขวายจัดหาอุปกรณ์การเรียนภาษาไทยบางประเภทสำหรับชั้นประถมขึ้นไว้เพื่อให้เด็กที่ขาดสนได้ใช้เรียน

จะเห็นว่าการจัดการที่ดินวัดตามหลักพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งที่สนับสนุนให้พุทธศาสนิกชนทุกคนมีหน้าที่ เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไปเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ความวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนาและความมั่นคงของชาติไทย ผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ดีต้องเป็นผู้รู้ศาสนา และปฏิบัติตามศาสนของศาสนาได้โดยสมบูรณ์

๒.๔.๒ สำหรับเป็นที่พักของพระสงฆ์จากทิศทั้ง ๔

ในสมัยพุทธกาล พระสงฆ์ยังไม่มีที่อยู่อาศัยประจำได้จาริกไป เพื่อเผยแผ่หลักธรรมศาสนาให้กว้างขวางออกไปเพื่อเป็นการยังประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มากที่ตามที่พระพุทธเจ้า ได้สั่งสอนไว้ตั้งข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๓๙} การจาริกไปในที่ต่าง ๆ ย่อมหาประโยชน์ให้แก่สังคมได้มากกว่า เพราะการจาริกออกไปในที่ต่าง ๆ ทำให้พระสงฆ์ได้เห็นสภาพที่แท้จริงหรือปัญหาที่เกิดขึ้นได้ชัดเจนและใกล้ชิด สามารถหา

^{๓๗} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต), พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๐.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔๕.

^{๓๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๙.

วิธีการมาแก้ไขปัญหาหรือวิธีการเผยแผ่ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมนั้นซึ่งทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จได้ดีกว่าและยังเป็นการละความยึดมั่นถือมั่นในสถานที่อยู่อาศัย เพราะการมีที่อยู่อาศัยเป็นประจำนั้นย่อมเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในที่อยู่อาศัยและสิ่งของต่าง ๆ ที่ต้องสะสมไว้ใช้ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม การจาริกจึงเป็นการฝึกปฏิบัติให้ละวางกิเลสโดยไม่รู้ตัวแต่การจาริกนี้ก็ไม่ใช่ว่าจะมีคุณอย่างเดียว พระพุทธเจ้าก็ได้แสดงถึงโทษของการจาริกไว้เช่นกัน ดังปรากฏในพระไตรปิฎกดังนี้คือ ๑) ย่อมไม่ได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟัง ๒) ไม่เข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว ๓) ไม่แก้แกล้วกล้าในสิ่งที่ได้ฟังแล้วบางประการ ๔) ได้รับโรคเรื้อรังอย่างหนัก ๕) ไม่มีมิตร ๖) ไม่ได้บรรลุคุณวิเศษที่ยังไม่ได้บรรลุ ๗) เสื่อมจากคุณวิเศษที่ได้บรรลุแล้ว ๘) ย่อมไม่แก้แกล้วกล้าด้วยคุณวิเศษที่บรรลุแล้วบางประการ เนื่องจากการจาริกไปเรื่อย ๆ ย่อมไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมเทศนาจากพระภิกษุ ผู้ได้บรรลุธรรมขั้นสูงแล้ว หรือเมื่อเกิดข้อสงสัยก็ไม่มีโอกาสได้ไต่ถามพระสงฆ์ผู้มีความรู้ บางครั้งการจาริกไปเรื่อย ๆ ทำให้เพเลิดเพลินจนปล่อยปละละเลยต่อการปฏิบัติธรรมเป็นต้น^{๔๐} ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเหมาะสมในการดำรงเพศพรหมจรรย์พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงอนุญาตให้มีวัดเกิดขึ้นเป็นที่พักอาศัยเพื่อป้องกันอุปสรรคจากธรรมชาติ คือ ความร้อน ความหนาว เป็นต้น ซึ่งเป็นอุปสรรคที่จะทำให้การปฏิบัติธรรมไม่ก้าวหน้า จึงทรงมีพุทธานุญาตเรื่องอารามเมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ทูลถวายอุทยานเวฬุวันแด่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข สนวนเวฬุวันจึงถือว่าเป็นวัดแห่งแรกในพุทธศาสนา ความในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า “ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ ครั้นถึงแล้วจึงประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวายพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ขณะนั้นพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐทรงนาของเคี้ยวของฉันทันประณีตประเคนภิกษุ สงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยพระองค์เองกระทั่งพระผู้มีพระภาคเจ้า เสวยเสร็จแล้วทรงห้ามภัตตอาหารแล้ว ละพระหัตถ์จากบาตร จึงประทับนั่ง ณ ที่สมควร ท้าวเธอทรงดาราว่า “พระผู้มีพระภาคควรประทับที่ไหนหนอ ที่แห่งใดอยู่ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงบ เสียงไม่อีกทีก เว้นจากการสัญจรไปมา เป็นที่กระทากรรมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้นจึงมีพระราชดาราว่า “อุทยานเวฬุวันของเราไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงบ เสียงไม่อีกทีก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทากรรมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น อย่ากระนั้นเลย เราพึงถวายอุทยานเวฬุวันแด่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข” แล้วทรงจับพระสุวรรณภิงคารหลังน่าน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระราชดำรัสว่า “หม่อมฉันขอถวายอุทยานเวฬุวันนั้นแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงรับอารามแล้วทรงชี้แจงให้พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐเห็นชกชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ รั้าใจให้อาจหาญแก้แกล้วกล้า ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้วเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับเสด็จกลับ ต่อมาพระพุทธองค์ ได้ทรงแสดง ธรรมีกถา เพราะเรื่องนั้นเป็นต้นเหตุรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม”^{๔๑}

จากบทสนทนาข้างต้นจะเห็นว่า สนวนเวฬุวันจัดเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และเป็นต้นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการมีวัดเป็นอยู่อาศัยแก่พระสงฆ์ แต่อาณาบริเวณพระอารามเวฬุ

^{๔๐} อ.ป.ญ.จก. (ไทย) ๒๒/๒๒๑-๒๒๒/๓๖๓-๓๖๔.

^{๔๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑ - ๗๒.

วันยังคงไม่มีสิ่งก่อสร้างใดๆ พื้นที่ครอบคลุมไปด้วย ป่า ต้นไม้ ภูเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้าที่แจ่มและลอมฟาง ต่อมาเศรษฐีเมืองราชคฤห์ จึงได้สร้างวิหารถวายให้แก่สงฆ์เพื่อเป็นที่อยู่ป้องกันอันตราย สมดังข้อความที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกตอนหนึ่งว่า “โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อแก่กระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคยังไม่ได้ทรงบัญญัติเสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุเหล่านั้นอยู่ในที่นั้น ๆ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ่ม ลอมฟาง ครั้งนั้นเศรษฐีชาวราชคฤห์ไปสวนแต่เช้าตรู่ ได้แลเห็นภิกษุเหล่านั้นเดินออกจากที่นั้น ๆ คือจากป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ่ม ลอมฟาง ทอดสายตาลงดำมีการก้าวไปการถอยหลัง การมองดู การเหลียวดู การคู้แขน การเหยียดแขน นำเลื่อมใส เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยอิริยาบถ ครั้นเห็นแล้วเศรษฐีชาวราชคฤห์นั้นก็มิจิตเลื่อมใสครั้นแล้วเศรษฐีชาวราชคฤห์ได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นแล้วกล่าวกับภิกษุเหล่านั้นว่า “ถ้ากระผมจะสร้างวิหาร พระคุณเจ้าจะอยู่ในวิหารของกระผมหรือ” ภิกษุทั้งหลายตอบว่า “คหบดี พระผู้มีพระภาคยังไม่ได้ทรงอนุญาตวิหาร” เศรษฐีกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้นพระคุณเจ้าจงทูลถามพระผู้มีพระภาคแล้วแจ้งให้กระผมทราบ” ภิกษุเหล่านั้นรับคาของเศรษฐีชาวราชคฤห์แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นแล้วถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค นิ่ง ณ ที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “เศรษฐีชาวราชคฤห์ต้องการจะให้สร้างวิหารถวายข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะพึงปฏิบัติอย่างไรพระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งภิกษุทั้งหลาย “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียวปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ” ต่อมา ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปหาเศรษฐีชาวราชคฤห์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวต่อเศรษฐีชาวราชคฤห์ดังนี้ว่า “ท่านคหบดี พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตวิหาร แล้วบัดนี้ ท่านกำหนดกาลอันควรเอาเถิด” เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด แล้วราชคหบดีได้สร้างวิหารถวาย ๖๐ หลังโดยใช้เวลาแค่เพียงวันเดียวด้วยเหตุนี้วัดในพระพุทธศาสนาจึงมีสิ่งก่อสร้างเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกพระพุทธเจ้าได้ให้ถวายเสนาสนะเหล่านี้แก่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาผู้อยู่ในทั้ง ๔ ทิศ ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “คหบดี ถ้าเช่นนั้น ท่านจงถวายวิหารเหล่านั้นแก่สงฆ์ในทิศทั้ง ๔ ผู้ที่มาและยังไม่มีมาราชคหบดีทูลรับพระพุทธดำรัสแล้วได้ถวายวิหาร ๖๐ หลังแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มีมา”^{๔๒}

การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้คฤหัสถ์สร้างวัดถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา และอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ในเสนาสนะในวัดก็เพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ทรงแสดงคุณประโยชน์ของวิหารว่า “วิหารย่อมป้องกัน ความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้นยังป้องกันงู ยุงและฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้นยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อหลีกเร้นอยู่ เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศเพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวายภิกษุผู้พหูสูตให้อยู่ในที่นี้เถิด อีกประการหนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตมีจิตเลื่อมใสในภิกษุพหูสูต ผู้ปฏิบัติตรง พึงถวาย

^{๔๒}วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๔/๘๙-๙๑.

ข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะอันควรแก่ท่านเหล่านั้น ท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมอันเป็นเหตุบรรเทา
สรรพทุกข์แก่เขา ซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรีณิพพานได้ในชาตินี้”^{๔๓}

จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดจะเห็นว่า เป้าหมายสำคัญในการวัดในพระพุทธศาสนามีการ
พัฒนามาแต่ครั้งโบราณกาล จากพื้นที่ที่เป็นป่ามาปรับเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัยที่สงบสงัด และได้เพิ่มเติม
สิ่งก่อสร้างที่จำเป็นและเอื้อต่อการปฏิบัติประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งต่อมาได้มี
พุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา ได้สร้างถาวรวัตถุขึ้นภายในวัดโดยการมุ่งประโยชน์ใช้สอยทางศาสนาเป็น
หลักและถือว่าการสร้างสิ่งเหล่านี้เป็นการบำเพ็ญบุญตามวิธีการทางพระพุทธศาสนาด้วย

๒.๕ หลักพุทธธรรมกับการจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

๒.๕.๑ หลักธรรมสำหรับผู้ปกครองวัด

๒.๕.๑.๑ หลักพรหมวิหาร

คำว่า พรหมวิหาร หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม^{๔๔} โดยแยกศัพท์คือ
พรหม + วิหาร สำเร็จรูปเป็น พรหมวิหาร พรหม แปลว่า พรหม วิ เป็นอุปสรรค หร ธาตุในความหมาย
ทรณ แปลว่า เป็นอยู่^{๔๕} วิหาโร มีอรรถวิเคราะห์ว่า วิหริติ เตนาคติ วิหาโร (ชโน) แปลว่า ชนย่อมอยู่
ด้วยธรรมนั้น เหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องอยู่แห่งชน ลง ณ ปัจจัยในกิตติกิจปัจจัย ปัจจัยแห่ง
นามกิตติ เป็น กัตตุรูป กรณสาธนะ

พระพุทธโฆสเถระ ได้ให้ความหมายพรหมวิหารไว้ว่า พรหมวิหาร ๔ เป็นคุณธรรมอัน
ประเสริฐ เนื่องจากพรหมวิหาร ๔ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อสัตว์อื่น เพราะต้องสงัดใจไปให้สัตว์อื่น และเป็น
คุณธรรมที่ปราศจากโทษเพราะว่าเป็นเครื่องอยู่ของพรหมและพระโพธิสัตว์ซึ่งอยู่ด้วยจิตปราศจากโทษ
มุ่งแสวงหาประโยชน์ให้แก่สัตว์ทั้งปวง ช่วยปลดเปลื้องสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ให้แก่สัตว์ทั้งปวง พลอย
ยินดีต่อสมบัติของสัตว์ทั้งปวง และยึดมั่นในภาวะเป็นกลางๆ^{๔๖}

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ ได้ให้ความหมายพรหมวิหารไว้ว่า พรหมวิหาร แปลว่า ผู้
ประเสริฐ หมายถึง ความเป็นอยู่ที่เข้าถึงประเสริฐด้วยอัปมัญญา ๔ เมื่อรวมแล้ว ความเป็นอยู่ที่เข้าถึง
อย่างประเสริฐของบุคคลผู้ประเสริฐชื่อว่า พรหมวิหาร^{๔๗}

^{๔๓}วิ.จูฬ. (ไทย) ๗/๒๙๔/๙๑-๙๒.

^{๔๔}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราช, สารานุกรม
พระพุทธศาสนา, เรียบเรียงโดยสุเขาว์ พลอยชุม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙),
หน้า ๓๒๑.

^{๔๕}หลวงเทพดรณานุกิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช), ธาตุปฏิบัติศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๒๙.

^{๔๖}พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรคและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร),
(กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕๗๕.

^{๔๗}พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ ๗ เล่ม ๑
สมถกรรมฐานที่ปณี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิอินเตอร์พรีน จำกัด ๒๕๔๗), หน้า ๑๗๙.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ทรงอธิบายความหมายของพรหมวิหารไว้ว่า พรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นคุณธรรมสำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือ ผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐ เป็นธรรมที่เป็นที่อยู่ของจิตใจที่มีทั้งความดีและความดียิ่งใหญ่^{๔๘}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายพรหมวิหารไว้ว่า พรหมวิหาร คือ ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมประจำใจอันประเสริฐ ธรรมประจำใจของท่านผู้มีความดียิ่งใหญ่^{๔๙}

ประยุทธ์ หลงสมบุรณ์ ได้ให้ความหมายของพรหมวิหารไว้ว่า พรหมวิหาร มีความหมายธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐมี ๔ ข้อ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา^{๕๐}

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหารไว้ว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หรือธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างพระพรหม หมายความว่า ถ้าใครมีพรหมวิหารแล้ว ผู้นั้นชื่อว่า มีธรรมประจำใจที่ประเสริฐ หรือมีธรรมประจำใจจิตใจเหมือนกับพระพรหม พรหมวิหาร หรือพรหมวิหารธรรมมี ๔ อย่าง คือ เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นผู้ใหญ่ กรุณา ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจเสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ^{๕๑}

จากความหมายพรหมวิหารธรรมข้างต้น จะเห็นว่าพรหมวิหารธรรมเป็น ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างพรหม เป็นธรรมสำหรับมนุษย์ผู้มีจิตใจประเสริฐทุกคน เป็นธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติสำหรับท่านผู้ใหญ่ เป็นธรรมสำหรับบิดามารดา เรียกอีกอย่างว่า อัปมัณฺญา คือ เป็นธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณ เป็นหลักธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์พร้อมกับสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยชอบ หลักพรหมวิหารธรรมเป็นหลักธรรมสำหรับมนุษย์ทุกคนที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคม พรหมวิหารธรรมมีองค์ประกอบ ๔ ได้แก่ เมตตา คือ ความรักปรารถนาดีอยากให้คนอื่นมีความสุข มีจิตอันแผ่เมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสรรพสัตว์ทั่วหน้า กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้คนอื่นพ้นทุกข์ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์มีทิศา คือ ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข มีจิตผ่องใส บันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีความสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้น และอุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลางดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา โดยมีจิตเรียบตรง เทียงธรรมดุจตราซึ่งปราศจากความลำเอียงด้วยความรัก ความซังพิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำความควรได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุ นั้น

^{๔๘}สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **รวมธรรมะ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัดมหาชน, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙๕.

^{๔๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๓.

^{๕๐}ประยุทธ์ หลงสมบุรณ์, **พจนานุกรม มจร - ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร, ๒๕๔๘), หน้า ๕๒๓.

^{๕๑}พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๐.

๒.๕.๑.๒ หลักอิทธิบาท

คำว่า อิทธิบาท มาจากคำว่าอิทธิ + บาท คำว่า อิทธิ หมายถึง ฤทธิ์หรือความสำเร็จ ความรุ่งเรือง ส่วนคำว่า บาท หมายถึง ฐาน เจริญ หรืออุบายเครื่องบรรลุถึงนั้น อิทธิบาท จึงหมายถึง ธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จหรือหลักการปฏิบัติเพื่อเอาชนะอุปสรรคและปัญหาต่างๆ ซึ่งจะทำให้บรรลุถึงความสำเร็จและความก้าวหน้าในการทำงานตามที่มุ่งหวังไว้ ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น) วิริยะ (ความเพียรพยายามทำในสิ่งนั้น) จิตตะ (ความคิดจดจ่อหรือการเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น) และวิมังสา (การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งนั้น)

หลักอิทธิบาท แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์หรือความสำเร็จ) หรือธรรม ที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ หรือแปลง่ายๆ ว่า ทางแห่งความสำเร็จมี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ(ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) แปลให้จำง่ายตามลำดับว่า มีใจรักพากเพียรทำ เอาจิตฝักใฝ่ใช้ปัญญาสอบสวน^{๕๒} อิทธิบาท แยกออกเป็น อิทธิ แปลว่า ความสำเร็จบาท แปลว่า ฐาน เจริญ ฉะนั้นหลักอิทธิบาทจึงเป็นรากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา^{๕๓} และเป็นคุณ ๔ อย่าง ถ้ามีบริบูรณ์แล้วจะชักนำให้บุคคลถึงสิ่งที่ต้องการซึ่งไม่เหลือวิสัย จนกล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ เป็นธรรมะที่เป็นธรรมที่มีอุปการะแก่งานทุกชนิด ตั้งแต่งานของผู้ครองเรือนจนถึงงานของผู้บำเพ็ญวิปัสสนา^{๕๔} ทางแห่งความสำเร็จ ให้สามารถปฏิบัติงานได้ผลสำเร็จตามความประสงค์ มี ๔ ประการ คือ

๑. ฉันทะ ได้แก่ ความพอใจรักใคร่ในการทำงาน
๒. วิริยะ หมายถึง ความพากเพียรในการทำงาน
๓. จิตตะ หมายถึง ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในการทำงาน
๔. วิมังสา ได้แก่ ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของการทำงาน

หลักอิทธิบาท ๔ อย่างข้างต้นจะเห็นว่า การกระทำทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิต การแสวงหาความรู้ การประกอบสัมมาชีพ หรือการทำวิจัยจะสำเร็จประสงค์ได้นั้น ต้องพึ่งพาอุปสรรค ความยากลำบากมากน้อยเพียงใดตามลักษณะของสิ่งที่ทำอยู่นั้น หากผู้ทำไม่มีหลักธรรมประจำใจ จะประสบความสำเร็จในการทำงานอเนกประการ ทำให้ไม่บรรลุความสำเร็จ หรือแม้จะทำงานสำเร็จ แต่ผลที่ได้จะไม่สมบูรณ์ ที่เป็นเช่นนี้เพราะขาดคุณธรรม คือหลักอิทธิบาท ๔ นั่นเอง^{๕๕} อิทธิบาทเป็นธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรคต่อความสำเร็จและเป็นแรงเสริมกำลังใจที่คอยผลักดันการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ โดยมีประโยชน์ของฉันทะ เป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำ

^{๕๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๘๔๒.

^{๕๓} พุทธทาสภิกขุ, การทำงานที่เป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^{๕๔} กถิน อรรถโยธิน อ่างใน พัทธราพ วีสสิทธิ, ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบห้าประการของบุคลิกภาพและความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคตามหลักอิทธิบาท ๔ ของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานอยู่ในสำนักงานประกันสังคม, ๒๕๔๑. หน้า ๑๑ - ๑๒.

^{๕๕} วิจิตร สังข์ประพันธ์ อ่างใน สถิตย์ รัชปต์, การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักศึกษาภาคหลักสูตรมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด, หน้า ๑๖.

ทำให้ไม่เบื่องานไม่ท้อแท้ ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบา งานยากกลายเป็นง่าย ประโยชน์ของวิริยะ
 กำจัดความเกียจคร้าน เป็นคนเข้มแข็งไม่อ่อนแอ งานก้าวหน้าขาดความก้าวหน้า งานไม่ค้างคา
 ประโยชน์ของจิตตะ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ สามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันท่วงที
 ประโยชน์ของวิมังสา ช่วยให้ทำงานไม่ผิดพลาดและทำให้มองเห็นช่องทางที่จะทำงานให้ได้ผลดีไม่เปลือง
 ทุน ไม่เปลืองแรง ไม่เปลืองเวลา ทำให้ไม่โง่เขลา และมีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีตนรัก

๒.๕.๑.๓ หลักสังคหัตถุ

คำว่า สังคหัตถุ คือ สิ่งที่เป็นเครื่อง สงเคราะห์และยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกัน^{๕๖}
 ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี^{๕๗} พระพุทธเจ้าทรงอุปมาเหมือนกับ
 พาหนะที่จะนำคนไปสู่ความสุขความเจริญในโลก เพราะสังคมของมนุษย์เราจำเป็นต้องอิงอาศัยธรรมะ
 ทั้งสี่ประการนี้ ทรงชี้ถ้อยคำที่ตรงกันข้ามว่า ถ้าหากว่าสังคมปราศจากเสียซึ่งธรรมทั้งสี่ประการแล้ว
 แม้มารดา บิดา ก็จะไม่ได้รับการนับถือบูชาจากบุตรธิดา โลกจะอยู่ไม่ได้เลย^{๕๘} หลักธรรมอันเป็นเครื่อง
 จรรโลงสังคม เป็นหลักธรรมที่สร้างความสงบสุขสมานสามัคคี สร้างความเกื้อกูลกัน สร้างความผูกมิตร
 รักใคร่กลมเกลียว และเชื่อมสัมพันธ์กันของคนในสังคม

๑. ทาน หมายถึง การให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือ
 สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๑.๑ การให้ด้วยจิตคิดอนุเคราะห์ หมายถึง การอนุเคราะห์ การสงเคราะห์
 ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ด้วยอหยาศัยไมตรีโอบอ้อมอารีต่อบุคคลเหล่านั้น เขาประสบความสำเร็จ
 เตือดร้อน ความขาดแคลน ก็สงเคราะห์เขาเท่าที่จะสงเคราะห์กันได้ และบางครั้งเป็นเรื่องของ
 อหยาศัยไมตรี ในท่า นองที่แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ เพื่อนบ้านใกล้เคียงกันมีของอะไรก็แบ่งกันกิน
 แบ่งกันใช้ เป็นการสร้างอหยาศัยไมตรีอย่างที่ดีคนไทยเราถือว่า “รั้วคนดีกว่ารั้วสังกะสี รั้วเหล็กกำแพง”
 อย่างบ้านในชนบทเห็นได้ชัดมาก ถ้าไม่มีหนอนบ่อนใส่ไม่มีใครสามารถขโมยได้ เพราะถึงขโมยก้อออกไป
 นอกหมู่บ้านไม่ได้ ประเดี้ยวก็จับได้ นี่คือลักษณะโครงสร้างสังคมไทยที่เรานิยมเอาธรรมะไปสั่งสอนกัน
 มา ก่อให้เกิดเป็นความปรารถนาดีความหวังดีต่อกันว่า “เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี” การอนุเคราะห์
 คือ แสดงความมีน้ำใจ และการสงเคราะห์ให้ในกรณีที่เขาขาดแคลน เราก็สงเคราะห์เขา

๑.๒ การให้เพื่อบูชาคุณความดี เช่น การทำบุญตักบาตร การให้อาหารให้
 เสื้อผ้าแก่พ่อแม่ปู่ย่า ตายาย ในวันตรุษสงกรานต์ การเสียภาษีให้แกรัฐ เหล่านี้เป็นการให้ด้วยสำนึกถึง
 คุณความดี การให้ก็เป็น การปฏิบัติธรรมะเหมือนกัน อย่าลืมนะว่า ขอบข่ายของการให้พอดังจุดหนึ่งเมื่อ
 เราเป็นพวกเดียวกับเขาแล้ว หนักนิตเบาหน้อยก็หนักกันไปกลายเป็น “อภัยทาน” คือ การให้อภัย เมื่อ

^{๕๖} อริศรี เกตุศรีพงษ์, “สังคหัตถุ ๔ : วัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการจัดการความรู้”, วารสาร
 Productivity World เพื่อการเพิ่มผลผลิต ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๖๘ (พฤษภาคม - มิถุนายน ๒๕๕๐), ๔๓ - ๔๖.

^{๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ธรรมานุญชีวิตร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓ - ๑๔.

^{๕๘} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ธรรมปริทรรศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช
 วิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖๒.

อภัยกันได้ ก็เข้าอกเข้าใจกัน ต่อมาก็กลายเป็น “ธรรมทาน” คือ จะพัฒนาไปจากจุดที่วัตถุนาน แต่มาถึงจุดหนึ่ง สามารถว่ากล่าวตักเตือนกันได้ อย่างคนเฒ่าคนแก่ในท้องถิ่นชนบท ท่านสามารถจะดูว่าเด็กที่เหมือนกับลูกหลานของท่านได้เวลามีปัญหากรณีพิพาทอะไร ท่านผู้นี้ไปพูด บางทีก็เลิกแล้วต่อกันได้ นี่เพราะอะไร เพราะท่านผู้นี้ได้สร้างสมบารมีด้วยการสงเคราะห์ในเชิงวัตถุธรรมมาก่อน มีการให้อภัยในความผิดพลาดบกพร่อง อยู่ในฐานะที่ว่าตักเตือนกันได้ คนเรากว่าที่จะปรับตัวขึ้นมาอยู่ในจุดนี้ได้ ก็ต้องใช้เวลาสร้างบารมีพอสมควร หลวงพ่อบางองค์ในต่างจังหวัด มีการมีงานภายในวัด ตำรวจไม่ต้องมาตรวจการณ์ ไม่ต้องมาทำอะไร หลวงพ่ออยู่องค์เดียวใครไม่กล้าทำอะไรหรอก จะไปก่อเรื่องก่อราวขึ้นไม่ได้ อย่างนี้หลวงพ่อก็ต้องมีบารมีอยู่มากจนเด็กๆ เรียกหลวงปู่หมดแล้ว ฉะนั้นสมภารในต่างจังหวัดจึงจำเป็นจะต้องเป็นพระแก่ๆ เพราะเป็นเรื่องของบารมี ถ้าไม่มีบารมีเราทำงานไม่ได้ อยู่เป็นหลวงปู่แล้วสามารถที่จะควบคุมอะไรใครก็ได้

๒. ปิยวาจา ได้แก่ การพูดอย่างรักกัน เป็นการกล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สนิทสามัคคี เกิดไมตรี ตลอดจนทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกันตรงกันข้ามกับคำหยาบแต่ในเชิงปฏิบัติแล้วปิยวาจา คือ เจรจาถ้อยคำอันเป็นที่รัก วาจาเป็นที่รักผู้กล่าวด้วยความรัก ความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น ซึ่งบางครั้งอาจเป็นคำดู คำตักเตือนก็ได้ แต่ถ้าหากว่าพูดด้วยความรัก หวังดีปรารถนาดี ถือว่าเป็นธรรมเครื่องสงเคราะห์กัน ถ้าหากอหังการเริ่มมีความรัก ความปรารถนาดีต่อไปจะกระจายตัวไปเอง คือ จะพูดคำสัตย์ คำจริงเอง จะไม่ยุยงให้คนเหล่านั้นเขาแตกกันเพราะรัก หวังดีต่อเขาจะพูดเฉพาะเรื่องที่มีประโยชน์ มันก็จะกระจายตัวเอง เป็นวจีสัจจิตครบทั้งสี่ แต่เริ่มที่ปิยวาจา คือ วาจาอันเกิดจากใจที่มีความรักและหวังดี ปิยวาจาบางครั้งถ้อยคำอาจไม่ไพเราะ ไม่อ่อนหวาน หากพูดด้วยความปรารถนาดี หวังดี ยังอยู่ในขอบข่ายของปิยวาจา จะเห็นว่ามีทั้งกายกรรม

๓. อัถถจริยา หมายถึง การทำประโยชน์แก่เขาโดยให้ความช่วยเหลือด้วยร่างกาย และชวนชวนช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาละช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม โดยมีหลักของวจีกรรม มโนกรรม ทางกายกรรม ก็ช่วยเหลือชวนชวนในกิจการงาน อย่างในบ้านในเมืองเราก็ช่วยเหลือกัน ไถนาก็ช่วยเหลือกัน ไถนา มีกิจการอะไรก็ตาม เช่น ปลูกบ้านต่างจังหวัดบ้านหลังหนึ่งขนาด ๒ - ๓ ห้อง ปลูกไม่กี่วันก็เสร็จ เพราะเขาช่วยเหลือกัน นี่เรียกว่าประพตีสั่งที่เป็นประโยชน์ด้วยกันในทางกาย ช่วยเหลือกันชวนชวนกันในกิจการงานที่ขอบประพตีสั่งที่เป็นประโยชน์กันด้วยวาจา คือ พูดในทางที่เสริมสร้างความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แนะนำชี้แจงแสดงเหตุผล การกระทำบางอย่างต้องคิดใจเขาใจเรา เช่น อยู่ใกล้เคียงเพื่อนคนหนึ่งต้องการจะอ่านหนังสือเราเขย่าวิทยุเสียสั้น ไม่เป็นอัถถจริยา เพราะทำลายประโยชน์อีกฝ่ายหนึ่งที่เขาจะพึงได้ ข้อนี้ชั้นของวินัย มีวินัยบางข้อเสริมอัถถจริยา เช่น ภิกษุรูปหนึ่งกำลังท่องปาฏิโมกข์อยู่ เราไปชวนคุย เป็นการทำลายประโยชน์ ท่านก็ปรับเป็นอาบัติปาจิตตีย์ นั่นคือสอนให้ประพตีสั่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน เกื้อกูลกันในบางครั้งบางคราว เราไม่สามารถจะทำได้ แต่อย่าถึงกับไปทำลายประโยชน์เขา เช่น เราช่วยเหลือเขาไม่ได้ แต่อย่าถึงกับไปทำลายประโยชน์ของเขา อย่างนี้พออยู่กันภายในสังคมได้ อย่าลืมนะว่า ตัวประโยชน์ที่มักจะถูกพูดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย การกระทำอะไรต้องมุ่งผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับการกระทำเหล่านั้น

เมื่อเห็นว่าเป็นประโยชน์ก็เอากลแก่คนอื่นก็กระทำ เช่น ช่วยสร้างสะพานบ้าง ขวนกันขุดถนนบ้าง ขุดลอกคูคลองบ้าง ล้วนเป็นคุณความดีที่เป็นจุดยึดเหนี่ยวทางใจให้คนอื่นเขาเกิดความนิยมนับถือ นี่เป็นอรรถจริยา คือ ประพฤติสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อกัน ไม่ได้หมายความว่า กะเกณฑ์ให้คนใดคนหนึ่ง ประพฤติเพียงฝ่ายเดียว แต่ทุกคนก็ต้องประพฤติให้เป็นประโยชน์ต่อกัน

๔. สมานัตตา ได้แก่ การเอาตัวเข้าสมาน เป็นการทำให้เข้ากันได้ เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๔๙}การวางตนเหมาะสมแก่ฐานะที่ควรจะเป็นและที่ตนเป็น ไม่แสดงอาการขึ้นๆลงๆ ๓ วันดี ๔ วันร้าย กำหนดทิศทางลมไม่ค่อยถูกว่าจะเอาอย่างไรกันแน่ อีกอย่างหนึ่ง คือ ไม่ลืมนคน เช่น เคยเป็นเพื่อนเป็นฝูงกันมาพอได้ดีหน่อยก็ลืมนเพื่อน ต้องแสดงอหยาศัยไมตรีให้ปกติ แม้คนไม่ชอบพูดชอบคุยอะไรก็ต้องทักทายปราศรัย เรื่องที่ออกจะปฏิบัติยาก คุณานเปรียบเทียบออกจะฟังง่าย บางเรื่องเป็นการยอมรับนับถือฐานะกัน อย่างสหาย ๓ คน เป็นขอทาน คนหนึ่งราชาธมาเกย ได้เป็นพระราชาก็คิดว่าเป็นเพื่อนเราเป็นพระราชาก็แบ่ง แต่งตัวขอทานเข้าไป อันนี้เป็นการไม่ให้เกียรติไม่ยกย่องเพื่อนในฐานะที่ชอบที่ควร เพื่อนก็ให้เงินหน่อยหนึ่งแล้วไล่ออกจากเมืองไปเลย อีกคนหนึ่งแกถือว่าเพื่อนก็คือเพื่อน แต่ในที่ต่อสาธารณชน ก็ต้องวางตัวให้ความเคารพนับถือตามสมควรแก่ฐานะของเพื่อน นี้คือ เป็นหลักของสมานัตตา วางตนเหมาะสมแก่ฐานะที่ตนเป็นไม่ใช่ว่าเรามีสมานัตตาแล้วสมภารจะลงเล่นกับลูกวัดคือ ต้องวางตนเหมาะสมกับฐานะอีกประการหนึ่งก็คือ ไม่ถือตัวเกินไป เวลาได้ดีไม่หลงตัว ลืมนคน คางคกขึ้นวอมะพร้าวต้นตง ยากขึ้นมี ขี้เข้าได้ดี ที่โบราณพูดว่าคางคกขึ้นวอคือ ถ้าทำอะไรมันเกินๆไป ก็เสียหลักของสมานัตตาแทนที่คนจะเกิดความนับถือกลับไม่พอใจชิงชังเอาได้

หลักทั้งสี่ประการนี้เป็นการปฏิบัติตัวของคน แต่ไม่ได้หมายความว่า กะเกณฑ์ให้คนใดคนหนึ่งเป็น ทุกฝ่ายต้องแสดงออกซึ่งอหยาศัยเหล่านั้น เช่น เพื่อนกันก็ต้องเสมอต้นเสมอปลาย แสดงความเป็นกัลยาณมิตร แม้ในยามวิบัติก็ไม่ทอดทิ้งกัน หลักของสมานัตตา คือมีตนเสมอ แต่ต้องไม่วางตัวต่ำเกินไป เพื่อต้องการให้คนอื่นเขาเห็นว่าเราไม่ถือเนื้อถือตัวเล่นหัวจนไม่เป็นเวลา วางตัวสูงเกินไปก็เสียคุณธรรมทั้งสี่ประการนี้ มีในบุคคลใดก็ตาม จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนไว้ได้ก่อให้เกิดความเคารพ ความรัก ความนับถือต่อกันและกัน เป็นเหมือนพาหนะที่จะนำพาคนไปสู่ความสุขความเจริญที่ต้องการได้ เป็นจุดยึดเหนี่ยวทางใจ ภายในจากครอบครัวเป็นต้นไปจนถึงสังคมคนกลายเป็นพระเครื่อง ๔ องค์ ที่ก่อให้เกิดผลทางเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี และแคล้วคลาดแท้ ๆ ทั้งเป็นพุทธวิธีครองใจคน เป็นจุดที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจคนไว้ได้

๒.๕.๑.๔ หลักกุศลกรรมบถ

คำว่า กุศลกรรมบถ หมายถึง แนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงซึ่งความดีโดยมุ่งเน้นที่กาย วาจา และใจ เป็นหลักในการสร้างจิตให้เป็นกุศล เพื่อที่จะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เป็นเทวดา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมหลักที่เรียกว่า กุศลกรรมบถ เป็นทางแห่งกรรมดี ทางทำ

^{๔๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *ธรรมนุญชีวิตร*, หน้า ๑๓ - ๑๔.

ความดี หรือเป็นทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความสุขความเจริญหรือสุคติเป็นธรรมส่วนสุจริต ๑๐ ประการ คือ^{๖๐}

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เจตนางดเว้นจากฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี ได้แก่ เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. ปิ สุณายวาจา เวรมณี ได้แก่ เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด
๖. ผรุสสาย วาจา เวรมณี คือ เจตนางดเว้นจากการพูดคำ หยาบ
๗. สัมผัสปลลาปา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
๘. อนภิขมา ได้แก่ ความไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา
๙. อพยาบาท ได้แก่ ความไม่คิดร้าย
๑๐. สัมมาทิฎฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ

จากหลักกุศลกรรมบถข้างต้นจะเห็นว่า หลักกรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาคือยังต้องรักษาดนให้ตั้งอยู่ในความดีงามตามแนวทางศีลธรรมอันดีงามของพระพุทธศาสนา คือ ศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มีหลักธรรมคำสอนอันเป็น สัจธรรมความจริงคงทนต่อการพิสูจน์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและใจ พุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า ชีวิตจะประเสริฐวิเศษได้ต้องมีการพัฒนา ในหมู่คนทั้งหลาย ผู้มีตนอันฝึกฝนแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด พุทธศาสนามีข้อปฏิบัติฝึกหัดกาย วาจาใจของบุคคลให้เป็นไปในทางที่เรียบร้อยดีงาม เป็นที่พึงประสงค์ของคนในสังคมทุกระดับชั้นในวิถีชีวิตของมนุษย์มีสิ่งที่พึงประสงค์ใหญ่ๆ อยู่ ๓ ประการคือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ^{๖๑} หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น เป็นหลักกรรมที่นำไปสู่ทางที่ดีทางกุศลทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ที่ควรประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เพียบพร้อมสมบูรณ์ในด้าน กาย วาจาและใจซึ่งกุศลกรรมบถนี้ยังเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสให้สิ้นได้แล้วเกิดมีสัมมาทิฎฐิเป็นเบื้องต้นในที่สุด

๒.๕.๒ หลักธรรมสำหรับผู้อยู่ร่วมกันในวัด

๔.๕.๒.๑ หลักสาราณียธรรม

คำว่า สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน^{๖๒} คุณธรรมที่ทำให้คนเราไม่เห็นแก่ตัว เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ ผู้อื่น เข้าใจคนอื่นมากขึ้น^{๖๓} หลักธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันอยู่เสมอ หมายถึงธรรม ที่ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติต่อ

^{๖๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓.

^{๖๑}ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๓/๑๙.

^{๖๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗) หน้า ๒๐๐.

^{๖๓}ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: โอ เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๙๔- ๒๙๕.

กันด้วยไมตรี สงเคราะห์ เอื้อเฟื้อต่อกัน จนทำให้เกิดความรักใคร่ สัมผัสสามัคคีกลมเกลียวกัน คิดถึงและระลึกถึงกันอยู่เสมอ มี ๖ ประการ คือ^{๖๔}

๑. เมตตาการุณยธรรม คือ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา หมายถึง การแสดงกิริยาอาการที่สุภาพต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้า และลับหลังให้ความช่วยเหลือกันไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน

๒. เมตตาวิจิตรธรรม หมายถึง การแสดงออกถึงความเมตตาปราณีต่อกันทางวาจา หมายถึง การช่วยบอกกล่าวในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควร ด้วยความปรารถนาดี มีวาจาสุภาพ ให้ความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตาเมตตาธรรม คือ การตั้งจิตปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคมหมู่คณะเดียวกัน มีจิตคิดทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน มองกันแต่ในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัยในกันและกัน

๔. สาธารณโภคี ได้แก่ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่อกันและกัน หมายถึง การแสดงความเอื้อเฟื้อโอ้ออมอารีด้วยการแบ่งปัน แจกจ่าย ลาภผล สิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรมให้ทุกคนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน

๕. สีสสามัญญตา หมายถึง ความเป็นผู้มีศีล หมายถึง ความประพฤติเสมอเหมือนกันกับบุคคลอื่น คือ การประพฤติปฏิบัติดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความถูกต้อง เรียบร้อย ติงามเคารพกติกา ระเบียบของสังคม ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. วิทยุสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีวิทยุหรือความเห็นเสมอกัน หมายถึง การปรับความคิดเห็นเข้าหากัน การให้ความเคารพยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น กล่าวคือยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม ยึดถือหลักอุดมคติแห่งความดีงาม หรือมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอันเดียวกัน

จะเห็นว่าหลักสาราณียธรรม ๖ เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา ที่มีการกล่าวถึง การช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง และเป็นคุณธรรมที่ทำให้รู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกันทำให้เข้าใจคนอื่นมากขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีในการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี

๔.๕.๒.๒ หลักสัปปริสธรรม

คำว่า สัปปริสธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษเป็นคุณธรรมหรือคุณสมบัติของคนดี เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนดี เป็นผู้ควรแก่การยกย่องนับถือเป็นคนที่สามารถให้การแนะนำในการดำเนินชีวิตที่ถูกด้วยต้องความปรารถนาดี^{๖๕} ธรรมของคนดี หรือคุณสมบัติของคนดี บุคคลที่ได้ศึกษาให้รู้ และเข้าใจ นำไปปฏิบัติได้ ก็จะสามารถรักษาคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทุกประการ^{๖๖} เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการเป็นคนดี หมายความว่า ผู้ใดมีธรรมเหล่านี้แล้ว ผู้นั้นได้ชื่อว่า

^{๖๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑.

^{๖๕}พระธรรมกิตติวงศ์.(ทองดี สุรเตโช), **ภาษาธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๐.

^{๖๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙.

เป็นคนดี คนดีที่พระพุทธศาสนายกย่อง มิได้เป็นคนงมงาย แต่เป็นคนฉลาดมีเหตุผล รู้จักใช้ความคิด วางตัวได้ดีและมีมนุษยสัมพันธ์เหมาะสมตามหลักของสัปปุริสธรรม ๗ ประการ คือ

๑. ธัมมัญญตา หมายถึง รู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตน เข้าไป เกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต การปฏิบัติกิจหน้าที่ และการดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจในสิ่งที่ตนจะต้อง ประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่งฐานะ อาชีพการงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบ อย่างไร มีอะไรเป็นหลักการจะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จ ที่เป็นไปตาม หน้าที่ และความรับผิดชอบนั้น ๆ ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือรู้เท่าทันกฎธรรมดา หรือหลักความจริงของ ธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อชีวิตอย่างถูกต้องมีจิตใจเป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของโลก และชีวิตนั้น

๒. อัตถัญญตา ได้แก่ รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล เป็นความรู้ความหมายและ ความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าหลักการนั้นๆ มี ความมุ่งหมายอย่างไร รู้ว่าที่ตนทำอย่างนั้น ๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นๆ เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไรหรือควร จะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่มีหน้าที่ตำแหน่งฐานะ การงานอย่างนั้น เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่ง หมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือรู้ความหมายของคติธรรมและประโยชน์ที่เป็นสาระของชีวิต

๓. อัตตัญญตา หมายถึง รู้จักตน ด้วยการรู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการ บริโภครู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการ ต่าง ๆ ตลอดจนถึงการพักผ่อนหลับนอน และการสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ

๔. มัตตัญญตา ได้แก่ รู้จักประมาณ เป็นความรู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณใน การบริโภครู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจและทำ การต่าง ๆ ตลอดจนถึงการพักผ่อนหลับนอน และการสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ

๕. กาลัญญตา คือ รู้จักกาล ความรู้การเวลาอันเหมาะสมและระยะเวลาที่พึง ใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงานปฏิบัติงานปฏิบัติกิจการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหนควรทำอะไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา เป็นต้น

๖. ปริสัจญตา หมายถึง รู้จักชุมชน การรู้จักถิ่น รู้จักที่ประชุมชนและชุมชน รู้ กาลอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิริยา อย่างนี้ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการ อย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนั้น ๆ เป็นต้น

๗. บุคคลัญญตา ได้แก่ การรู้จักบุคคล เป็นการรู้จัก และเข้าใจ ความแตกต่าง แห่งบุคคลว่าโดยอริยาศัยความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่ จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยดีว่าควรจะคบหรือไม่ได้คดีอะไรจะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะ ดำเนินหรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไรจึงจะได้ผลดี เป็นต้น^{๖๗}

^{๖๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

๔.๕.๒.๓ หลักเบญจศีล เบญจธรรม

คำว่า ศีล คือ การรักษากายใจให้เรียบร้อย^{๖๘} เป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ^{๖๙} เป็นความประพฤติชอบทางกายและวาจา เป็นข้อปฏิบัติ ในการเว้นจากความชั่ว สมควรประพฤติธรรมอันดีงามอีกส่วนหนึ่ง^{๗๐} ส่วนคำว่า เบญจศีล แปลว่า ศีล ๕ ข้อ เป็นการงดเว้นจากการกระทำบาป ๕ ประการ ได้แก่ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติล่วงละเมิดทางเพศ งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มสุราและยาเสพติด^{๗๑} ทั้งหมดคือการเว้นความชั่วและการเพิ่มพูนความดี^{๗๒} เบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา เป็นข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ๕ ประการนี้ คือ^{๗๓}

๑. เว้นจากการปลงชีวิต การฆ่าการประทุษร้ายกัน
๒. เว้นจากการลัก ขโมย โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
๓. เว้นจากการประพฤติผิดในกาม การล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่ หวงแหน
๔. เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง
๕. เว้นจากน้ำเมา คือสุราเมรัย และสิ่งเสพติดให้โทษ อันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่

ประมาท^{๗๔}

จะเห็นว่าหลักของศีล ๕ ข้อนี้เป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตนหรือ ธรรม ๕ เมื่อปฏิบัติตามศีล ๕ ได้ก็ชื่อว่า เป็นผู้มศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่าเบญจศีลที่มาในพระไตรปิฎก ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอุปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมาในภายหลังมีชื่อเรียกเพิ่มว่าเป็น นิจศีล คือ ศีลที่ควรหัดสักระวังรักษาเป็นประจำ ส่วนมนุษยธรรมคือธรรมของมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์เพราะผู้จะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้น ต้องเป็นผู้รักษาศีล ๕ อย่างบริบูรณ์มาก่อน เป็นความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามการรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติ

^{๖๘}สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสนา ไทย - อังกฤษ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖๒.

^{๖๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๙๒.

^{๗๐}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมคดี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๒๒๕ - ๒๒๗.

^{๗๑}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์คำจำกัด**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘๐-๔๘๑.

^{๗๒}สุชีพ ปุญญานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๘๑.

^{๗๓}อำนาจ ยอดทอง, **ศึกษาวิเคราะห์ความอยากในฐานะเป็นบ่อเกิดของความขัดแย้ง**,วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๘), หน้า ๑.

^{๗๔}อ่างแล้ว, **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๐๖ - ๒๐๗.

ในการฝึกหัดกาย และวาจาทให้ตียิ่งขึ้นความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพเป็นหลักคำสอนที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดี

จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดจะเห็นว่า การได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย โดยในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้ายังมิได้ทรงอนุญาตเสนาสนะให้เป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุทั้งหลาย ดังนั้น พระพุทธเจ้ากับพระภิกษุทั้งหลายต้องพักอาศัยอยู่ตาม ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎี กลางแจ้ง ลอมฟาง แม้จะมีผู้มอบถวายที่พักอาศัยเป็นสวนเช่น สวนไม้ไผ่ที่พระเจ้าพิมพิสารมอบถวายก็ยังไม่มียี่ปลุกสร้างเป็นที่หลบแดด หลบฝนแต่อย่างใด จนต่อมาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ได้ขออนุญาตจากพระพุทธเจ้าสร้างที่พักถวายแก่สงฆ์ที่มาจากทิศทั้งสี่ที่มาแล้วและยังไม่มานับแต่นั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับที่พักอาศัยที่ทายกสร้างถวายการที่เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์สร้างที่พักถวายนี้ ถือเป็น การสร้างถวายแก่สงฆ์เป็นครั้งแรก โดยการถวายที่ดินวัดนั้นมีวัตถุประสงค์สำคัญคือเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นที่พักของพระภิกษุสงฆ์ที่มาจากทิศทั้ง ๔ นอกจากนี้การได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัยยังมีหลักพุทธธรรมสำหรับการจัดการที่ดินของวัดมี ๒ อย่างคือ หลักพุทธธรรมสำหรับผู้ปกครองวัดมี ๔ อย่างคือ ๑) หลักพรหมวิหารธรรม ๒) หลักอิทธิบาท ๓) หลักสังคหวัตถุ ๔) หลักกุศลกรรมบถ และ หลักพุทธธรรมสำหรับผู้อยู่ร่วมกันในวัดมี ๓ อย่าง คือ ๑)หลักสาราณียธรรม ๒) หลักสัพปุริสธรรม ๓) หลักเบญจศีล - เบญจธรรม หลักพุทธธรรมดังกล่าวมีความสำคัญในการจัดการเรื่องที่ดินวัดตามหลักพุทธศาสนา

บทที่ ๓

การจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย

ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาการจัดการที่ดินของวัดตามกฎหมายไทยโดยมีเนื้อหาประกอบกรวิจัยตามลำดับคือ

๓.๑ ศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย

๓.๒ การจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย

๓.๑ ศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย

๓.๑.๑ ความหมายของศาสนสมบัติ

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มีบทบัญญัติเกี่ยวกับศาสนสมบัติไว้ดังนี้ “มาตรา ๔๐ ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง ๒) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เพื่อการนี้ ให้ถือว่าสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเจ้าของศาสนสมบัตินั้นด้วย”

๓.๑.๒ ประเภทของศาสนสมบัติกลาง

สถานที่ทางศาสนาเป็นที่ใช้ประกอบศาสนกิจ และ เป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ในการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและประกอบกิจของสงฆ์ เป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมและบำเพ็ญกุศลของพุทธบริษัททั้งหลาย และเป็นสถานที่ในการให้การศึกษอบรมขัดเกลาบุคคลให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ตลอดจนเป็นที่พึ่งทางจิตใจของพุทธศาสนิกชนผู้ที่ประสบภาวะทางจิตใจ ให้หายจากความไม่สบายใจ โดยการได้สนทนารธรรมกับพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นบุคลากรในพระพุทธศาสนาด้วย ในพระพุทธศาสนาได้มีสมบัติของพระพุทธศาสนาเรียกว่า ศาสนสมบัติตามที่ปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มีบทบัญญัติเกี่ยวกับศาสนสมบัติไว้ในมาตรา ๔๐ ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ^๑

๓.๑.๒.๑ ศาสนสมบัติกลาง

ศาสนสมบัติกลางตามที่ปรากฏในมาตรา ๔๑ ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลาง ด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วใช้งบประมาณนั้นได้ ดังนั้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

^๑พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕. (๒๕๕๕, ๓๑ ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๗๙ (ตอนที่ ๑๑๕ ฉบับพิเศษ), หน้า ๒๙ - ๔๔.

มาตรา ๔๐ (๑) เป็นการให้คำจำกัดความของศาสนสมบัตินกลางว่า ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนา ซึ่งมีชื่อของวัดใดวัดหนึ่ง คือ เป็นทรัพย์สินส่วนกลางของพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย ทรัพย์สินที่จัดเป็นศาสนสมบัตินกลาง ได้แก่

๑. วัดร้างที่ได้ประกาศยุบเลิกวัดตามกฎหมายแล้ว
๒. ทรัพย์สินที่มีผู้ถวายให้แก่พระพุทธศาสนา
๓. ทรัพย์สินที่คณะสงฆ์จัดซื้อด้วยทุนศาสนสมบัตินกลาง
๓. ดอกผลอันเกิดจากทรัพย์สินเหล่านี้ (ข้อ ๑ ข้อ ๒ และข้อ ๓)
๔. ผลประโยชน์อันเกิดจากทรัพย์สินและการจัดการทรัพย์สินเหล่านี้

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันสำคัญของประเทศไทย ในสามสถาบันหลัก คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แต่ศาสนาหรือพุทธศาสนาไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคลเหมือนวัดมีพระสงฆ์ตั้งนั้น ทรัพย์สินที่เป็นศาสนสมบัตินกลางไม่มีกฎหมายใดคุ้มครองไว้โดยชัดแจ้ง ด้วยเหตุนี้ มาตรา ๔๐ วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงบัญญัติไว้ว่า “การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัตินกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หมายถึงการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัตินกลาง) ให้ถือว่า สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเจ้าของศาสนสมบัตินกลางนั้นด้วย” สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา (คณะกรรมการร่างกฎหมายกอง ๕) ได้พิจารณาถึงปัญหาการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัตินกลาง ตามมาตรา ๔๐ วรรคสองแห่งพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ตามบันทึกเรื่องอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน ในการตรวจสอบบัญชีโรงพิมพ์การศาสนาในขณะนั้น ปัจจุบัน คือโรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ตามหนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีว่า

“...เมื่อได้พิจารณามาตรา ๔๐ วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่บัญญัติว่า “การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัตินกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (เดิมกรมการศาสนา) เพื่อการนี้ให้ถือว่าสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเจ้าของศาสนสมบัตินกลางนั้นด้วย” ได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว ย่อมเห็นได้ว่า กฎหมายมีหลักการให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัตินกลางแต่เนื่องจาก ศาสนสมบัตินกลางไม่เป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย บทบัญญัติมาตรา ๔๐ วรรคสองดังกล่าวจึงให้ถือว่าสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเจ้าของศาสนสมบัตินกลางเสียด้วย ในฐานะที่เป็นผู้จัดการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัตินกลาง ทั้งนี้เพื่อเป็นการตัดปัญหาเกี่ยวกับสิทธิในการทานิกรรม และการดำเนินคดีทางศาลเกี่ยวกับศาสนสมบัตินกลาง แต่ก็หาได้มุ่งหมายที่จะให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเจ้าของศาสนสมบัตินกลางอย่างแท้จริงไม่ ดังเห็นได้จากการที่กฎหมายใช้ถ้อยคำว่า “เพื่อการนี้ ให้ถือว่าสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเจ้าของ ศาสนสมบัตินกลางนั้นด้วย” ฉะนั้น จึงเห็นว่า ศาสนสมบัตินกลางไม่ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติหรือของกรมการศาสนาในขณะนั้น”

ในและในมาตรา ๔๑ ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกกลางไม่ใช่งบประมาณรายจ่ายประจำปีอย่างเดี่ยว แต่เป็นทั้งงบประมาณรายรับรายจ่ายและงบประมาณรายจ่ายรวมอยู่ในฉบับเดียวกัน ซึ่งหมายถึงหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินการในการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกกลางประจำปีนั้น ๆ เนื่องจากตามมาตรา ๔๖ (๓) แห่งพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้กำหนดให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับกิจการพระพุทธศาสนา ส่งเสริมพัฒนาพระพุทธศาสนา และดูแลรักษาศาสนสมบัติกตามกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์ และอำนาจหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย ประกอบกับพระราชกฤษฎีกาแก้ไขบทบัญญัติให้สอดคล้องกับการโอนอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการ ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕ พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๔๒ กำหนดว่า ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ให้แก้ไขคำว่า “กระทรวงศึกษาธิการ” และ “กรมการศาสนา” เป็น “สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ” จึงเป็นผู้จัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกกลางในนามของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเจ้าของที่แท้จริงของศาสนสมบัติกกลาง คือพระพุทธศาสนา อันได้แก่สถาบันคณะสงฆ์ซึ่งมีมหาเถรสมาคมเป็นผู้ปกครองและดำเนินกิจการของคณะสงฆ์ตามมาตรา ๑๘ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งบัญญัติว่ามหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย เพื่อการนี้ให้มีอำนาจตรากฎมหาเถรสมาคมออกบังคับ วางระเบียบ หรือออกคำสั่งโดย ไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้” การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกอันเป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติตามกฎหมาย จึงควรปรึกษาหารือและรับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมด้วย และการที่กฎหมายกำหนดให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกกลางด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม ก็เป็นการให้เจ้าของศาสนสมบัติกกลางที่แท้จริง ท่านได้ให้ความเห็นชอบในหลักเกณฑ์วิธีดำเนินการดูแลรักษา บริการศาสนสมบัติก ควบคุมศาสนสมบัติกวัด ทำบัญชีรักษาศาสนสมบัติกวัดและเงินผลประโยชน์ของวัดแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและดำเนินการ จัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสมและจัดการศาสนสมบัติกกลางประจำปีนั่นเอง

๓.๑.๒.๒ ศาสนสมบัติกของวัด

กฎกระทรวงฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ และมาตรา ๔๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติกของวัด ให้ลงทะเบียนทรัพย์สินของวัดไว้เป็นหลักฐานและเมื่อต้องจำหน่ายทรัพย์สิน นั้นไม่ว่าด้วยเหตุใด ให้จำหน่ายออกจากทะเบียนนั้น โดยระบุ

เหตุแห่งการจำหน่ายไว้ด้วยการได้มาซึ่งที่ดินหรือสิทธิอันเกี่ยวกับที่ดิน เมื่อได้จดทะเบียนการได้มาตามกฎหมายแล้ว สำหรับวัดในเขตจังหวัดพระนคร และจังหวัดธนบุรี ให้ส่งหลักฐานการได้ไปเก็บรักษาไว้ที่กรมการศาสนา สำหรับวัดในเขตจังหวัดอื่น ให้ส่งไปเก็บรักษาไว้ ณ ที่ทำการศึกษาธิการจังหวัดนั้น

ข้อ ๒ การกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์จะกระทำได้ที่ต่อเมื่อกรมการศาสนาเห็นชอบและได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม

ข้อ ๓ การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยาวัจกร หรือผู้จัดประโยชน์ของวัด ซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัยไว้ให้ถูกต้อง และให้เก็บรักษาทะเบียนและหนังสือ สัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐานที่วัดหรือจะฝากกรมการศาสนาให้เก็บรักษาไว้ก็ได้

ข้อ ๔ การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัดที่กันไว้เป็นที่จัดประโยชน์ที่มีกำหนดระยะเวลาการเช่าเกินสามปี จะกระทำได้อีกต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรมการศาสนา

ข้อ ๕ การเก็บรักษาเงินของวัดในส่วนที่เกินสามพันบาทขึ้นไป ให้เก็บรักษาโดยการการศาสนา จังหวัด อำเภอ หรือธนาการ หรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบทั้งนี้ให้ฝากในนามของวัดการดูแล รักษาและจัดการเงินการกุศลที่มีผู้บริจาค ให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้บริจาค

ข้อ ๖ ให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทินให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง

ข้อ ๗ ในกรณีวัด เจ้าอาวาส ไวยาวัจกร หรือผู้จัดประโยชน์ของวัดถูกฟ้องหรือถูกหมายเรียกเข้าเป็นโจทก์ร่วมหรือ จำเลยร่วมในเรื่องที่เกี่ยวกับการดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เจ้าอาวาสแจ้งต่อกรมการศาสนาหรือศึกษาธิการจังหวัด ที่วัดตั้งอยู่ทราบไม่ช้ากว่า ๕ วันนับแต่วันรับหมาย

ข้อ ๘ ให้กรมการศาสนากำหนดแบบทะเบียน บัญชี แบบสัญญา และแบบพิมพ์อื่นๆ และให้คำแนะนำการปฏิบัติแก่วัดเกี่ยวกับ การดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามกฎกระทรวงนี้ ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๑

๓.๑.๓ ข้อกฎหมายในการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัด

๑. การเป็นผู้แทนของวัดของเจ้าอาวาสในการจัดการศาสนสมบัติของวัด วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนั้นจึงต้องตกอยู่ภายใต้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกฎหมายอื่นๆ ด้วยวัดทั้งหลายย่อมมีสิทธิและหน้าที่ต่างๆ ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเช่น เรื่องสถานะนิติบุคคลของวัดเว้นแต่สิทธิและหน้าที่ที่จะพึงมีได้เฉพาะบุคคลธรรมดา การแสดงเจตนาในการใช้สิทธิและหน้าที่จึงจำเป็นต้องมีผู้แทน ซึ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๓๑วรรคสามว่า “เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป” ดังนั้นเจ้าอาวาสจึงเป็นทั้งผู้ปกครองของวัด ตามมาตรา ๓๗ (๒) และเป็นผู้แทนวัดตามมาตรา ๓๑ วรรคสาม ทั้งมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา ตามมาตรา ๔๕ ตำแหน่งเจ้าอาวาส จึงเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญยิ่ง หน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งของเจ้าอาวาส คือ บำรุงรักษา วัด จัดกิจการ และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ตามมาตรา ๓๗ (๑) การจัดการศาสนสมบัติของวัดในปัจจุบันจำเป็นต้องใช้ความรู้ความสามารถสูงในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านศาสนาและด้านรายได้ของวัด เจ้าอาวาสในฐานะผู้แทนของวัดมีทั้งบทบาทของสงฆ์ที่จะต้องจรจรลงพระพุทธรูปศาสนา รวมไปถึงการปกครองสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้ได้บังคับบัญชาในวัดและปกครองสอดส่องดูแลที่ที่มีที่อยู่หรือ พำนักพักอาศัยอยู่ในวัดอีกทั้งยังทำหน้าที่ในการจัดการกิจการต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับวัดทั้งสิ้น โดยเฉพาะในฐานะผู้แทนของวัดในการ

บริหารจัดการอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นศาสนสมบัติของวัด เจ้าอาวาสต้องมีผลผูกพันทางกฎหมายตามประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และกฎหมายอื่นๆ

แต่การกำหนดคุณสมบัติของเจ้าอาวาส ตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับที่ ๑๖ (พ.ศ. ๒๕๓๕) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ เป็นการให้ความสำคัญในการปกครองคณะสงฆ์เท่านั้นไม่ได้กำหนดคุณสมบัติด้านการศึกษาในทางโลกเอาไว้ด้วย การจัดประโยชน์ในอสังหาริมทรัพย์อันเป็น ศาสนสมบัติของวัด กรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่าประเด็นที่ต้องเกี่ยวข้องกับกฎหมาย เช่น นิติกรรมสัญญา เป็นต้น รวมไปถึงศาสตร์ในการบริหาร ซึ่งหากขาดความรู้ความเข้าใจการศึกษาทางโลกแล้วอาจเป็นผลเสียและส่งผลไปถึงการมอบอำนาจให้บุคคลอื่นที่จะเข้ามารองรับอำนาจของเจ้าอาวาสในฐานะผู้รับมอบอำนาจ รวมไปถึงการวางมาตรการหรือการมอบอำนาจให้บุคคล คณะกรรมการหรือคณะบุคคล ดำเนินการบริหารจัดการฯ แทนเจ้าอาวาส ก็อาจเกิดผลเสีย และไม่มีประสิทธิภาพในการบริหารและจัดการได้ นอกจากนี้ตำแหน่งเจ้าอาวาส มาตรา ๔๕ ถือว่าเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ถ้าเจ้าอาวาสหรือผู้แทนเจ้าอาวาสหรือผู้จัดประโยชน์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งดำเนิน การจัดประโยชน์แทนวัดโดยมิชอบ โดยหลักปฏิบัติดังกล่าวทั้งรู้และไม่รู้เท่าถึงการณ์ ถือว่ามีความผิดทางกฎหมาย เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว หากขาดการบริหารจัดการอสังหาริมทรัพย์ของวัดที่เหมาะสม เจ้าอาวาสอาจจะมีความผิดในฐานะเจ้าพนักงานปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบได้

๒. การแต่งตั้งไวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัด เป็นผู้จัดการศาสนสมบัติของวัด การแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกร อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ ตรี แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และมาตรา ๒๓ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มหาเถรสมาคมตรากฎมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนไวยาวัจกร ทั้งนี้ คำว่า“ไวยาวัจกร” หมายถึง คฤหัสถ์ผู้ได้รับการแต่งตั้งให้มีหน้าที่เบิกความจ่าย “นิตยภัต” และมีอำนาจดูแลรักษาจัดการทรัพย์สินของวัดได้ตามที่เจ้าอาวาสมอบหมายเป็นหนังสือนิตยภัตตามระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยการเบิกจ่ายนิตยภัต พ.ศ. ๒๕๑๔ หมายถึง เงินงบประมาณที่กรมการศาสนาได้รับเป็นประจำปีเพื่อจ่ายถวายอุปถัมภ์ให้แก่พระภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งหรือพระภิกษุผู้ปฏิบัติหน้าที่พิเศษตามที่กำหนดไว้ในบัญชีอัตรานิตยภัต พระภิกษุผู้มีตำแหน่งหลายตำแหน่ง ทางราชการจะถวายนิตยภัตในตำแหน่งที่สูงกว่าเพียงตำแหน่งเดียว พระภิกษุผู้ได้รับแจ้งการถวายนิตยภัต ในเขตจังหวัดพระนคร ธนบุรี นนทบุรี และสมุทรปราการ ให้ไวยาวัจกรไปขอเบิกนิตยภัตที่กรมการศาสนา ในเขตจังหวัดอื่นให้ไวยาวัจกรไปขอเบิกนิตยภัตที่จังหวัดซึ่งพระภิกษุรูปนั้น สังกัดอยู่ภายในเดือนกันยายนของปี การจัดหาประโยชน์จากศาสนสมบัติวัดในกรณีที่ดินมีที่ดินมากพอจะนำมาหาประโยชน์ได้ ก็ให้วัดเหล่านั้นจัดหาประโยชน์เข้าวัดจากที่ดินเหล่านั้นได้ โดยการตั้งไวยาวัจกรเป็นตัวแทนของเจ้าอาวาส หรือแต่งตั้งผู้จัดหาประโยชน์ของวัดขึ้นดำเนินการ เหตุที่ต้องแต่งตั้งไวยาวัจกรก็เพราะว่าการจัดประโยชน์ในศาสนสมบัติวัด

โดยเฉพาะอสังหาริมทรัพย์เป็นเรื่องธุรกิจการค้าเชิงพาณิชย์ และการเงิน ซึ่งไม่เหมาะสมที่จะให้เจ้าอาวาสเข้ามาจัดการด้วยตนเอง กฎหมายจึงตั้งให้ไวยาวัจกรเป็นตัวแทนเจ้าอาวาส และเป็นตัวแทนของวัด ซึ่งวัดต้องรับผิดชอบในการกระทำนั้น ถ้าได้กระทำภายในขอบเขตอำนาจที่ได้รับมอบหมาย ดังนั้นตำแหน่งไวยาวัจกร จึงเป็นตำแหน่งที่สำคัญสำหรับกิจการของคณะสงฆ์ตำแหน่งหนึ่ง ตามบทบัญญัติกำหนดให้ช่วยงานเจ้าอาวาส หรือ แทนเจ้าอาวาสเมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่จากเจ้าอาวาส จึงจะมีอำนาจโดย

สมบูรณ์ในการดูแลรักษาและจัดการทรัพย์สินของวัดตามที่ได้รับ มอบหมาย จากคุณสมบัติของคฤหัสถ์ ผู้ที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็นไวยาวัจกร กรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่ายังไม่ได้กำหนดคุณสมบัติบางประการของไวยาวัจกรที่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน เช่น ไม่ได้กำหนดคุณสมบัติทางการศึกษาของไวยาวัจกร อีกทั้งระงับในการดำรงตำแหน่ง และการสรรหาตัวบุคคลที่เหมาะสมกับกิจการที่ได้รับมอบอำนาจเฉพาะเรื่อง อำนาจในการแต่งตั้งไวยาวัจกร นั้น คือ เจ้าอาวาสของวัดนั้นปรึกษาสงฆ์ในวัดพิจารณาคัดเลือกคฤหัสถ์ผู้มีคุณสมบัติ ตามที่กำหนดไว้ และโดยทั่วไปแล้วเจ้าอาวาสมักจะแต่งตั้งบุคคลที่มีความคุ้นเคย หรือญาติพี่น้อง ให้เป็นผู้จัดการประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัด และในการจัดประโยชน์ในอสังหาริมทรัพย์บางประการจะต้องเกี่ยวข้องกับตัวบท กฎหมาย เช่น การทำนิติกรรมสัญญาต่างๆ ซึ่งจะต้องรู้เรื่องกฎหมายอย่างถ่องแท้ ดังนั้นหากไวยาวัจกร ไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมย่อมทำให้เกิดผลเสียในการบริหารจัดการอสังหาริมทรัพย์ซึ่งเป็น ศาสนสมบัติของวัดได้

๓. การควบคุมตรวจสอบและการถ่วงดุลอำนาจของผู้เกี่ยวข้อง จากกรณีผู้มอบอำนาจและผู้รับมอบอำนาจในฐานะที่วัดเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และตามความในมาตรา ๓๗ (๑) เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดำเนินการดูแลรักษาประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัด และเจ้าอาวาสมีอำนาจในการแต่งตั้งไวยาวัจกรได้ตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๘ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกรซึ่งอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ ตรี แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ผู้แทนและตัวแทนในการจัดการดูแลรักษาศาสนสมบัติในอสังหาริมทรัพย์ซึ่งเป็นศาสนสมบัติของวัด คือ เจ้าอาวาส และไวยาวัจกร หรือผู้จัดการประโยชน์ ต้องดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามกฎ กระทรวง ฉบับที่ ๒ (๒๕๑๑) ซึ่งข้อ ๓ กำหนดให้การเช่าที่ดินหรืออาคาร เจ้าอาวาสต้องจัดให้ไวยาวัจกร หรือผู้จัดการประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัยไว้ให้ถูกต้อง และเก็บรักษาทะเบียนและหนังสือสัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐาน โดยที่กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑)

ข้อ ๓ นี้ ไม่ได้บัญญัติการควบคุมตรวจสอบของเจ้าอาวาสไว้ และในข้อ ๖ กำหนดให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยาวัจกรหรือผู้จัดการประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาส แต่งตั้งทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทิน ให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือ ทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง โดยตรวจได้เสมอในเมื่อมีความประสงค์จะตรวจ แต่ไม่ควรทิ้งระยะเวลานานเกินไป และอาจมอบหมายให้ภิกษุรูปอื่นที่มีความรู้ทางบัญชีทำการตรวจแทนได้ อันเป็นการตรวจสอบเบื้องต้นของเจ้าอาวาส ซึ่งถ้าพบว่าไวยาวัจกรทุจริตต่อหน้าที่ หรือไม่ปฏิบัติหน้าที่จนเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรง หรือประมาทเลินเล่อในหน้าที่เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่วัดอย่างร้ายแรง เจ้าอาวาสอาจสั่งถอดถอนไวยาวัจกรผู้นั้นออกจากหน้าที่ได้ โดยอนุมัติของเจ้าคณะอำเภอตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๘ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกรสำหรับผู้จัดการประโยชน์เป็นอำนาจในการแต่งตั้งของเจ้าอาวาส จึงอาจถอนคืนการจัดประโยชน์จากผู้นั้นได้ โดยแจ้งการถอนคืนแก่ผู้นั้นเป็นหนังสือไว้เป็นหลักฐาน อันเป็นการควบคุมตรวจสอบของเจ้าอาวาสได้อย่างสมบูรณ์แต่สำหรับเจ้าอาวาสซึ่งมีหน้าที่บำรุงรักษา วัด จัดกิจการ และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดีตามมาตรา ๓๗ (๑) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น ในบทกำหนดโทษหมวด ๗ กรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่า ไม่ได้บัญญัติไว้ จึงไม่อาจควบคุมตรวจสอบได้โดยตรง อีกทั้ง

กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ในการดูแลรักษาจัดการศาสนสมบัติของวัด ก็ไม่ได้กำหนดอำนาจให้ผู้ใดในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าอาวาส ดังนั้นถ้าเจ้าอาวาสฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และกฎกระทรวง ย่อมเกิดปัญหาในทางปฏิบัติในการควบคุมตรวจสอบ แต่ผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นอาจใช้กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๖ (พ.ศ. ๒๕๓๕) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการในหมวด ๔ จริยาพระสังฆาธิการ ในข้อ ๔๓ ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “พระสังฆาธิการต้องเฝ้าเพื่อต่อพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎหมายเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบ คำสั่ง ประกาศ พระราชบัญญัติสมเด็จพระสังฆราชสังวร และปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด ” ในการควบคุมดูแล แนะนำ ชี้แจง หรือสั่งให้เจ้าอาวาสผู้อยู่ในบังคับบัญชาปฏิบัติตาม จริยาพระสังฆาธิการได้ เนื่องจากการดูแลรักษาจัดการศาสนสมบัติของเจ้าอาวาสนั้น ต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎกระทรวง

๔. การจัดการศาสนสมบัติของวัดตามวิธีการที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงมาตรา ๔๐ วรรคสามแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้บัญญัติไว้ว่า “การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง” ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้อาศัยอำนาจตามความในพระราชบัญญัตินี้ ออกกฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ว่าด้วยการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด ซึ่งผูกพันให้วัดต้องปฏิบัติตามวิธีการที่กำหนด และบางกรณีการดำเนินการจัดการศาสนสมบัติของวัดต้องได้รับความเห็นชอบ จากกรมการศาสนา ก่อน ได้แก่ กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ข้อ ๒ กำหนดว่า “การกั้นที่ดินซึ่งเป็นวัด ให้เป็นที่จัดประโยชน์ จะกระทำได้อีกต่อเมื่อกรมการศาสนาเห็นชอบและได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม”

ในข้อ ๔ “การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กลับนา หรือที่วัดที่กั้นไว้เป็นที่จัดประโยชน์ ที่มีกำหนดระยะเวลาเช่าเกินสามปี จะกระทำได้อีกต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรมการศาสนา” และในข้อ ๕ “การเก็บรักษาเงินของวัดในส่วนที่เกินสามพันบาทขึ้นไปให้เก็บรักษาโดย ฝากกรมการศาสนา จังหวัด อำเภอหรือ ธนาคาร หรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ ทั้งนี้ให้ฝากในนามของวัด” ข้อกำหนดดังกล่าวนี้ จะเห็นว่า ไม่เอื้อประโยชน์ในการพัฒนาสังฆาริมทรัพย์ที่เป็นศาสนสมบัติของวัด เกิดความล่าช้าและไม่สะดวกในการลงทุนเพื่อประโยชน์ตอบแทนของวัด อีกทั้งไม่มีข้อบัญญัติใดทั้งในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎกระทรวง เป็นบทลงโทษ ถ้าไม่ปฏิบัติ ดังนั้น ถ้าเจ้าอาวาสฝ่าฝืนกรมการศาสนาก็ไม่มีอำนาจบังคับ แต่วัดอาจมีปัญหาทางกฎหมายในสัญญาเช่าเกินสามปีในที่ธรณีสงฆ์ ที่กลับนา หรือที่จัดประโยชน์กับผู้เช่าได้ นอกจากนั้นกฎกระทรวงก็ไม่ได้บัญญัติถึงรายละเอียดและวิธีการจัดหาประโยชน์ในสังฆาริมทรัพย์ของวัดอย่างชัดเจน ให้เป็นอำนาจของเจ้าอาวาสหรือตัวแทนที่จะจัดการหาประโยชน์ในที่ดินของวัดไป โดยลำพัง ไม่ต้องอยู่ในความควบคุมของหน่วยงานทางราชการ ซึ่งถ้าเจ้าอาวาสไม่สอดส่องดูแลไว้วางใจ ผู้จัดประโยชน์อย่างทั่วถึง หรือตัวแทนที่แต่งตั้งทำหน้าที่ได้ไม่ดีพอ เป็นบุคคลที่ไม่เหมาะสม หรือไม่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการวัดอาจสูญเสียผลประโยชน์เป็นจำนวนมากได้

๕. ลักษณะของการผูกพันในนิติกรรมสัญญาต่างๆ และผลผูกพันตามกฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ต่อผู้มอบอำนาจและผู้รับมอบอำนาจ เจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้แทนโดยชอบด้วยกฎหมายของวัดในฐานะที่วัดมีสถานภาพเป็นนิติ

บุคคลตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ มีความชอบธรรมที่จะบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด โดยเฉพาะอสังหาริมทรัพย์ของวัดกิจการบางอย่างที่ต้องอาศัยรูปการบริหารจัดการในเชิงพาณิชย์อันเกี่ยวเนื่องด้วยอสังหาริมทรัพย์ของวัดตามกฎหมาย มีรูปแบบการจัดการตามกฎหมายในเรื่องของ นิติกรรมสัญญาเช่าต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้เช่าที่ดิน หรืออาคาร ซึ่งเป็นศาสนสมบัติของวัด ดังนั้น เจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้แทนของวัดจึงมีผลผูกพันตามกฎหมายในอันที่จะลงนาม ในฐานะคู่สัญญาที่เข้าผูกพันในนิติกรรมสัญญาต่างๆ ของวัดจากความไม่เหมาะสมรวมถึงข้อจำกัดในด้านวัฒนธรรม ประเพณีสังคมไทยที่เคารพเทิดทูนพระภิกษุสงฆ์ จึงให้อำนาจเจ้าอาวาสที่จะมอบอำนาจให้กับบุคคลภายนอกเข้ามาดำเนินการแทนเจ้า อาวาสได้ กฎกระทรวงฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แต่เนื่องจากเจ้าอาวาสในฐานะตัวการผู้มอบอำนาจเฉพาะ ซึ่งได้กระทำไปในขอบเขตของอำนาจตามกฎหมายอันจะต้องรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกซึ่งเข้ามาเป็นคู่สัญญากับวัดผลผูกพันดังกล่าวระหว่างผู้มอบอำนาจ และผู้รับมอบอำนาจ ในกรณีนี้มีข้อสังเกตว่า ยังมีได้มีการกำหนดไว้อย่างเด่นชัดในพระราชบัญญัติพระสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องอันเป็นอุปสรรคอย่างอื่นในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด โดยเฉพาะอสังหาริมทรัพย์ให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ในการจัดการดูแลรักษาและหาประโยชน์ในศาสนสมบัติเนื่องจากวัดเป็นเจ้าของอสังหาริมทรัพย์ เช่น ที่ดิน ซึ่งตามกฎหมายกระทรวงฉบับที่ ๒ ได้กำหนดให้ผู้มีหน้าที่ในการดูแลรักษาและจัดประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัด หลายฝ่ายด้วยกัน ซึ่งอาจจะอยู่ในฐานะ “ผู้แทน” ของวัด หรือ “ตัวแทน” ของวัดถ้าได้กระทำกิจการใดๆ ในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยชอบด้วย กฎกระทรวงฉบับที่ ๒ แล้วก็ถือว่าได้กระทำภายในกิจการเพื่อประโยชน์แก่วัด โดยชอบด้วยกฎหมาย วัดจึงมีหน้าที่ต้องผูกพันในกิจการนั้นๆ

๖. อำนาจหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาในคณะสงฆ์ในการควบคุมดูแลการจัดประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัดการปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดไว้ในมาตรา ๒ “คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม” และมาตรา ๒๐ ทวิ ได้บัญญัติไว้ว่า “เพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ให้มีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์” สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ได้จัดแบ่งเขตปกครองเป็นภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล โดยมีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ปกครองตามลำดับชั้น การปกครองคณะสงฆ์มีขั้นตอนที่ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการค่อนข้างยาวนาน อาจจะทำให้เกิดปัญหาในการควบคุมดูแลในปกครองของสงฆ์ได้ โดยเฉพาะการบริหารจัดการผลประโยชน์ในอสังหาริมทรัพย์ซึ่งเป็นศาสนสมบัติของวัด อีกทั้งไม่มีข้อบัญญัติถึงอำนาจและหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่เป็นผู้บังคับ บัญชาของเจ้าอาวาส ในการควบคุมดูแลการจัดประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัดกฎกระทรวงกำหนดไว้เป็น เพียงการเสนอเรื่องตามลำดับชั้นถึงกรมการศาสนา

๗. วัด สำนักสงฆ์ และที่พักรักษา วัดในประเทศไทย ตามสถิติข้อมูลของกรมการศาสนามีวัดซึ่งได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา จำนวนทั้งสิ้น ๓๒,๗๑๐ วัด โดยไม่ได้กล่าวถึงจำนวนสำนักสงฆ์ ซึ่งวัดตามมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มี ๒๐ อย่าง คือ ๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และ ๒) สำนักสงฆ์ และมาตรา ๓๒ กล่าวไว้ว่า “การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา

ให้เป็นตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง” ซึ่งกฎกระทรวง ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๗) ที่อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ และมาตรา ๓๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้บัญญัติถึงการสร้างวัด การตั้งวัด การรวมวัด การย้ายวัด การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาโดยไม่ได้กล่าวถึงการสร้างสำนักสงฆ์ ดังนั้น สำนักสงฆ์ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศไทย ย่อมเป็นการใช้เรียกชื่อห้องเป็นเพียงที่พักสงฆ์ คือ เป็นที่พำนักของพระภิกษุที่ไม่ได้ขออนุญาตสร้างวัดและตั้ง วัด เพราะสำนักสงฆ์ ตามมาตรา ๓๑ นั้น อาจแปลตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย คือ วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ซึ่งถ้าเกิดคดีความขึ้น กรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่า ที่พักสงฆ์ที่ไม่ได้ขออนุญาตในการสร้างวัดและการตั้งวัดย่อมไม่อยู่ในความคุ้มครองหรือในบังคับของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ดังเช่นมาตรา ๓๔ บัญญัติว่า “ที่วัด และที่ธรณีสงฆ์ จะโอนกรรมสิทธิ์ได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ ๘ และห้ามมิให้บุคคลใดยกอายุความขึ้นต่อสู้กับวัดในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นที่ วัดและที่ธรณีสงฆ์” มาตรา ๓๕ บัญญัติว่า “ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์เป็นทรัพย์สินซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี ๙” เมื่อที่พักสงฆ์ไม่ใช่วัด ย่อมไม่อยู่ในสายการปกครองของคณะสงฆ์ ทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองจึงควบคุมได้ยาก อีกทั้งการจัดประโยชน์ในอสังหาริมทรัพย์ ก็อาจไม่ถูกต้องตามกฎหมาย อาจก่อให้เกิดกรณีพิพาทขึ้นได้ ซึ่งอาจเป็นที่เสื่อมเสียแก่พระศาสนาได้เหมือนกัน^๒

๓.๒ การจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย

พระพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย^๓จากการที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธนี้เอง จึงได้มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาตามความเชื่อและศรัทธาอันมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของคนในสังคม เพราะศาสนาคือจุดรวมแห่งความเคารพนับถืออันสูงสุดของมนุษย์^๔นอกจากนี้ศาสนาพุทธยังนับเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งที่มีพระสงฆ์คอยทำหน้าที่อบรมสั่งสอนหลักธรรมทางศาสนาเพื่อขัดเกลาจิตใจ และปลูกฝังค่านิยมให้คนในสังคมเป็นคนดี อีกทั้งประเพณีปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของศีลธรรมตามระเบียบแบบแผนของสังคมที่ดี โดยมีสถานที่ซึ่งได้รองรับองค์กรรมและกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ คือ วัด

๓.๒.๑ ความหมายของวัด

วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันศาสนานอกจากจะเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและศูนย์กลางของชุมชน วัดจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทยทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน ความหมายของวัดมีอยู่มากมาย คำว่า “วัด” หมายถึง สถานที่ทางศาสนา โดยปรกติมีโบสถ์ วิหาร และที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวช^๕ เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณร เป็นที่บวชเรียน เป็นที่บำเพ็ญ

^๒พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒), พ.ศ. ๒๕๓๕.

^๓พระเมธีธรรมาภรณ์, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^๔กรมการศาสนา, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๘.

^๕ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๙.

กุศลของประชาชนชาวบ้าน^๖ เป็นที่ประชาชนชาวบ้านโดยรอบมารับการปลูกฝังศีลธรรม และเป็นศูนย์กลางสำหรับประกอบกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของประชาชน^๗ นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีการใช้คำว่าวัดวาอารามอีกคำหนึ่ง คำทั้งสองมีความหมายเหมือนหรือต่างกันอย่างไร และมีความหมายถึงวัดในศาสนาใดนั้นย่อมมีความสำคัญเนื่องจากจะต้องอยู่ภายใต้บังคับของบทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ วัดมีฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนเท่าเทียมกันแต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียดลงไปจะพบว่า มีความแตกต่างกันโดยสามารถจัดประเภทของวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้แรกเริ่ม คำว่า “วัด” ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ในมาตรา ๕ ซึ่งกำหนดให้วัดมี ๓ ชนิด คือ ^๘ ๑) พระอารามหลวง คือวัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าบัญชีขึ้นว่าเป็นพระอารามหลวง ๒) อารามราษฎร์ คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแต่มิได้เข้าบัญชีขึ้นว่าเป็นวัดหลวง และ ๓) ที่สำนักสงฆ์ คือ วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ต่อมาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ใช้คำว่า วัด ในมาตรา ๓๘ ซึ่งบัญญัติให้วัดมี ๒ชนิด คือ

๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา^๙

๒. สำนักสงฆ์^{๑๐}

จากวัดทั้ง ๒ ประเภทนี้ทำให้เห็นว่า วัดนั้นมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย โดยสภาพการเป็นนิติบุคคลจะเริ่มขึ้นเมื่อได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นและได้รับประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว วัดที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นแล้วนั้น ในระยะเริ่มแรกจะมีฐานะเป็นเพียงสำนักสงฆ์ไม่สามารถทำสังฆกรรมได้เพราะยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อสำนักสงฆ์ได้ตั้งขึ้นมีหลักฐานถาวรและมีพระภิกษุประจำไม่น้อยกว่า ๕ รูปติดต่อกันเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า ๕ ปี ก็สามารถขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาได้ ในกรณีที่สำนักสงฆ์ได้ก่อสร้างอุโบสถเสร็จเรียบร้อยแล้วไม่จำเป็นต้องรอระยะเวลา ๕ ปี ก็สามารถขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาได้

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ขึ้น และในพระราชบัญญัติดังกล่าวได้ปรากฏคำว่า “วัด” ในมาตรา ๓๑ ซึ่งกำหนดให้วัดมี ๒ ชนิด คือ วัดที่ได้รับ

^๖กรมการศาสนา, *คู่มือวิทยากรอบรมพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒๓.

^๗กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, *ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

^๘สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, *คู่มือพระสังฆาธิการ*, หน้า ๒๑.

^๙วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ “อาราม” ตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์เพื่อประโยชน์ทางวินัยโดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วพร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำการสังฆกรรมตามพระวินัยได้ทุกประการ เป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัย

^{๑๐}สำนักสงฆ์เป็นวัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งวัดแล้ว แต่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้นตามความในมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ด้วยและวัดที่สร้างขึ้น

พระราชทานวิสุงคามสีมา และสำนักสงฆ์ เช่นเดียวกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๓๘

ส่วนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. ๒๔๖๘ มาตรา ๗๒ (๒) ใช้คำว่า “วัดวาอาราม” (ปัจจุบันถูกยกเลิกไปโดยพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๑ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตราขึ้นใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๕) และในประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๔๙๘ มาตรา ๔๘ ได้ใช้คำว่า “วัดวาอาราม” เช่นเดียวกันกับในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ดังนี้ จะเห็นได้ว่ากฎหมายแต่ละฉบับไม่ได้กำหนดความหมายของคำว่า “วัด” และ “วัดวาอาราม” ให้มีความหมายพิเศษอย่างใด เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า “วัด” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๐๕ แล้วได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ “วัด” หมายถึงสถานที่ทางศาสนาโดยแรกเดิมมีสิ่งปลูกสร้างคือ โบสถ์ วิหาร และที่อยู่ของสงฆ์ หรือนักบวช เป็นต้น ส่วนคำว่า “วัดวาอาราม” นั้น หมายถึง วัด

ดังนั้น คำว่า วัด และวัดวาอาราม ในทางกฎหมายจะมีความหมายเป็นอย่างเดียวกันคือ หมายถึงวัดในทางพระพุทธศาสนา^{๑๑} ซึ่งใช้เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์หรือนักบวช และมีสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ดังนี้ คือ โบสถ์ วิหาร กุฏิ เป็นต้น และตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มุ่งใช้เฉพาะคณะสงฆ์ไทย ส่วนการปกครองคณะสงฆ์อื่นในประเทศไทยนั้นจะต้องออกกฎหมายกระทรวงตามพระราชบัญญัตินั้น^{๑๒} (คำพิพากษาฎีกาที่ ๑๘๘๔/๒๕๑๖) วัดที่สร้างขึ้นโดยชอบด้วยกฎหมายแล้วจะมีฐานะเป็นนิติบุคคลซึ่งจะทำให้สามารถมีสิทธิและหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดได้วัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่ผู้มีความศรัทธาถวายที่ดินและร่วมกันสร้างศาสนวัตถุต่าง ๆ เพื่อเป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณร และบุคลากรของวัดอีกทั้งใช้ประกอบศาสนกิจทางพระพุทธศาสนา การจัดประเภทของวัดพบว่าสามารถแบ่งได้หลายประเภท กล่าวคือ แบ่งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีอยู่ ๒ ประเภท คือวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและวัดประเภทสำนักสงฆ์ แบ่งตามสภาพของวัดได้ ๓ ประเภทคือ วัดพระอารามหลวงวัดราษฎร์และวัดร้าง ซึ่งสถานะของวัดนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อมีการปรับสภาพของฐานะ วัดจึงเป็นสถานที่รวมของบุคคลหลายสถานภาพ และใช้เพื่อการสาธารณประโยชน์ ย่อมมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบริหารจัดการที่ดีเพื่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างสูงสุด และเป็นการป้องกันปัญหาความขัดแย้งในชุมชน

ก่อน ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งยังมีได้รับวิสุงคามสีมา แต่สามารถใช้เป็นสถานที่พำนักอยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้ฐานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์แล้ว ส่วนฐานะทางพระวินัยยังไม่พร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมตามพระวินัย

^{๑๑}สมจิตร ทองประดับ, คำอธิบายประมวลกฎหมายที่ดิน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัทพดุงพิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๑๘๓.

^{๑๒}จิตติ ติงศภัทย์, กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๗๗.

๓.๒.๒ วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งวัด

นับตั้งแต่สมัยโบราณตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน พระมหากษัตริย์โดยทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ บำรุงพระพุทธศาสนาและทรงสร้างวัดวาอารามต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุผลสองประการ^{๑๓} คือ หนึ่งมาจากความเชื่อในการสร้างบุญบารมี สองศาสนาเป็นที่รวมจิตใจของประชาชน ศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งสถาบันหนึ่งในสามสถาบันหลักของประเทศไทย ได้แก่ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนานี้ย่อมหมายถึง พระพุทธศาสนาโดยแท้ ดังพระราช นิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่อง เครื่องหมายแห่งธงไตรรงค์ว่า “ขอพรำรำ พรพรรณบรยาย ความคิดเครื่องหมายแห่งสีทั้งสามงามถนัด ขาว คือบริสุทธิ์ศรีสวัสดิ์หมายถึงพระไตรรัตน์ และธรรมะคุ้มครองจิตไทย แดง คือโลหิตเราไซ้ซึ่งยอมสละได้เพื่อรักษาชาติศาสนา”^{๑๔}

ดังนั้น การสร้างวัดวาอารามจึงมีผลเป็นการรวบรวมผู้คนให้อยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อนและมีความเป็นปึกแผ่นได้ ประเพณีการสร้างวัดนี้ยังคงดำเนินติดมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จะเห็นว่า พระมหากษัตริย์เกือบทุกพระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์ศาสนาโดยการสร้างวัดประจำรัชกาล นอกจากนี้ยังได้ บูรณปฏิสังขรณ์วัดเก่าแก่ไม่ให้ชำรุดทรุดโทรมลงไป ในปัจจุบันนี้การสร้างวัดตั้งวัดสามารถทำได้โดย บุคคลทั่วไป ไม่จำเพาะจะต้องเป็นพระมหากษัตริย์เท่านั้น หากบุคคลใดประสงค์จะสร้างวัดก็สามารถ กระทำได้โดยปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดไว้ในกฎกระทรวงฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๗) ซึ่งออก ตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ดังนี้ คือ ให้อื่นคำขออนุญาตต่อนายอำเภอท้องที่ที่ จะสร้างวัด ทั้งนี้จะต้องมีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองของที่ดินที่จะยกให้ใช้เป็น สถานที่สร้างวัดและจะต้องมีเนื้อที่ไม่น้อยกว่า ๖ ไร่ โดยเจ้าของที่ดินจะต้องทำสัญญากับนายอำเภอ และเจ้าพนักงานที่ดินแสดงความจำนงจะให้ที่ดินเพื่อสร้างวัด

เมื่อนายอำเภอพิจารณาเห็นสมควรแล้ว จะปรึกษาเจ้าคณะอำเภอซึ่งเป็นองค์กรทาง ปกครองของคณะสงฆ์ จากนั้นจึงเสนอเรื่องและความเห็นไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด เมื่อผู้ว่าราชการ จังหวัดเห็นสมควรให้ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดแล้วส่งเรื่องและความเห็นไปยังกรมการศาสนา (สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ) เมื่อกรมการศาสนา (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) เห็นสมควรให้ สร้างวัดได้จะรายงานกระทรวงศึกษาธิการ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) เพื่อขอความเห็นชอบ แล้วจึงเสนอมหาเถรสมาคมพิจารณา เมื่อมหาเถรสมาคมให้ความเห็นชอบแล้ว กรมการศาสนา (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) จะออกหนังสืออนุญาตให้สร้างวัดได้

เมื่อดำเนินการสร้างวัดเสร็จแล้วหมายถึงได้สร้างเสนาสนะขึ้นเป็นหลักฐานพร้อมที่จะใช้ เป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ได้แล้วนั้น ขั้นตอนต่อไปก็ต้องขอตั้ง (ชื่อ)วัด โดยผู้ที่ได้รับอนุญาต สร้างวัดเสนอรายงานการก่อสร้างละจำนวนพระภิกษุที่จะอยู่ประจำไม่น้อยกว่า ๔ รูปพร้อมทั้งเสนอ นามวัดและนามพระภิกษุที่สมควรเป็นเจ้าอาวาส เพื่อขอตั้งเป็นวัดต่อนายอำเภอโดยมีขั้นตอน เช่นเดียวกับการขอสร้างวัดคือยื่นคำขอต่อนายอำเภอและนายอำเภอจะเสนอเรื่องไปตามลำดับจนถึง

^{๑๓}ชาลยวิทย์ เกษตรศิริ, อารยธรรมไทยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเลิฟแอนด์ ลิฟเพรส จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๘ - ๑๔๙.

^{๑๔}พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์เรื่อง : เครื่องหมายแห่งไตรรงค์, ในหนังสือ ดุสิตสมาธิพิเศษ, (พ.ศ. ๒๔๖๑), หน้า ๔๒.

กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) ได้ประกาศตั้งวัดในราชกิจจานุเบกษา เมื่อประกาศตั้งวัดในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ฐานะความเป็นนิติบุคคลของวัดนั้นจึงเริ่มขึ้น วัดสามารถมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายคือสามารถถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินต่าง ๆ ได้

คำพิพากษาฎีกาที่ ๗๔๙๐/๒๕๕๒ วัดโจทก์แม้จะได้รับอนุญาตให้สร้างวัดแล้ว แต่เมื่อยังไม่มีการดำเนินการเพื่อขอตังวัดและได้รับอนุญาตจากทางราชการให้ตั้งวัดตามกฎหมาย ย่อมถือว่าขณะยื่นฟ้องโจทก์เป็นวัดประเภทสำนักสงฆ์ยังไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล โจทก์จึงไม่มีอำนาจฟ้อง เมื่อวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลแล้วในชั้นนี้ผู้ที่ได้แสดงความจำนงไว้ว่าจะให้ที่ดินเพื่อสร้างวัดก็จะต้องดำเนินการโอนที่ดินและสิ่งปลูกสร้างให้แก่วัดนั้นตามกฎหมาย

ในการสร้างวัดตั้งวัดกฎหมายไม่ได้กำหนดกรอบการปฏิบัติหน้าที่ให้แก่วัด โดยบังคับให้ต้องมีตราสารจัดตั้งกำหนดวัตถุประสงค์ของวัดไว้ดังเช่น นิติบุคคลอื่น ๆ เพราะจุดเริ่มต้นของการเกิดขึ้นของวัด มาจากความประสงค์ของคนในชุมชนซึ่งต้องการให้มีการสร้างวัดตั้งวัดขึ้นในชุมชนนั้น เพื่อเป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อของคนในชุมชนและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนนั้น ๆ อีกทั้งใช้เป็นสถานที่ศึกษาเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนทางพุทธศาสนา นอกจากนี้วัดยังนับเป็นส่วนประกอบหนึ่งของศาสนา ดังนี้^๕

๑. ศาสนสถาน ได้แก่ วัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร เป็นต้น
๒. ศาสนวัตถุ หมายถึงสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของศาสนาพุทธ เช่น พระพุทธรูป โต๊ะหมู่บูชา เป็นต้น
๓. ศาสนบุคคล ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
๔. ศาสนพิธี หมายถึงพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การบวชพระ การทำบุญตักบาตรในเทศกาลต่าง ๆ การทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น
๕. ศาสนธรรม หมายถึงหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้ผ่องใส เป็นต้น

ดังนั้น วัตถุประสงค์ในการตั้งขึ้นของวัดและในการดำเนินการต่าง ๆ นอกจากจะต้องอยู่ในกรอบของกฎหมายแล้วยังต้องอยู่ในพระธรรมวินัย ไม่ใช่การทำธุรกิจหรือการแสวงหากำไรจากการประกอบกิจการค้าอย่างนิติบุคคลอื่นตามกฎหมายเอกชน โดยที่หน้าที่สำคัญ ประการหนึ่งของวัดคือมุ่งที่จะตอบสนองความต้องการทางจิตใจของคนในสังคม เนื่องจากศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคมให้รวมกันเป็นหนึ่งและประพฤติปฏิบัติดี อยู่ในกรอบของศีลธรรม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขแก่คนในสังคมนั้นๆ ร่วมกันได้

จะเห็นว่าวัดเป็นองค์กรที่มีบทบาทต่อประเทศชาติเป็นอย่างสูงและได้รับการยอมรับจากอาณาจักร ดังพระบรมราชโองการว่า “และฝ่ายพุทธจักรนั้น การปกครองสังฆมณฑล ย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนาและในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย” และฝ่ายอาณาจักรก็ได้อาศัยพระพุทธศาสนาเพื่อค้ำจุนความมั่นคงของรัฐตลอดจนความสำคัญต่อ

^๕กรมการศาสนา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๕๙.

การเมืองเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ^{๑๖} ทำให้เห็นว่าพุทธศาสนาเป็นเสมือนรากเหง้าของความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ในสังคมไทย และต่างฝ่ายต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๓.๒.๓ ประเภทของที่ดินของวัด

วัดเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญในพระพุทธศาสนาโดยผู้มีความศรัทธาถวายที่ดินและร่วมกันสร้างศาสนวัตถุต่าง ๆ เพื่อเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร และบุคลากรของวัดอีกทั้งใช้ประกอบศาสนกิจทางพระพุทธศาสนามีความหมายและความสำคัญที่ผูกพันอย่างลึกซึ้งอยู่ในวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของชนชาติไทย ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีชุมชน หมู่บ้าน เกิดขึ้นคนไทยมักจะสร้างวัดขึ้นด้วยเสมอ โดยนัยนี้อาจกล่าวได้ว่าวัดเป็นอุดมการณ์อันชอบธรรม และทรงพลังของชุมชนในอันที่จะเชื่อมโยงผู้คนให้มีความรัก ความผูกพัน ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความเสียสละเพื่อส่วนร่วม มีความเมตตา ต่อกันรวมทั้งประสานศรัทธา หรือความเชื่อตลอดจนอุดมคติในโลกนี้ และโลกหน้าของผู้คนในสังคมชุมชนให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันได้อย่างเป็นเอกภาพ อันเป็นการควบคุมและจัดระเบียบสังคมให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยทำให้วัดในพระพุทธศาสนามีประเภทของที่ดินของวัด ๓ ประเภท^{๑๗} คือ

๑. ที่วัด คือเขตวัดซึ่งใช้เป็นที่ตั้งของวัด และที่ดินที่มีอาณาเขตติดต่อกับที่วัดนั้น
๒. ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ดินที่พระมหากษัตริย์ หรือเจ้าของที่ดินผู้มีจิตศรัทธาถวายให้แก่วัดเพื่อเป็นสมบัติของวัดในการใช้ประโยชน์ หรือนำไปจัดหาผลประโยชน์เข้าวัด
๓. ที่กัลปนา คือที่ดินที่พระมหากษัตริย์ หรือเจ้าของที่ดินไม่ได้โอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้แก่วัด แต่ให้วัดมีสิทธิเก็บผลประโยชน์บนที่ดินนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการอุทิศเฉพาะแต่ประโยชน์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นจากที่ดินแปลงดังกล่าวให้แก่วัดเท่านั้น โดยมีได้ยกกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นให้แก่วัดเป็นสิทธิ์ขาดเหมือนอย่างที่ดินหรือที่ธรณีสงฆ์

ที่ดินทั้ง ๓ ประเภทข้างต้นเป็นที่ดินหรือทรัพย์สินที่อยู่ในการดูแลรักษาและการจัดการของวัดซึ่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์หรือวัดที่ได้รับผลประโยชน์บนที่ดินบุคคลอุทิศให้ แต่ในกรณีที่วัดนั้นกลายสภาพเป็นวัดร้างคือไม่มีพระภิกษุอาศัย (จำพรรษา) อยู่ในวัดนั้นเลย ทำให้วัดทรุดโทรมลงและวัดซึ่งกลายเป็นวัดร้างซึ่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะนำขึ้นบัญชีวัดร้างไว้ส่วนที่ดินของวัดร้างนี้จะอยู่ในการดูแลรักษาและการจัดการของกรมการศาสนา แต่ปัจจุบันจะอยู่ในการดูแลรักษาและการจัดการของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ^{๑๘}

^{๑๖} พระบรมราชโองการในการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๙.

^{๑๗} มาตรา ๓๓ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕.

^{๑๘} แก้ไขตาม พระราชกฤษฎีกาแก้ไขบทบัญญัติให้สอดคล้องกับการโอนอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๔๒ บัญญัติว่า “ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕” ให้แก้ไขคำว่า “กระทรวงศึกษาธิการ” และ “กรมการศาสนา” เป็น “สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ” คำว่า “รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ” เป็น “นายกรัฐมนตรี” และคำว่า “อธิบดีกรมการศาสนา” เป็น “ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ”

นอกจากนี้ยังมีที่ดินอีกชนิดหนึ่งซึ่งเป็นที่ดิน “ศาสนสมบัติกลาง”^{๑๙} ที่ดินประเภทนี้ไม่ได้เป็นทรัพย์สินของวัดใด วัดหนึ่ง แต่เป็นที่ดินที่ผู้เป็นเจ้าของได้แสดงเจตนาโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้กรรมการศาสนา (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) โดยมีวัตถุประสงค์ให้นำไปใช้ประโยชน์ในด้านการศาสนาหรือการกุศล เนื่องจากวัตถุประสงค์ของผู้ให้นี้เองทำให้ที่ดินชนิดนี้ไม่เป็นที่ดินของส่วนราชการหรือที่ราชพัสดุ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้กำหนดให้กรรมการศาสนา (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) เป็นเจ้าของตามมาตรา ๔๐ วรรคสองแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. (ฉบับที่ ๒) ซึ่งบัญญัติว่า “การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรรมการศาสนา เพื่อการนี้ให้ถือว่ากรรมการศาสนาเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย” ดังนั้นที่ดินประเภทนี้ จะได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ เช่นเดียวกับที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์

จะเห็นว่า วัดเป็นองค์กรทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานของสังคมและเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญมากทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับสังคมชาวพุทธถือกันว่า วัดเป็นจุดศูนย์กลางแห่งการรวมหัวใจของบรรดาพุทธศาสนิกชน สำหรับทำหน้าที่ในการวางรากฐานความเจริญให้แก่สังคม ส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่สังคม ช่วยลดปัญหาสังคมส่งเสริมประสิทธิภาพควบคุมทางสังคมหรือกล่าวได้ว่า วัดเป็นศูนย์กลางของศาสนา และวัฒนธรรมที่ผู้คนใช้เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิต และเป็นเอกลักษณ์ของสังคม การบริหารวัดซึ่งประกอบด้วยภารกิจดูแลรักษาหมู่คณะทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัดและทั้งการจัดการกิจการของวัด ซึ่งจะมีทั้งกิจกรรม พิธีกรรม การเงินและทรัพย์สินของวัด ซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจกรรมทั่วไปเป็นสำคัญการบริหารวัด ผู้บริหารหรือเจ้าอาวาสต้องปกครอง การดูแลรักษาหมู่คณะ และการดำเนินงานหรือการจัดการกิจกรรมต่างๆของหมู่คณะหรือองค์กรต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ของวัดต่อไป

๓.๒.๔ การถือครองที่ดินของวัด

เนื่องจากคตินิยมของประชาชนและพระมหากษัตริย์สมัยก่อนมักจะนิยมอุทิศที่ดินให้แก่วัด เช่น ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ทรงถวายที่ดินในพระราชวังให้เป็นที่วัดโดยเด็ดขาดเพื่อเป็นที่บรรดาของข้าราชการบริวาร นอกจากนี้ยังปรากฏจากคำพิพากษาฎีกาที่ ๑๗๕๘/๒๕๑๖ ว่าโจทก์นำสืบโดยอ้างเอกสารพระราชพงศาวดารเกี่ยวกับตำนานพระพุทธรูปเป็นพยานว่าพระพุทธรูปได้ถูกค้นพบในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ในระหว่างปี ๒๑๖๓ - ๒๑๗๔ แล้วพระเจ้าทรงธรรมทรงโสมนัสศรัทธาจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างมหาเจดีย์สถาน มีพระมณฑปสวมรอยพระพุทธรูปและพระสังฆราชที่พระภิกษุสงฆ์อยู่บริหาร และได้ทรงพระราชอุทิศที่โยชน์หนึ่งโดยรอบพระพุทธรูปถวายเป็นพุทธบูชาแก่ลพนาผล

^{๑๙} มาตรา ๔๖ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔, มาตรา ๔๐ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และมาตรา ๔๐ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕.

การที่มีอิทธิพลที่ดินให้กับวัดเป็นจำนวนมาก แต่ตามกฎหมายไทยก่อนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กลับไม่มีหลักเรื่องนิติบุคคล วัดวาอารามในสมัยนั้นจึงไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล การถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินหรือทรัพย์สินต่าง ๆ จะกระทำโดยเจ้าอาวาสในฐานะบุคคลธรรมดาเป็นผู้ทรงสิทธิ์ต่าง ๆ แทนวัดรวมทั้งเมื่อมีคดีความ เจ้าอาวาสก็จะเป็นโจทก์หรือจำเลยในคดีความต่าง ๆ แทนวัดด้วย ยกเว้นวัดหลวงซึ่งทางราชการจะดำเนินการโดยจัดการไปเหมือนอย่างเป็นทางการโดยไม่มีปรากฏชื่อวัดเป็นโจทก์เลย^{๒๐} จนกระทั่งเมื่อมีการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ขึ้นและประกาศใช้ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ กฎหมายจึงได้กำหนดให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล^{๒๑} แยกต่างหากจากพระที่อาศัยอยู่ในวัดนั้น ๆ ทำให้วัดสามารถทรงสิทธิ์ในทรัพย์สินหรือถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินได้ อีกทั้งยังสามารถกระทำการต่าง ๆ ที่กฎหมายกำหนดได้โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้กระทำการแทน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้มีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๑ มาตรา ๗๒ โดยยกเลิกความใน (๒) ซึ่งกำหนดให้วัดวาอารามเป็นนิติบุคคลนั้นออกเสีย และนำบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๓๑ เพื่อให้ถูกต้องตามสภาพที่แท้จริง เนื่องจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์มีลักษณะเป็นกฎหมายมหาชนที่บัญญัติขึ้นเพื่อจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ โดยมีผู้ปกครองสูงสุดขององค์กรทางสงฆ์คือสมเด็จพระสังฆราช^{๒๒} ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย^{๒๓} โดยมีลำดับหลั่นกันลงมาจากเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบลจนถึงเจ้าอาวาส และแต่โบราณพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้สถาปนาสมเด็จพระสังฆราช

อย่างไรก็ตามมีผู้เห็นว่าฐานะตามความเป็นนิติบุคคลของวัดถือว่าเป็นนิติบุคคลกึ่งมหาชน^{๒๔} และสิทธิและหน้าที่ของวัดนั้นย่อมเป็นไปตามกฎหมายที่ก่อตั้งนิติบุคคลนั้นคือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งเป็นกฎหมายมหาชนในขณะเดียวกันวัดก็สามารถนำนิติกรรมทางแพ่งได้

๓.๒.๕ กรรมสิทธิ์ในที่ดินของวัด

กฎหมายรัฐธรรมนูญได้รับรองสิทธิ์ในทรัพย์สินของบุคคลได้ว่า “สิทธิ์ของบุคคลในทรัพย์สินย่อมได้รับความคุ้มครอง ขอบเขตแห่งสิทธิและการจำกัดสิทธิเช่นนี้ย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายการสืบทอดก่อกำเนิดได้รับการคุ้มครอง สิทธิของบุคคลในการสืบทอดมรดกย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายการสืบทอดก่อกำเนิดนี้เป็นการรับรองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของบุคคลหมายความว่า บุคคลมีสิทธิเสรีภาพในการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินโดยชอบด้วยกฎหมาย และสามารถที่จะใช้สอยจำหน่ายจ่ายโอน หรือทำลายทรัพย์สินนั้นได้ตามความต้องการทั้งในระหว่างที่ยังมี

^{๒๐} เอก บุญเกิด, *ที่ดินเกี่ยวกับการศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๑๘.

^{๒๑} มาตรา ๗๒ จำพวกที่กล่าวต่อไปนี้อยู่เป็นนิติบุคคล คือ (๑) ทบวงการเมือง (๒) วัดวาอาราม(๓)

^{๒๒} ตำแหน่งผู้ปกครองสูงสุดทางสงฆ์ในสมัยสุโขทัยคือพระสังฆราช

^{๒๓} พระเมธีธรรมมาภรณ์, *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, หน้า ๕๐.

^{๒๔} สุนทร มณีสวัสดิ์, *สถานภาพทางกฎหมายของวัดไทย*, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๓๑), หน้า ๑๑.

ชีวิตอยู่หรือจะกำหนดให้ทรัพย์สินของตนตกทอดแก่บุคคลใดเมื่อตนเองถึงแก่ความตายแล้วก็ได้ โดยการทำพินัยกรรม หรือหากไม่มีการทำพินัยกรรม กฎหมายก็ได้ยอมรับให้ทรัพย์สินของบุคคลนั้นตกทอดแก่ทายาทโดยธรรมของบุคคลนั้นสิทธิหน้าที่ของวัดในฐานะเป็นนิติบุคคลย่อมได้รับการรับรองและคุ้มครองตามกฎหมายอีกทั้งยังสามารถเป็นผู้รับพินัยกรรมได้ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายว่าด้วยมรดก

การได้มาซึ่งที่ดินของวัดสามารถได้มาตามกฎหมาย ๒ ฉบับ คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และประมวลกฎหมายที่ดินดังกล่าวมาแล้วในตอนต้น การได้มาซึ่งที่ดินตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น เป็นการได้มาตามกฎหมายเอกชนในฐานะที่วัดเป็นคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเข้าทำนิติกรรมต่าง ๆ กับบุคคลซึ่งเป็นคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง สิทธิที่ได้มาจึงเป็นการรับโอนมาหรือเป็นสิทธิสืบต่อ คือเป็นสิทธิที่ได้รับมาจากการที่ผู้อื่นโอนให้^{๒๕} นอกจากนี้ยังอาจได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรมตามที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดไว้ส่วนการได้มาซึ่งที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดินนั้นเป็นการได้มาโดยที่รัฐนำที่ดินของรัฐมาจัดสรรให้แก่บุคคลต่าง ๆ โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการปฏิบัติ เมื่อบุคคลใดปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กฎหมายแล้วจึงได้สิทธิในที่ดินนั้น สิทธิที่ได้มานี้จึงเป็นสิทธิเริ่มแรกหรือสิทธิดั้งเดิมของผู้ที่ได้มา หมายถึงสิทธิที่บุคคลได้มาเป็นครั้งแรกโดยมิได้เป็นการสืบต่อเนื่องจากสิทธิของบุคคลใด ๆ^{๒๖}

กฎหมายไทยแต่เดิมยังไม่มีความคิดเรื่องการแยกประเภทของที่ดินออกเป็นที่ดินของพระมหากษัตริย์และที่ดินของประชาชนอย่างชัดเจน โดยที่ในสมัยโบราณแนวความคิดเกี่ยวกับที่ดินคือที่ดินทั้งหมดเป็นของพระมหากษัตริย์แต่พระองค์เดียว^{๒๗} หมายความว่าโดยหลักแล้วพระมหากษัตริย์ทรงมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทั้งหมด และทรงพระราชทานให้แก่ประชาชนทำมาหากินเป็นช้อยกเว้น แต่การเป็นเจ้าของที่ดินของประชาชนยังต้องขึ้นอยู่กับกรอบครอบงำประโยชน์ที่ดินนั้น การละทิ้งที่ดินไปเป็นเวลานานอาจเสียสิทธิในที่ดินได้ ความคิดที่จะให้ประชาชนมีกรรมสิทธิ์อย่างแท้จริงและมั่นคงได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยทรงนำระบบทะเบียนที่ดินแบบทอเรนส์ (Torren's System)^{๒๘} เข้ามาใช้ในประเทศไทยซึ่งปรากฏหลักการใน ประเทศออกโฉนดที่ดิน ร.ศ.๑๒๐

ระบบทอเรนส์เป็นระบบการนำที่ดินทั้งหมดของประเทศมาจัดทำทะเบียนที่ดินเพื่อแสดงชื่อผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินแต่ละแปลง รวมทั้งมีรายการบันทึกเกี่ยวกับกรโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินแต่ละแปลงนั้น ซึ่งเป็นระบบที่กรรมสิทธิ์ในที่ดินจะปรากฏทางทะเบียนโดยมีโฉนดที่ดินเป็นเอกสารที่ใช้แสดงสิทธิในที่ดินที่สมบูรณ์ที่สุดและสามารถไต่ถามกันเองระหว่างราษฎรและสามารถไต่ถามกับรัฐได้ หลักการแสดงออกทางทะเบียนนี้ได้ปรากฏในมาตรา ๓๙ แห่งพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน

^{๒๕} สมยศ เชื้อไทย, คำอธิบายวิชากฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๔.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔.

^{๒๗} พระไอยการเบ็ดเสร็จบทที่ ๔๒ และ โปรดดู, วิริยะ นามศิริพงศ์พันธุ์, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓.

^{๒๘} ระบบทอเรนส์ (Torren's system) เป็นระบบการจดทะเบียนสิทธิ (Registration of title) ซึ่ง Sir Robert Torrens ได้นำเข้าไปใช้ครั้งแรกในทางตอนใต้ของออสเตรเลีย และได้ขยายไปยังส่วนอื่น ๆ ของออสเตรเลีย ต่อจากนั้นได้แพร่ไปยังประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก –โปรดดู S.Rowtonsimpson, Land Law and Registration.(London : Cambridge University Press, 1976), P.68

ร.ศ.๑๒๗ โดยกำหนดให้ผู้ที่ได้รับประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องที่ดินซึ่งได้รับโฉนดตามพระราชบัญญัตินี้ไม่ว่าจะเป็นการรับมรดก การซื้อขาย การให้ การแลกเปลี่ยน เป็นต้น “ต้องนำโฉนดมาให้เจ้าพนักงานทะเบียนสอบแก้ทะเบียนตามข้อบังคับ จึงเป็นอันได้กระทำการนั้นโดยถูกต้องด้วยกฎหมาย มิฉะนั้นอย่าถือว่าได้ให้อำนาจอย่างไรแก่กันเป็นอันขาด”

ดังนั้น การแก้ทะเบียนจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงทางทะเบียนให้ตรงกับผู้มีสิทธิในที่ดินและเพื่อเปิดเผยถึงสถานะอันเกี่ยวกับสิทธิในที่ดินให้ปรากฏทางทะเบียน ทั้งนี้เพื่อประชาชนทั่วไปจะได้ทราบโดยง่ายว่าสิทธิของบุคคลใดผูกพันกับที่ดินอย่างไรเมื่อบุคคลได้สิทธิ (กรรมสิทธิ) ในที่ดินมาก็จะสามารถใช้สิทธิในฐานะเจ้าของจำหน่ายโอนที่ดินต่อไปได้ไม่ว่าระหว่างเอกชนกับเอกชนด้วยกัน หรืออาจถูกเวนคืนกลับไปสู่รัฐเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ของสาธารณะอีกก็ได้ ตามที่มาตรา ๑๓๓๔ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งบัญญัติว่า “ที่ดินรกร้างว่างเปล่าและที่ดินซึ่งมีผู้เวนคืน หรือทอดทิ้ง หรือกลับมาเป็นของแผ่นดินโดยประการอื่นตามกฎหมายที่ดินนั้น ท่านว่าบุคคลอาจได้มาตามกฎหมายที่ดิน”

๓.๒.๖ การได้มาตามประมวลกฎหมายที่ดิน

ก่อนหน้าการประกาศใช้ประมวลกฎหมายที่ดินเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๙๗ ได้มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินหลายฉบับ เช่น ประกาศออกโฉนดที่ดิน ร.ศ.๑๒๐ พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๗ เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๙๗ เมื่อมีการบัญญัติประมวลกฎหมายที่ดินขึ้นจึงได้นำกฎหมายเหล่านั้นมาประมวลไว้ในที่เดียวกันเพื่อความสะดวกและได้ปรับปรุงเนื้อหาเสียใหม่ให้รัฐได้ดำเนินการจัดที่ดินโดยกว้างขวางเพื่อประโยชน์ของรัฐและประชาชน^{๒๙} กล่าวคือมีจุดมุ่งหมายเพื่อกระจายการถือครองที่ดินของเอกชนในประเทศโดยทั่วถึง นอกจากนี้ประมวลกฎหมายที่ดินยังบัญญัติถึงวิธีการให้เอกชนเข้าจับจองที่ดินรกร้างว่างเปล่าซึ่งยังไม่มีเจ้าของ การจัดที่ดินเพื่อประชาชน การกำหนดสิทธิในที่ดิน การจดทะเบียนสิทธิและนิติกรรม และบัญญัติถึงวิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งเอกสารแสดงสิทธิในที่ดิน เช่น หนังสือรับรองการทำประโยชน์ โฉนดที่ดิน เป็นต้น วันที่ประมวลกฎหมายที่ดินใช้บังคับ กับการได้มาภายหลังประมวลกฎหมายที่ดินใช้บังคับดังนี้ “บุคคลย่อมมีกรรมสิทธิในที่ดินในกรณีดังต่อไปนี้”

๑. การได้กรรมสิทธิในที่ดินก่อนใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน

การได้มาซึ่งกรรมสิทธิในที่ดินก่อนวันที่ประมวลกฎหมายที่ดินใช้บังคับ คือก่อนวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๙๗ หมายถึงการได้หนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายเก่า ซึ่งมี ๓ กรณี คือ^{๓๐}

๑) การได้รับโฉนดแผนที่ตามพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๗ และประกาศออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๐

๒) การได้รับโฉนดตราจองตามพระราชบัญญัติออกตราจองชั่วคราว ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นพระราชบัญญัติออกโฉนดตราจอง ร.ศ. ๑๒๔

^{๒๙} เหตุผลในการใช้พระราชบัญญัติและประมวลกฎหมายที่ดิน

^{๓๐} ศิริ เกวลินสถิตย์, คำบรรยายวิชากฎหมายที่ดิน, หน้า ๖๓.

๓) การได้รับตราจองที่ตราว่าได้ทำประโยชน์แล้ว ตามพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดินฉบับที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๗๙

เอกสารสิทธิทั้งสามชนิดดังกล่าวมาข้างต้นนี้เป็นเอกสารที่แสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งได้มาตามกฎหมายคนละฉบับและกฎหมายเหล่านั้นถูกยกเลิกโดยประมวลกฎหมายที่ดิน และการได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดินได้กำหนดให้โฉนดที่ดินเป็นหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินชนิดเดียวที่แสดงว่าเจ้าของเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ ดังนั้นประมวลกฎหมายที่ดินจึงบัญญัติรับรองเอกสารสิทธิซึ่งได้มาตามกฎหมายข้างต้นให้เป็นเอกสารที่แสดงว่าเจ้าของที่ดินนั้นมีกรรมสิทธิ์เช่นเดียวกับโฉนดที่ดิน^{๓๑}

๒. การได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน

การได้มาตามประมวลกฎหมายที่ดินหมายถึงการที่กฎหมายกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการให้เอกชนสามารถได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินของรัฐ และกำหนดวิธีการได้มาซึ่งโฉนดที่ดินนั้น โฉนดที่ดินจึงเปรียบเสมือนใบรับรองการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินหรือเป็นเอกสารที่ใช้แสดงความเป็นเจ้าของซึ่งสามารถไต่ถามกับบุคคลทั่วไป ตัวเอกสาร (โฉนดที่ดินหรือเอกสารสิทธิอื่น ๆ) ไม่ใช่สิ่งที่ก่อให้เกิดสิทธิ หรือกรรมสิทธิ์ในที่ดิน หากแต่สิทธิในที่ดินเกิดจากการปฏิบัติตามวิธีการที่กฎหมายที่กำหนดตัวเอกสารเป็นสิ่งที่ใช้แสดงสิทธิที่มีอยู่แล้วการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดินหมายถึงการที่บุคคลได้ครอบครองที่ดินโดยที่ยังไม่มีหนังสือแสดงสิทธิในที่ดิน และการจะได้รับเอกสารแสดงสิทธิในที่ดินซึ่งครอบครองอยู่นั้นจะต้องปฏิบัติตามวิธีที่กฎหมายกำหนด ซึ่งแยกเป็นการครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายก่อนวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๙๗ กับการครอบครองโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายก่อนวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๙๗ แต่ได้แจ้งตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน สามารถขออกโฉนดที่ดินทั้งตำบลตามมาตรา ๕๘ และมาตรา ๕๘ ทวิ หรือกรณีขออกโฉนดที่ดินเฉพาะรายตามมาตรา ๕๙ ได้ ส่วนผู้ที่ครอบครองที่ดินโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายก่อนวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๙๗ และไม่ได้แจ้งตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดินสามารถขออกโฉนดที่ดินในกรณีที่มีการเดินสำรวจออกโฉนดที่ดินทั้งตำบลตามมาตรา ๕๘ และมาตรา ๕๘ ทวิได้หากว่าผู้ครอบครองได้ปฏิบัติตามมาตรา ๒๗ ตริ หรือสามารถออกโฉนดที่ดินเฉพาะรายได้ตามมาตรา ๕๙ ทวิ นอกจากนี้ยังมีกรณีตามมาตรา ๒๗ ซึ่งกำหนดให้มีการจัดที่ดินผืนใหญ่ตามมาตรา ๓๐ และจัดที่ดินแปลงเล็กแปลงน้อยตามมาตรา ๓๓

ประมวลกฎหมายที่ดินได้รับบัญญัติรับรองการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในที่ดินตามกฎหมายว่าด้วยการจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ หรือการได้มาตามกฎหมายอื่น เนื่องจากประมวลกฎหมายที่ดินมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๙๗ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มีการใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว การได้มาตามกฎหมายอื่นจึงรวมถึงการได้มาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไป

^{๓๑} ข้อยกเว้นของหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินทั้ง ๔ ชนิด คือ การที่บุคคลได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินมาตามพระอยการเบ็ดเสร็จบทที่ ๔๒ ในฐานะที่บ้านหรือที่สวนไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีหนังสือสำคัญสำหรับที่บ้านหรือที่สวนหรือไม่ก็ตามหรือมีโฉนดสวนหรือไม่ก็ตามให้ถือว่าบุคคลนั้นมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

๓. การได้มาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

เมื่อมีการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ขึ้น ได้มีการนำหลักเกณฑ์ใน มาตรา ๓๙ แห่งพระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๗ มาบัญญัติไว้ในมาตรา ๑๒๙๙^{๓๒} และได้แบ่งเป็น ๒ วรรค เพื่อแยกการได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรม

หลักการได้มาซึ่งที่ดินของวัดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตามมาตรา ๑๒๙๙ ซึ่งบัญญัติถึงการได้มาซึ่งทรัพย์สินในอสังหาริมทรัพย์นั้น หมายถึงการได้มาในลักษณะที่เป็นเจ้าของแล้ว กล่าวคือหากเป็นการได้มาโดยการทำนิติกรรมสัญญา ย่อมหมายถึงว่า คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้โอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินไปตามชนิดของนิติกรรมที่สร้างขึ้นแก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง ส่วนกรณีการได้มาตามบทบัญญัติของกฎหมายย่อมหมายถึงการที่บุคคลนั้น ได้กระทำการครบถ้วนตามหลักเกณฑ์การได้มาซึ่งอสังหาริมทรัพย์ หรือทรัพย์สินอันเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ตามที่กฎหมายกำหนดไว้แล้วจึงได้กรรมสิทธิ์มา ตามหลักมาตรา ๑๒๙๙ วรรคแรกบัญญัติให้การได้มาซึ่งอสังหาริมทรัพย์หรือทรัพย์สินอันเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์โดยนิติกรรมต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนการได้มากับพนักงานเจ้าหน้าที่จึงจะบริบูรณ์เป็นทรัพย์สินที่เป็นเรื่องการรับรองการได้สิทธิ (กรรมสิทธิ์) มาโดยนิติกรรมเมื่อมีการจดทะเบียนกับพนักงานเจ้าหน้าที่แล้วก็สามารถใช้ยืนยันกับบุคคลทั่วโลกได้อย่างไร้ที่ติตาม จะต้องอยู่ในเงื่อนไขว่าทะเบียนดังกล่าวต้องชอบด้วยกฎหมายด้วย มิฉะนั้นจะถือว่าผู้รับโอนโดยนิติกรรมต่อมาเป็นผู้ได้มาซึ่งทรัพย์สินไม่ได้

ตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๘๘๒/๒๕๑๔ จำเลยที่ ๒ มิใช่บุตรของผู้ตายแต่ได้ไปยื่นขอรับมรดกที่ดินมีโฉนดของผู้ตายโดยแจ้งเท็จต่อพนักงานที่ดินว่าเป็นบุตร แล้วจดทะเบียนขายฝากที่ดินดังกล่าวไว้แก่จำเลยที่ ๑ และต่อมาได้จดทะเบียนสละสิทธิการไถ่คืน โดยโจทก์ผู้เป็นบุตรและทายาทที่แท้จริงของผู้ตายมิได้รู้เห็นยินยอมด้วย แม้โจทก์จะไม่ได้นำสืบว่าจำเลยทั้งสองคนคบคิดกันกระทำความชอบในเรื่องนี้ โจทก์ก็มีสิทธิให้เพิกถอนนิติกรรมที่จำเลยทั้งสองกระทำต่อกันนั้นได้เพราะจำเลยที่ ๒ ได้สิทธิทางทะเบียนมาโดยไม่ชอบจำเลยที่ ๑ ผู้รับโอนย่อมไม่มีสิทธิดีกว่าผู้โอน ในกรณีวัดที่มีฐานะเป็นนิติบุคคลแล้วนั้นสามารถได้ที่ดินมาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งกำหนดให้ได้มา ๒ กรณี คือ กรณีแรกคือการได้มาโดยนิติกรรม กรณีที่สองคือ การได้มาโดยทางโอน นอกจากนิติกรรม โดยในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะการได้มาซึ่งที่ดินชนิดที่มีเอกสารสิทธิประเภทโฉนดแล้ว ทั้งนี้เพื่อเป็นจำกัดขอบเขตการศึกษาไว้ในเรื่องของกรรมสิทธิ์

๑. การได้มาโดยนิติกรรม

การได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยนิติกรรมจะต้องพิจารณาหลักเกณฑ์ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๓ และนิติกรรมเกี่ยวกับที่ดินนั้น ได้แก่ การซื้อขายตามมาตรา ๔๕๖ การขายฝากตามมาตรา ๔๙๑ การแลกเปลี่ยนตามมาตรา ๕๑๙ การให้ตามมาตรา ๕๒๕ และการจำนองตามมาตรา ๗๑๔ เป็นต้น นิติกรรมเหล่านี้กฎหมายบัญญัติว่าถ้าไม่ทำเป็นหนังสือและจด

^{๓๒} วิรัช ไตรพิทยากุล, บุคคลผู้อยู่ในฐานะอันจะให้จดทะเบียนสิทธิของตนได้อยู่ก่อน, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๙.

ทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ย่อมเป็นโมฆะ ฉะนั้นการได้มาซึ่งอสังหาริมทรัพย์หรือที่ดินของวัดในกรณีดังกล่าว ถ้าไม่ทำตามแบบที่กฎหมายบังคับไว้ก็จะเป็นโมฆะ นอกจากการทำตามแบบแล้วสิ่งสำคัญในการเข้าทำนิติกรรมสัญญาต่าง ๆ นั้นก็ต้องคำนึงถึงหลักเกณฑ์พื้นฐานของการทำสัญญาด้วย กล่าวคือคู่สัญญาจะต้องมีความสามารถ และวัตถุประสงค์ของสัญญาต้องไม่ขัดต่อกฎหมาย หรือความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีงามของประชาชน หรือเป็นการพนันวิสัย รวมทั้งการแสดงเจตนาต้องไม่เกิดจากความสำคัญผิด กลฉ้อฉล ช่มชู้หรือเจตนาหลงเหล่านี้นี้ประกอบด้วย

การได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยการเข้าทำสัญญาซื้อขายนั้น มาตรา ๔๕๓ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติว่า การซื้อขายนั้นคือ สัญญาซึ่งบุคคลฝ่ายหนึ่งเรียกว่าผู้ขายโอนกรรมสิทธิ์แห่งทรัพย์สินให้แก่บุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง เรียกว่าผู้ซื้อ และผู้ซื้อตกลงว่าจะใช้ราคาทรัพย์สินนั้นให้แก่ผู้ขาย การทำสัญญาซื้อขายทรัพย์สินโดยทั่วไปแล้วกฎหมายไม่ได้กำหนดแบบไว้แต่การซื้ออสังหาริมทรัพย์กฎหมายกำหนดให้ต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ หากไม่ทำจะมีผลเป็นโมฆะตามมาตรา ๔๕๖ ดังนั้นแบบแห่งนิติกรรมที่กฎหมายกำหนดนี้จึงถือว่าเป็นองค์แห่งความสมบูรณ์ของนิติกรรม^{๓๓} การไม่ทำตามแบบมีผลให้นิติกรรมสัญญาเสียเปล่า กล่าวคือมิได้มีได้เป็นขึ้น ฉะนั้นในการทำนิติกรรมซื้อขายที่ดินโดยทั่วไปเมื่อวัดเข้าเป็นคู่สัญญาซื้อที่ดินก็ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของมาตรา ๔๕๖ ด้วย คือการทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ อย่างไรก็ตามการไม่ทำตามแบบซึ่งจะมีผลเป็นโมฆะนั้น แต่ถ้าการทำไปแล้วเป็นกรณีเข้าตามแบบนิติกรรมอย่างอื่นก็ได้

เมื่อวัดมีความจำเป็นต้องขยายอาณาเขตวัดให้พอแก่การใช้สอยก็สามารถเข้าทำสัญญาซื้อที่ดินได้ ซึ่งศาลได้วินิจฉัยไว้ในคำพิพากษาฎีกาที่ ๘๔๓/๒๔๘๗ ว่าที่ธรณีสงฆ์นั้นตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ หรือตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ก็มีความหมายอย่างเดียวกัน คือ หมายถึงที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด ที่ธรณีสงฆ์ ไม่จำกัดว่าต้องมีคนยกให้อาจได้มาโดยทางอื่นก็ได้ เช่น โดยทางซื้อ คำพิพากษาฎีกาที่ ๕๘๖/๒๕๐๙ วัดเป็นนิติบุคคลที่ทำการรับซื้อฝากที่ดินและเรือนได้เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา วัตถุประสงค์ของวัดไม่จำเป็นต้องกล่าวในฟ้อง เพราะไม่ได้มีกฎหมายบัญญัติให้วัดแจ้งวัตถุประสงค์ไว้แต่อย่างใด

ประการต่อมาการได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยมีผู้อุทิศให้ การได้มาซึ่งที่ดินของวัดก่อนใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ส่วนมากมักจะได้มาโดยมีผู้อุทิศให้จนถือว่าเป็นจารีตประเพณี เมื่อมีการอุทิศที่ดินให้แก่วัดย่อมหมายถึงผู้อุทิศได้สละเจตนาครอบครองที่ดินให้แก่วัด และวัดได้เข้าครอบครองใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้นแล้ว ที่ดินจึงตกเป็นของวัดทันทีโดยไม่ต้องจำต้องทำตามพิธีการแต่อย่างใดเมื่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ใช้บังคับแล้ว มาตรา ๕๒๑ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บัญญัติว่า อันให้นั้น คือสัญญาซึ่งบุคคลคนหนึ่งเรียกว่าผู้ให้โอนทรัพย์สินของตนให้โดยเสน่หาแก่บุคคลอีกคนหนึ่งเรียกว่าผู้รับ และผู้รับย่อมรับเอาทรัพย์สินนั้น และตามมาตรา ๕๒๕ บัญญัติว่า “การให้ทรัพย์สินซึ่งถ้าจะซื้อขายกันจะต้องทำหนังสือจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่นั้น

^{๓๓} จำปี โสทธิพันธุ์, คำอธิบายหลักกฎหมายนิติกรรม - สัญญา, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕.

ท่านว่ายอมสมบูรณต่อเมื่อได้ทำเป็นหนังสือจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ในกรณีเช่นนี้การให้ยอมเป็นการสมบูรณโดยมิพักสงมอบ”

ดังนั้น ตามหลักแล้วการให้ที่ดินแก่วัดจึงต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งจะสมบูรณ อย่างไรก็ตามศาลได้วินิจฉัยไว้ในคำพิพากษาฎีกาที่ ๗๖๓๘/๒๕๓๘ ว่าการทำหนังสือยกให้ที่พิพาทสำหรับเป็นที่สร้างวัดถือได้ว่ามีเจตนาอุทิศที่พิพาทเพื่อสร้างวัด ที่พิพาทยอมตกเป็นของแผ่นดินสำหรับสร้างวัดโจทก์ตามเจตนาของผู้อุทิศทันทีโดยไม่ต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนการยกให้ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๒๕๒ อีกแต่อย่างไรก็ตามคำพิพากษาดังกล่าวศาลวินิจฉัยโดยการใช้อุทธรณ์ที่ใกล้เคียงอย่างยิ่งมาปรับโดยถือว่าที่ดินของวัดเป็นประเภทเดียวกับที่สาธารณะสมบัติของแผ่นดินประเภทพลเมืองใช้ร่วมกันเนื่องจากที่ดินของวัดได้รับการคุ้มครองตามมาตรา ๓๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในลักษณะเดียวกับที่สาธารณะสมบัติของแผ่นดินซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา ๑๓๐๖ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บัญญัติให้ความคุ้มครองว่า “ห้ามมิให้ยกอายุความเป็นข้อต่อสู้กับแผ่นดินในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดิน”

เนื่องจากการนำที่ดินของวัดไปใช้ประโยชน์นั้น โดยมากมักจะนำไปใช้เกี่ยวกับกิจการด้านการศาสนาหรือกิจต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสาธารณะ เช่น ใช้เป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนา ทำบุญจัดงานประเพณีปฏิบัติธรรมและพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะเอื้อประโยชน์ให้แก่สาธารณชนโดยส่วนรวม การอุทิศที่ดินให้แก่วัดจึงเสมือนเป็นการอุทิศให้เป็นที่สาธารณะสมบัติของแผ่นดินประเภทประชาชนใช้ร่วมกันนั่นเอง

อย่างไรก็ตามในคำพิพากษาฎีกาที่ ๕๕๐/๒๕๑๐ ศาลฎีกาไม่เห็นพ้องกับคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ที่ว่าที่พิพาทคือป่าช้านากวัดนี้เป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดินตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๐๔ ตามฟ้องของโจทก์ได้บรรยายไว้ชัดเจนว่าวัดนาท่อมโจทก์ มีที่ดินแปลงหนึ่งใช้เป็นป่าช้าสำหรับเผาและฝังศพราษฎรชื่อว่าป่าช้านากวัด ศาลกลับฟังว่าเป็นที่สาธารณะสมบัติของแผ่นดิน แต่โจทก์ฟ้องได้เพราะเสียหายเป็นพิเศษ จึงเป็นการวินิจฉัยนอกฟ้องนอกประเด็นศาลฎีกา เห็นว่า ป่าช้านากวัดที่พิพาทกันนี้เป็นที่ธรณีสงฆ์จะโอนกรรมสิทธิ์ได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติและห้ามมิให้บุคคลใดยกอายุความขึ้นต่อสู้กับวัดในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ และมาตรา 34 นี้ มีข้อความเช่นเดียวกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๐๕, ๑๓๐๖ ซึ่งบัญญัติเกี่ยวกับสาธารณะสมบัติของแผ่นดิน ฉะนั้น แม้จำเลยจะได้ครอบครองที่พิพาทนี้มาช้านานเพียงใดจำเลยก็ไม่มีสิทธิในที่ดินพิพาทนี้ไม่

ผลของคำพิพากษาฎีกาทั้งสองนี้ ซึ่งมีประเด็นในเรื่องการได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยมีผู้อุทิศให้ไม่จำเป็นต้องเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่แต่มีความแตกต่างกันในเรื่องประเภทของที่ดิน คำพิพากษาฎีกาแรกปรับใช้ที่ดินสาธารณะสมบัติของแผ่นดิน คำพิพากษาหลังปรับใช้ที่ธรณีสงฆ์

เทียบคำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับที่สาธารณะสมบัติของแผ่นดิน ศาลได้วางหลักว่าไม่ต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ คำพิพากษาฎีกาที่ ๕๐๖/๒๕๙๐ การยกที่ดินให้ใช้เป็นทางสาธารณะไปแล้วนั้น จะให้แก่รัฐบาลหรือเทศบาล ก็มีผลเช่นเดียวกัน แม้มิได้จดทะเบียน

ก็มีผลสมบูรณ์ คำพิพากษาฎีกาที่ ๗๘๒/๒๕๒๓ การยกที่ดินให้เป็นทางสาธารณะไม่จำเป็นต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ คำพิพากษาฎีกาที่ ๘๔๓/๒๕๒๓ การอุทิศที่ดินให้ใช้เป็นทางสาธารณะเป็นการสละที่ดินให้เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันตามมาตรา ๑๓๐๔ ไม่จำเป็นต้องทำพิธีจดทะเบียนอย่างโอนให้แก่เอกชน

แม้เป็นที่ดินในเขตโฉนด ผู้ซื้อที่ดินก็ไม่มีสิทธิในที่ดินที่อุทิศเป็นทางสาธารณะไปแล้ว คำพิพากษาฎีกาที่ ๑๙๖๘/๒๕๒๕ ทางกระป๋องสาธารณะพิพาทอยู่นอกเขตโฉนดที่ดินของ ส. แต่อยู่ในเขตโฉนดที่ดินของโจทก์ซึ่งออกทับทางกระป๋องสาธารณะแม้จะสิ้นสภาพไปเพราะการไม่มีผู้ใดใช้ประโยชน์ก็ยังมีสภาพเป็นทางสาธารณสมบัติของแผ่นดินอยู่ เว้นแต่จะได้โอนไปโดยอาศัยอำนาจแห่งกฎหมายเฉพาะหรือพระราชกฤษฎีกาตามมาตรา 1305 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อธิบดีกรมที่ดินจึงมีอำนาจที่จะเพิกถอนแก้ไข หรือออกใบแทนโฉนดที่ดินของโจทก์ได้ตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๖๑ แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน

การแสดงเจตนาสละกรรมสิทธิ์อุทิศให้เป็นของแผ่นดินนี้ อาจเป็นไปได้ ๒ วิธี คือ โดยแสดงเจตนาอุทิศให้โดยตรง เช่น จดทะเบียนสลักหลังโฉนดต่อพนักงานว่า “อุทิศให้เป็นทางสาธารณะประโยชน์” เป็นต้น วิธีหนึ่ง อีกวิธีหนึ่งก็คือ การแสดงเจตนาอุทิศให้โดยปริยาย เช่นเจ้าของที่ดินโฉนดแผนที่ตัดถนนในที่ของตนเพื่อขายที่ดินให้มีราคาสูงขึ้น ผู้ซื้อที่ดินกับคนอื่นได้ใช้ถนนเป็นทางสัญจรไปมาหลายปี โดยเจ้าของไม่แสดงอาการหวงห้ามอย่างใด ถือได้ว่า เจ้าของได้อุทิศให้เป็นถนนสาธารณะแล้ว (ฎีกาที่ ๘๐๓/๒๔๗๒) จึงตกเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินตามมาตรา ๑๓๐๔ (๒) การแสดงเจตนาสละกรรมสิทธิ์ให้เป็นของแผ่นดินนั้น มิใช่จะต้องทำให้ถูกต้องตามวิธีการโอนกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์อย่างกับโอนให้บุคคลธรรมดา แผ่นดินหรือผู้แทนของแผ่นดินไม่จำเป็นต้องรับโอนหรือรับรู้อย่างใดด้วย เพียงแต่เจ้าของเดิมทำการแสดงเจตนาสละให้ก็เพียงพอแล้ว ดังนั้นการสละนี้อาจทำได้โดยปริยาย^{๓๔}

สำหรับวัด ก็สามารถอุทิศที่ดินให้เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินได้ ตามที่ศาลได้พิพากษาไว้ในคำพิพากษาที่ ๙๔๗-๙๕๘/๒๕๐๓ วัดยินยอมให้มีการขยายเขตถนนเดิม ซึ่งได้ใช้เป็นทางหลวงอยู่แล้วเข้าไปในที่ของวัด เมื่อทางหลวงนี้เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน จึงถือได้ว่าวัดอุทิศที่ดินส่วนของวัดโดยปริยายให้เป็นทางหลวงกรณีเช่นนี้ไม่ขัดต่อพระราชบัญญัติคณะสงฆ์แสดงว่าที่ดินของวัดนั้นเป็นคนละชนิดกับที่ดินของรัฐ และการคุ้มครองที่ดินของวัดนี้ศาลได้นำหลักการคุ้มครองที่ดินสาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทพลเมืองใช้ร่วมกันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาปรับในฐานะที่เป็นกฎหมายใกล้เคียงอย่างยิ่ง เนื่องจากมีหลักการคุ้มครองในลักษณะเดียวกัน

การได้มาโดยการแลกเปลี่ยน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 518 บัญญัติว่า อันว่าการแลกเปลี่ยนนั้น คือ สัญญาซึ่งคู่กรณีต่างโอนกรรมสิทธิ์แห่งทรัพย์สินให้แก่กันและยังกำหนดให้นำบทบัญญัติในลักษณะซื้อขายมาใช้ในการแลกเปลี่ยนด้วย วัดสามารถทำนิติกรรมแลกเปลี่ยนที่ดินของวัดกับบุคคลอื่น ๆ ได้หากว่าที่ดินที่ทำการแลกเปลี่ยนนั้นมีราคาที่เหมาะสมหรือใกล้เคียงกันโดยพิจารณาจากสถานที่ตั้งและความสะดวกในการใช้ที่ดินของวัด เมื่อได้รับความเห็นชอบ

^{๓๔} ประมุข สุวรรณศรี, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์, แก้ไขเพิ่มเติมโดยพัทธ์ เนียนบุญธร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, ๒๕๔๕), หน้า ๖๒.

จากมหาเถรสมาคมแล้ว วัดก็สามารถทำการแลกเปลี่ยนที่ดินได้ โดยในการโอนแลกเปลี่ยนที่ดินของวัดให้กับคู่สัญญาอื่น ซึ่งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๓๕ บัญญัติให้ตราเป็นพระราชบัญญัติหรือพระราชกฤษฎีกาโอน (กรรมสิทธิ์) ที่ดินของวัดจึงจะชอบด้วยกฎหมาย ไม่ใช่การโอนโดยวิธีการทำหนังสือและจดทะเบียนกับพนักงานเจ้าหน้าที่เหมือนการโอนระหว่างเอกชนกับเอกชนทั่วไป ส่วนที่ดินของบุคคลที่จะต้องทำการโอนให้กับวัดนั้นหากเป็นบุคคลธรรมดาที่จะต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนกับพนักงานเจ้าหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๕๑๙ และมาตรา ๕๕๖ ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

กล่าวโดยสรุปการได้มาซึ่งอสังหาริมทรัพย์หรือทรัพย์สินอันเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์โดยนิติกรรมตามมาตรา ๑๒๙๙ วรรคแรกนี้ จะต้องเป็นการได้มาจากผู้ที่มีอำนาจจะโอนให้ได้ด้วยถ้าได้มาจากผู้ที่ไม่มีความสามารถจะโอนให้ได้ เช่น ได้มาจากผู้ที่มีชื่อเจ้าของกรรมสิทธิ์ หรือผู้ที่มีชื่อตัวแทนโดยชอบของเจ้าของกรรมสิทธิ์ การได้มาเช่นนั้นแม้จะทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ก็ไม่ทำให้ผู้ได้มานั้นได้กรรมสิทธิ์หรือได้ทรัพย์สินในอสังหาริมทรัพย์นั้นทั้งนี้ เป็นไปตามหลักที่ว่า ผู้รับโอนไม่มีสิทธิดีกว่าผู้โอน^{๓๕} ตามถ้อยคำในตัวอย่างมาตรานี้ เราจะเห็นได้ว่าความมุ่งหมายสำคัญก็คือ จะบังคับให้บุคคลที่ได้ทรัพย์สินหรือผู้ทรงกรรมสิทธิ์อยู่ต้องแสดงออกซึ่งทรัพย์สินในอสังหาริมทรัพย์ของตนโดยการจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่นั่นเองจึงมีผู้กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า หลักเช่นนี้เป็นหลักคุ้มครองในทางเปิดเผย กล่าวคือ เพื่อบังคับให้เปิดเผยให้คนอื่นเขารู้

๒. การได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรม

การได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยทางอื่นนอกนิติกรรมเป็นการได้มาตามวรรคสองของมาตรา ๑๒๙๙ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งนอกจากจะมีหลักเกณฑ์ตามที่กฎหมายกำหนดแล้ว แต่หากสิทธิของผู้ได้มานั้นยังมิได้จดทะเบียน จะมีการเปลี่ยนแปลงทางทะเบียนไม่ได้ซึ่งจะได้พิจารณาแต่ละกรณีดังนี้

การได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยอายุความหรือได้มาโดยการครอบครองปรปักษ์นั้น มาตรา ๑๓๘๒ บัญญัติว่า “บุคคลในครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นไว้โดยความสงบและเปิดเผยด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ ถ้าเป็นอสังหาริมทรัพย์ไซ้ไร้ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาสิบปี ถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาห้าปี ท่านว่าบุคคลนั้นได้กรรมสิทธิ์” หลักเกณฑ์ประการแรกคือทรัพย์สินที่ครอบครองนั้นต้องเป็นทรัพย์สินของผู้อื่น หมายถึงว่าต้องมีทรัพย์สินที่บุคคลอื่นเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์อยู่แล้ว และมีการครอบครองโดยได้แย่งกรรมสิทธิ์ของเจ้าของเดิมตลอดมา โดยความสงบ หมายถึงปราศจากการใช้กำลัง หรือการข่มขู่หรือการหลอกลวงด้วยประการใด ๆ เลย โดยเปิดเผย หมายถึงการไม่ปิดบังอำพรางในการครอบครองยึดถือ^{๓๖}

ดังนั้น ตามหลักเกณฑ์ประการแรกซึ่งต้องมีการครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นจึงทำให้การได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยการครอบครองโดยปรปักษ์ไม่อาจจะกระทำได้ด้วยเป็นการขัดต่อ

^{๓๕}บัญญัติ สุชีวะ, คำอธิบายกฎหมายลักษณะทรัพย์, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทกรุงสยามปริ้นต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๗๕.

^{๓๖}ประมวล สุวรรณศรี, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์, หน้า ๒๕๗ - ๒๕๘.

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือขัดต่อวินัยบัญญัติของสงฆ์ว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับทรัพย์และลาภผล หรือ ปาราชิก ๔ ในข้อ ๒ มีว่า “ภิกษุถือเอาของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ได้ราคา ๕ มาสก ต้อง ปาราชิก”^{๓๗} ถ้าเจ้าของไม่ได้ให้ยกให้ยืมถือได้ว่าวัดไม่มีเจตนาจะยึดถือเอาทรัพย์ของผู้อื่น แม้ว่าตัวแทนของวัดจะยึดถือไว้แทนวัด เมื่อตัวการคือวัดไม่อาจยึดถือได้ด้วยตนเอง การครอบครองของตัวแทนก็ไม่มีผลให้วัดได้กรรมสิทธิ์ตามมาตรา ๑๓๘๒ แต่หากเจ้าของได้อุทิศให้แก่วัดแล้ว วัดก็สามารถครอบครองโดยเจตนาเป็นเจ้าของได้ไม่ขัดต่อหลักพระพุทธศาสนา วัดจึงจะได้กรรมสิทธิ์

กรณีเช่นนี้อาจเกิดขึ้นได้จากการที่เจ้าของที่ดินยกกรรมสิทธิ์ที่ดินถวายวัดด้วยวาจา หรือตกลงทำเป็นหนังสือยกที่ดินให้วัดโดยทำกันเองระหว่างเจ้าของที่ดินกับวัดเท่านั้น มิได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ การยกที่ดินถวายจึงไม่สมบูรณ์ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๕๒๕ แต่วัดได้เข้าครอบครองที่ดินแปลงดังกล่าวต่อมาเป็นเวลา ๑๐ ปีแล้ว วัดย่อมได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินแปลงนี้ตาม มาตรา ๑๓๘๒ ตามที่ศาลฎีกาได้วินิจฉัยไว้ในคำพิพากษาฎีกาที่ ๒๐๒/๒๔๙๐ ว่ายกที่ดินถวายวัดแล้วเข้า และส่งค่าเช่าให้วัดมากกว่า ๑๐ ปี แม้ไม่ได้ทำการโอนทะเบียน วัดก็ได้กรรมสิทธิ์เป็นที่ธรณีสงฆ์ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๑๓๘๒

คำพิพากษาฎีกาที่ ๕๘๗/๒๕๐๗ วัดครอบครองปรักษีในที่ดินมีโฉนดซึ่งเจ้าของยกให้ได้แม้ต่อมาผู้ให้ตาย วัดยังคงครอบครองต่อมาอีกจนครบกำหนด ๑๐ ปีแล้ว วัดย่อมได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินแปลงนั้น พฤติการณ์ดังกล่าวไม่ขัดต่อวัตถุประสงค์ของวัดและหลักทางพระพุทธศาสนา

การได้มาตามบทบัญญัติของกฎหมาย เช่น การได้มาในฐานะผู้รับพินัยกรรม บุคคลที่จะรับมรดกได้ในฐานะเป็นทายาทโดยธรรมนั้นมิได้เฉพาะบุคคลธรรมดา แต่บุคคลที่จะรับมรดกโดยพินัยกรรมนั้นจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิบุคคลก็ได้ ดังนั้นวัดจึงสามารถเป็นผู้รับพินัยกรรมได้ แต่มีข้อสำคัญว่ามรดกที่จะได้รับตามพินัยกรรมนั้นจะต้องอยู่ภายในขอบวัตถุประสงค์ของวัดถ้าเป็นเรื่องนอกขอบวัตถุประสงค์ก็ไม่มีสิทธิตามพินัยกรรม เช่น ทำพินัยกรรมยกเงินและที่ดินให้แก่วัด วัดย่อมรับได้ แต่ถ้าทำพินัยกรรมยกเครื่องมือฆ่าสัตว์หรือทำการประมงให้แก่วัด วัดย่อมไม่สิทธิได้รับเพราะขัดต่อวัตถุประสงค์ของวัด^{๓๘} การได้ที่ดินมาโดยพินัยกรรมนั้นกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นย่อมตกเป็นของผู้รับพินัยกรรมทันทีตามหลักในมาตรา ๑๕๙๙ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แม้ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงทะเบียนที่ดินก็ตาม

ประการสุดท้าย การได้มาโดยคำพิพากษา คำพิพากษาซึ่งแสดงให้บุคคลได้สิทธิหรือมีสิทธิตามคำพิพากษาโดยบริบูรณ์แม้เป็นอสังหาริมทรัพย์ก็ไม่ต้องจดทะเบียนเสียก่อนการจดทะเบียนเป็นแต่เพียงทรัพย์สินที่จะใช้ยื่นบุคคลภายนอกได้ เมื่อวัดเป็นคู่ความในคดีเกี่ยวกับผู้พิพากษาด้วยกรรมสิทธิ์ในที่ดินเมื่อศาลพิพากษาให้วัดได้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน ที่ดินนั้นย่อมตกเป็นของวัดทันที

^{๓๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๗๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๖), หน้า ๒.

^{๓๘} สะอาด นาวิเจริญ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๖ ว่าด้วยมรดก, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสาส์น, ๒๕๐๒), หน้า ๑๖.

การได้มาซึ่งอสังหาริมทรัพย์หรือทรัพย์สินอันเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์นั้นถือว่าผู้ได้มามีกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์นั้น (ที่ดิน) แล้วเพียงแต่สิทธิของผู้ได้มานั้นถ้ายังมิได้จดทะเบียนจะมีการเปลี่ยนแปลงทางทะเบียนไม่ได้ หากผู้ได้มาประสงค์จะโอนอสังหาริมทรัพย์นั้นไปจะต้องไปทำการจดทะเบียนการได้มาเสียก่อน มิเช่นนั้นสิทธิที่ผู้ได้มามีให้ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้ได้สิทธิมาโดยเสียค่าตอบแทนและโดยสุจริต และได้จดทะเบียนสิทธิโดยสุจริตแล้ว

ดังนั้น “การได้มา” ตามมาตรา ๑๒๙๙ นี้ในทางกฎหมายย่อมเข้าใจได้ว่าเป็นการได้มาซึ่งสิทธิ เช่น เราพูดว่าเราได้ที่ดินก็ย่อมเข้าใจกันในทางกฎหมายว่าเราได้มาซึ่งสิทธิในที่ดินนั้น คือได้กรรมสิทธิ์ และต้องเป็นสิทธิจึงจะเกิดอำนาจต่าง ๆ ดังระบุไว้ในมาตรา ๑๓๓๖^{๓๙} แต่สิทธิที่ผู้ได้มาตามวรรคหนึ่งนั้น ถ้ายังมิได้จดทะเบียนจะไม่บริบูรณ์เป็นทรัพย์สินคือใช้ยื่นบุคคลอื่นนอกจากคู่สัญญาไม่ได้ กล่าวโดยสรุปหลักการที่ดินของวัดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นสามารถแยกได้เป็น ๓ กรณี

๑. การได้มาโดยนิติกรรมจะต้องมีการทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่

๒. การได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรมนั้นวัดย่อมได้กรรมสิทธิ์ทันทีตามหลักเกณฑ์ของกฎหมาย

๓. การได้มาโดยมีผู้อุทิศที่ดินให้แก่วัดและวัดได้เข้าครอบครองทำประโยชน์ในที่ดินนั้นแล้ว ที่ดินนั้นย่อมตกเป็นของวัดโดยไม่จำเป็นต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนกับพนักงานเจ้าหน้าที่

๓.๒.๗ การคุ้มครองที่ดินของวัด

เนื่องจากที่ดินของวัดมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของศาสนา ซึ่งเป็นที่รวมแห่งความเคารพนับถืออันสูงสุดของคนในสังคม และยังเป็นที่ยุบรวมคนให้อยู่เป็นปึกแผ่น แต่โบราณมาที่ดินของวัดจึงได้รับการคุ้มครองและได้รับสิทธิพิเศษบางประการ คือไม่ต้องเสียภาษีอากรทุกชนิด^{๔๐} และมีการออกกฎหมายคุ้มครองที่ดินของวัดไม่ให้โอนกรรมสิทธิ์ไปโดยง่าย ทั้งนี้เพื่อป้องกันการบุกรุกและครอบครองที่ดินของวัดซึ่งอาจทำให้วัดเสียสิทธิในที่ดินไปโดยง่ายโดยมีการคุ้มครองที่ดินวัดดังนี้

๑. ลักษณะที่ดินของวัด

ก่อนหน้าที่จะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ที่ดินของวัดถือว่าเป็นสมบัติสำหรับพระศาสนาที่ใช้ในกิจการเกี่ยวกับศาสนา การได้มามีักจะได้ตามตามคตินิยมในการถวายที่ดินแก่วัดปรากฏทั่วไปในดินแดนประเทศไทย ในสมัยอยุธยาที่ดินก็ได้ปรากฏอยู่ทั่วไปดังเช่น สมเด็จพระนารายณ์ทรงถวายที่ดินในพระราชวังให้เป็นที่วัดโดยเด็ดขาดเพื่อเป็นที่บวชของบรรดาข้าราชการบริวารตั้งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น การที่พระมหากษัตริย์ทรงอุทิศที่ดินให้แก่

^{๓๙}จิตติ ดิงศภัทย์, การได้มาซึ่งทรัพย์สินในอสังหาริมทรัพย์, วารสารนิติศาสตร์ ๑๑,๒ (มิถุนายน, ๒๕๒๓), หน้า ๔.

^{๔๐}อุทิศ จินนิพนธ์สกุล, วัฒนนาการเศรษฐกิจวัดไทย, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๔๙- ๕๑.

วัดตามประเพณีการถวายที่ดินให้แก่วัด ก็ด้วยการพระราชทานพระบรมราชานุญาตปักหลักเขต เรียกว่า “เสมา” คือแบ่งตัดตอนแผ่นดินให้เป็นเขตสำหรับกระทำการในพระพุทธศาสนาไม่ได้ให้แก่คน มีชีวิตผู้หนึ่งผู้ใด^{๔๑}

ดังนั้น ที่ดินซึ่งเป็นที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์จึงมีลักษณะเป็นที่ดินที่บุคคลทั่วไปไม่สามารถมีกรรมสิทธิ์ได้ ซึ่งหมายถึงการไม่สามารถยึดถือและหมุนเวียนเปลี่ยนมือหรือโอนให้แก่กันได้ การที่เอกชนสามารถมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินได้ ทำให้เกิดการแยกประเภทที่ดินเป็น ที่ดินซึ่งเอกชนสามารถมีกรรมสิทธิ์ได้และที่ดินของรัฐ โดยในมาตรา ๒ แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๔๙๗ ได้บัญญัติว่า “ที่ดินซึ่งมิได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล”

ส่วนที่ดินของวัดนั้นแม้ยังไม่มีกฎหมายรับรองไว้อย่างชัดเจนแต่ตามจารีตประเพณีแล้วได้มีการยอมรับว่ามีที่ดินอีกชนิดหนึ่งซึ่งเป็นของศาสนา (วัด) กล่าวคือแต่โบราณมาวัดจะได้ที่ดินมาโดยพระมหากษัตริย์ทรงอุทิศที่ดินให้ นอกจากนี้ยังปรากฏว่าราษฎรที่ดินให้แก่วัดเช่นเดียวกันแต่ฐานะของวัดในสมัยโบราณยังไม่มีกฎหมายบัญญัติรับรองสภาพการเป็นนิติบุคคล ดังนั้นการอุทิศที่ดินดังกล่าวจึงเป็นการอุทิศให้พระศาสนาไม่ได้เป็นกรรมสิทธิ์แก่บุคคลใด

ที่ดินของวัดจึงเป็นที่ดินประเภทหนึ่งที่มีความแตกต่างจากที่ดินของรัฐและที่ดินของเอกชนโดยจะเห็นได้จากในคราวที่ในหลวงรัชการที่ ๖ ทรงมีพระบรมราชโองการ ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๔๖๔ ให้รวบรวมที่ดินที่เป็น “ที่หลวง” ในกระทรวงต่าง ๆ มาขึ้นทะเบียนที่ราชพัสดุไว้กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ โดยมีได้กำหนดเรื่อง “ที่วัด” ไว้ ทั้งที่ในขณะนั้นได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ แล้ว^{๔๒} แสดงให้เห็นว่าที่ดินของวัดเป็นที่ดินซึ่งแยกต่างหากจากที่ดินของหลวงดังกล่าว และเมื่อนำที่ดินของรัฐประเภทอื่น ๆ มาพิจารณาแล้วจะเห็นว่าไม่ได้มีการกล่าวถึงที่ดินของวัดรวมอยู่ในประเภทใดของที่ดินของรัฐเลย ดังนี้^{๔๓}

๑. ที่รกร้างว่างเปล่าและที่ดินอื่น ๆ
๒. ที่ดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน
๓. ที่ราชพัสดุ มี ๒ ชนิดคือ ที่ดินที่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดินธรรมดา กับที่ดินที่ใช้

เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ

๑. ที่สงวนหวงห้าม

ที่ดินของวัดจึงเป็นที่ดินอีกประเภทหนึ่ง โดยจะเห็นได้ว่าจะมีการตรากฎหมายรองรับว่าเป็นสมบัติสำหรับพระศาสนา ดังความที่ปรากฏในมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ว่า “ที่วัดก็ดี ที่ธรณีสงฆ์ก็ดี เป็นสมบัติสำหรับพระศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกทรงปกครองรักษาโดยพระบรมเดชาานุภาพ ผู้ใดผู้หนึ่งจะโอนกรรมสิทธิ์ที่นั้นไม่ได้

^{๔๑}เอก บุญเกิด, *ที่ดินเกี่ยวกับการศาสนา*, หน้า ๑๖.

^{๔๒}สุนทรียา เหมือนพะวงศ์, *การใช้และการคุ้มครองสาธารณสมบัติของแผ่นดิน*, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๕๑.

^{๔๓}สมเกียรติ วรปัญญาอนันต์, *สิทธิการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินของรัฐ*, (งานวิจัยเสริมหลักสูตรได้รับอนุมัติเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

หลักการนี้แสดงให้เห็นว่าการคุ้มครองที่ดินของวัดในระยะแรกนั้นเป็นการห้ามโอนไม่ว่ากรณีใดทำให้ที่ดินของวัดมีลักษณะเป็นทรัพย์สินนอกพาณิชย์ ซึ่งเป็นแนวความคิดเดียวกับกฎหมายโรมันที่ห้ามการซื้อขายทรัพย์สินศักดิ์สิทธิ์ (res sacra) และศาสนทรัพย์ (Religious property)^{๔๔} กล่าวคือ ทรัพย์สินศักดิ์สิทธิ์เป็นทรัพย์สินนอกพาณิชย์จึงไม่สามารถเป็นวัตถุในการซื้อขายได้ การทำสัญญาซื้อขายทรัพย์สินดังกล่าวเป็นโมฆะหากผู้ซื้อไปไม่ว่าทำการสุจริตเพียงใดก็ไม่ได้กรรมสิทธิ์^{๔๕}

กฎหมายโรมันแบ่งทรัพย์สินออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้หลายวิธี วิธีหนึ่ง คือการแบ่งตามลักษณะทางธรรมชาติของทรัพย์สินนั่นเอง เช่น ทรัพย์สินเคลื่อนที่ได้และทรัพย์สินเคลื่อนที่ไม่ได้ ทรัพย์สินแบ่งได้และทรัพย์สินแบ่งไม่ได้ ทรัพย์สินบริโภคได้และทรัพย์สินบริโภคไม่ได้ นอกจากนี้ก็ยังอาจแบ่งตามลักษณะทางกฎหมาย (legal character)^{๔๖} เช่นทรัพย์สินที่บุคคลสามารถมีกรรมสิทธิ์ได้กับทรัพย์สินที่บุคคลไม่สามารถมีกรรมสิทธิ์ได้ หรือทรัพย์สินที่อยู่ในพาณิชย์ (enter into commerce) และทรัพย์สินนอกพาณิชย์ หรือทรัพย์สินมีรูปร่างกับทรัพย์สินไม่มีรูปร่าง (things corporeal and things incorporeal)

ในยุคของโรมัน (สมัยของไคซาร์) ได้มีการแบ่งทรัพย์สินออกเป็นทรัพย์สินพาณิชย์อันเป็นทรัพย์สินเทวะสิทธิ์ (res nullius) ซึ่งประกอบด้วย (๑) res sacra (ทรัพย์สินศักดิ์สิทธิ์) เช่น โถ๊ะ และวิหาร มีไว้เพื่ออุทิศให้กับเทพเจ้าเบื้องบน การอุทิศทรัพย์สินเหล่านี้ถวายต่อเทพเจ้าดำเนินการโดยคณะสังฆราช (pontifical) โดยเป็นไปตามมติของประชาชนอันอาจแสดงออกในรูปของกฎหมายอุทิศ (lexdedicationis) หรือ มติของสภาประชาชน (plebiscitum) หรือ มติของวุฒิสภา (senatusconsultum) ก็ได้ การอุทิศดังกล่าวอาจสิ้นสุดลงด้วยการถอนทรัพย์สินดังกล่าวจากการบูชาตามปกติทรัพย์สินเหล่านี้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ ต่อมานับแต่คนโรมันถือศาสนาคริสต์แล้วทรัพย์สินเหล่านี้ก็ได้รับการถวายให้กับพระเจ้าโดยพระและในท้ายที่สุดตกเป็นสมบัติของสถาบันศาสนาอันถือว่าเป็นนิติบุคคล^{๔๗}

นอกจากนี้ Gaius ยังแบ่งทรัพย์สินออกเป็นทรัพย์สินภายใต้เทวะสิทธิ์ (divine law) อันมนุษย์ไม่อาจถือเอาได้ (เป็นเจ้าของ) และทรัพย์สินภายใต้มนุษย์สิทธิ์ (human law) อันมนุษย์อาจถือเอาได้ และทรัพย์สินภายใต้เทวะสิทธิ์นี้ยังแบ่งออกได้เป็น^{๔๘}

๑. ทรัพย์สินศักดิ์สิทธิ์ (res sacra) คือทรัพย์สินที่อุทิศให้พระเจ้าเบื้องบน เช่น วิหาร (temple) โบสถ์ (basilicas) ต้นไม้อันเป็นที่สักการะในทางศาสนา (sacred groves) หรือทรัพย์สินอื่น ๆ ในลักษณะเดียวกันนี้

^{๔๔}ศัพท์ภาษาไทยแปลโดยศาสตราจารย์ ดร.ประชุม โฉมฉาย - โปรดดู หลักกฎหมายโรมันเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗๘.

^{๔๕}Thomas J.A.C., The instinian. Text, Translation and Commentary. (Amsterdam : North Holland Publishing Company, 1975), p.281.

^{๔๖}Bur, William L., The Principles of Roman Law and thrie relation to modern Law. (Rochester : The lawyers Co - Operative Publishing Co,1938), p.306.

^{๔๗}ประชุม โฉมฉาย, หลักกฎหมายโรมันเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗๘.

^{๔๘}Thomas J.A.C., Supra note 109,pp. 127-129

๒. ศาสนทรัพย์ (res religiosae) คือทรัพย์ที่อุทิศให้พระเจ้าเบื้องกลาง ทรัพย์เหล่านี้ไม่สามารถนำไปเป็นสินค้าหรือขายได้ เช่น ที่ฝังศพของครอบครัว

๓. ทรัพย์อันละเมิดมิได้ (res sancta) คือทรัพย์ที่ไม่ใช่ถวายแก่พระเจ้า แต่เป็นทรัพย์ที่อยู่ในความปกป้องคุ้มครองของพระเจ้า เช่น ประตุมือง กำแพงเมือง และบริเวณชายแดน (boundaries of land)

ส่วนทรัพย์ได้มนุษย์สิทธิแบ่งออกเป็น^{๔๙}

๑. ทรัพย์สาธารณะ (Public things) คือทรัพย์ที่เอกชนไม่สามารถเป็นเจ้าของได้เนื่องจากเป็นของสมาชิกทุกคนในกลุ่มที่ร่วมกันขึ้นเป็นองค์กร (corporation หรือ universities)

๒. ทรัพย์เอกชน (Private things) คือทรัพย์ที่เอกชนสามารถเป็นเจ้าของได้

การคุ้มครองที่ดินของวัดได้รับการรับรองมากขึ้นต่อมาในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ ตามลำดับโดยมีบทบัญญัติกำหนดการห้ามโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลาง นอกจากจะต้องกระทำโดยพระราชบัญญัติ หรือพระราชกฤษฎีกา^{๕๐}

การโอนที่ดินของวัดโดยพระราชบัญญัตินั้นเป็นการโอนโดยกฎหมายไปยังบุคคลธรรมดา ทำให้ที่ดินของวัดสามารถเปลี่ยนสภาพหรือถอนสภาพจากการเป็นที่ดินของวัดไปเป็นที่ดินที่บุคคลทั่วไปสามารถมีกรรมสิทธิ์ได้ และสามารถหมุนเวียนเปลี่ยนมือภายใต้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติคุ้มครองที่ดินของวัดโดยการห้ามยกอายุความขึ้นต่อสู้กับวัด และห้ามบังคับคดีกับที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

๒. การห้ามโอนที่ดินของวัด

ตามมาตรา ๓๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้บัญญัติไว้ว่า “การโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ และที่ศาสนสมบัติกลาง ให้กระทำโดยพระราชบัญญัติ เว้นแต่เป็นกรณีตามวรรคสอง

การโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ และที่ศาสนสมบัติกลางให้แก่ส่วนราชการ หรือรัฐวิสาหกิจ เมื่อมหาเถรสมาคมไม่ขัดข้อง และได้รับค่าพาติกรรมจากส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจนั้นให้กระทำโดยพระราชกฤษฎีกา”

หลักการห้ามโอนที่วัด ที่ธรณีสงฆ์นี้หมายถึงการห้ามจำหน่ายหรือการกระทำใด ๆ ที่ทำให้กรรมสิทธิ์ในที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หลุดไปจากการเป็นที่ดินของวัด โดยที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้บัญญัติไว้ในลักษณะเดียวกับการห้ามโอนที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน มาจากการพิจารณาถึงการใช้ (affectation) สาธารณสมบัติของแผ่นดินเป็นสิ่งสำคัญ การห้ามโอนมิใช่เพราะสภาพหรือลักษณะของทรัพย์สินนั้นไม่สามารถโอนได้ แต่เนื่องจากทรัพย์สินนั้นเป็นทรัพย์สินที่มีอยู่เพื่อการใช้ประโยชน์ของส่วนรวม จึงจำเป็นต้องมีหลักการนี้เพื่อรักษาสภาพการใช้เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

^{๔๙}Burdick, William L., Supra note 110, p.306.

^{๕๐}มาตรา ๔๑ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔, มาตรา ๓๔ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕.

ให้คงมีอยู่ไปตลอด ลักษณะของทรัพย์ที่มีใช้อุปสรรคในการโอน แต่วัตถุประสงค์ต่างหากที่เป็นอุปสรรค จึงเห็นได้ว่าหลักการห้ามโอนนี้ไม่ใช่หลักการเด็ดขาด (absolute) แต่จะมีลักษณะสัมพันธ์ (relative) สอดคล้องกับสภาพการใช้ซึ่งหากทรัพย์นั้นหมดสภาพการใช้เพื่อประโยชน์ของส่วนรวมแล้ว ฝ่ายปกครองก็สามารถที่จะถอนสภาพที่ดินนั้นจากการเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินต่อจากนั้นจึงสามารถทำการโอนทรัพย์สินนั้นไปได้^{๕๑}

เมื่อพิจารณาถึงจุดประสงค์ในการคุ้มครองที่ดินของวัดนี้ จะเห็นว่าที่ดินของวัดมีไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในด้านการศาสนา การได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยส่วนใหญ่ได้มาจากการที่ประชาชนอุทิศที่ดินให้แก่วัดซึ่งเกิดจากความศรัทธา และความเชื่อว่าจะเป็นบุญเป็นกุศลแก่ผู้อุทิศ อีกทั้งทรัพย์สินที่เป็นของวัดหรือของศาสนายังมีไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยส่วนรวมไม่ได้มีไว้เพื่อประโยชน์ของประชาชนคนใดคนหนึ่ง ดังนั้นที่ดินของวัดจึงเป็นที่ดินที่ใช้ประโยชน์ในด้านการศาสนาเมื่อเทียบกับแนวความคิดของโรมันซึ่งถือว่าทรัพย์ภายใต้เทวสิทธิ์นั้นเป็นทรัพย์ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อได้อุทิศให้แก่พระผู้เป็นเจ้าของแล้วจึงไม่สามารถอยู่ในความยึดถือครองครองของบุคคลทั่วไปได้

การคุ้มครองที่ดินที่เป็นของวัดกับที่ดินที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินแม้จะมีหลักการเดียวกันแต่แนวความคิดในการคุ้มครองต่างกัน คือที่ดินของวัดเป็นที่ดินที่อุทิศให้ใช้ในกิจการเกี่ยวกับพระศาสนา จึงเป็นทรัพย์ที่เอกชนไม่สามารถถือกรรมสิทธิ์ได้เพราะเป็นทรัพย์ศักดิ์สิทธิ์ แต่สาธารณสมบัติของแผ่นดินนั้น เป็นทรัพย์สาธารณะ คือทรัพย์ที่เอกชนไม่สามารถเป็นเจ้าของได้เนื่องจากเป็นทรัพย์สินของทุกคนในสังคม

โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นกฎหมายเฉพาะจึงเป็นการยกเว้นหลักในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เช่น ในกรณีเอกชนทำสัญญาขายที่ดิน (อสังหาริมทรัพย์) ให้แก่เอกชนซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จะต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่แต่สำหรับที่วัดและที่ธรณีสงฆ์แล้วหลักดังกล่าวไม่มีผลบังคับได้ เนื่องจากที่ดินของวัดมีลักษณะเป็นทรัพย์นอกพาณิชย์ซึ่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติไว้ว่าทรัพย์นอกพาณิชย์หมายความว่าทรัพย์ที่ไม่สามารถถือเอาได้และทรัพย์ที่โอนแก่กันมิได้โดยชอบด้วยกฎหมาย การจะโอนไปจึงต้องมีการถอนสภาพจากการเป็นที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์จึงต้องทำโดยการตราเป็นพระราชบัญญัติหรือพระราชกฤษฎีกาโอนที่ดินให้แก่ผู้รับโอน ซึ่งเป็นหลักเดียวกันกับการถอนสภาพที่ดินที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา ๘ แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน

โดยมีหลักเกณฑ์ว่าจะต้องทำเป็นพระราชบัญญัติหรือพระราชกฤษฎีกา อย่างไรก็ตามในทางข้อเท็จจริงยังไม่ปรากฏว่าวัดเคยทำนิติกรรมโอนขายที่ดินของวัดแต่อย่างใดเว้นแต่ที่ดินของวัดได้ถูกส่วนราชการเวนคืนไปเพื่อใช้ประโยชน์อื่น ๆ เช่น ทำทางหลวง ทำเขื่อน เป็นต้น การเวนคืนดังกล่าวส่วนราชการจะต้องจ่ายค่าผดุงกรรม (ราคาที่ดิน)^{๕๒} ให้แก่วัดและการโอนที่ดินที่ถูกเวนคืนจะ

^{๕๑} สุนทรียา เหมือนพะวงศ์, การใช้และการคุ้มครองสาธารณสมบัติของแผ่นดิน, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๘.

^{๕๒} หนังสือของสำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม ที่ ๑๙๘/๒๕๐๗ ลงวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๐๗ แจ้งเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะธรรมยุตจังหวัด ทุกจังหวัด เรื่องเงินค่าผดุงกรรม ที่ดินวัด หรือที่ธรณีสงฆ์ ให้จัดการดังนี้ “ค่าผดุงกรรมหรือค่าเช่าใช้ดังกล่าวนี้ ให้ตั้งไว้เป็น “ทุนทรัพย์สิน” ของวัดและจัดการให้เกิดผลประโยชน์จากทุนนี้

ทำโดยการตราเป็นพระราชกฤษฎีกา ให้แก่ส่วนราชการนั้น ๆ^{๕๓} หรือถ้าโอนที่วัดให้แก่เอกชน เช่น ในกรณีแลกเปลี่ยนที่ดินของวัดกับเอกชนดังกล่าวมาแล้วก็ต้องตราเป็นพระราชบัญญัติ คำพิพากษากฎีกาที่ ๓๐๕/๒๔๙๗ ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ จะโอนกรรมสิทธิ์ได้แต่โดยพระราชบัญญัติ เอกชนอ้างว่าได้กรรมสิทธิ์โดยการครอบครองที่ดินของวัดไม่ได้

๓. การห้ามยกอายุความขึ้นสู้กับวัด

ที่ดินของวัดเป็นที่ดินประเภทหนึ่งที่กฎหมายให้ความคุ้มครองเป็นพิเศษ เนื่องจากที่ดินของวัดเป็นที่ดินที่ใช้เพื่อกิจการในทางศาสนาอันเป็นประโยชน์ของคนส่วนรวมในสังคม การได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยส่วนใหญ่ก็เนื่องจากบุคคลอุทิศที่ดินให้แก่วัดเพื่อเป็นสมบัติของพระศาสนา และการจะโอนที่ดินของวัดจะต้องตราเป็นพระราชบัญญัติหรือพระราชกฤษฎีกาตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้ที่ดินของวัดอยู่นอกการหมุนเวียนเปลี่ยนมือในทางธุรกิจ อีกทั้งกฎหมายได้ให้ความคุ้มครองโดยห้ามบุคคลทั่วไปยกอายุความขึ้นต่อสู้กับวัด บุคคลทั่วไปจึงไม่สามารถยึดถือครอบครองหรือมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของวัดได้ หากบุคคลใดได้ทำการยึดถือไว้ไม่ว่าจะเป็นเวลานานเท่าใดก็ไม่ได้กรรมสิทธิ์หลักนี้ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๓๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และมาตรา ๓๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) โดยบัญญัติห้ามมิให้บุคคลโดยยกอายุความขึ้นสู้กับวัดหรือกรมการศาสนา แล้วแต่กรณีในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ ศาสนสมบัติกลาง

ตัวอย่างคำพิพากษากฎีกาที่ ๗๒๑/ ๒๕๐๔ ได้วินิจฉัยว่าที่ธรณีสงฆ์นั้นผู้ใดจะยกอายุความครอบครองปรปักษ์ขึ้นใช้ยันกับวัดไม่ได้ และคำพิพากษากฎีกาที่ ๒๒๕๒/๒๕๒๗ ที่ดินพิพาทอยู่ในเขตวัดจำเลยมาแต่เดิม โดยตอนออกโฉนดได้นำรังวัดเข้าไปในที่ดินของวัดแต่ไม่ว่าจะได้ออกโฉนดแสดงว่าที่ดินพิพาทเป็นที่โฉนดมาเป็นเวลานานเท่าใดก็ตาม ก็ไม่ทำให้ผู้มีชื่อในโฉนดได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ออกโฉนดทับที่วัดที่พิพาทยังคงเป็นของวัด

คำพิพากษากฎีกาที่ ๕๕๒๘/๒๕๓๓ ก่อนถึงแก่ความตาย พ. สามีของ ข. เป็นเจ้าของที่ดินที่พิพาทและยกที่ดินและยกที่ดินที่พิพาทให้แก่วัด จำเลย โดยให้ ข. มีสิทธิเก็บกินตลอดชีวิต จำเลยได้ครอบครองที่ดินพิพาทแล้วให้ ข. นำออกให้เช่าหาประโยชน์ตามเจตนาของ พ. ข. ก็ยอมรับสิทธิของจำเลยโดยระบุในสัญญาเช่าที่ดินที่ให้เช่าเป็นของวัดจำเลย ที่ดินที่พิพาทตกเป็นธรณีสงฆ์ของวัดจำเลยนับแต่ พ. ยกให้และจำเลยรับไว้แล้วเป็นต้นมา ข. เป็นเพียงผู้ครอบครองแทน ส่วน

ในทางที่มั่นคงที่สุด กล่าวคือ ให้ซื้อพันธบัตรของรัฐบาลหรือนำฝากธนาคารที่มั่นคงชนิดฝากเป็นกระแสรายปี แล้วจึงใช้ดอกเบียผลประโยชน์ที่เกิดจากการนี้ได้ แต่ทั้งนี้ มิได้หมายถึงการที่จะนำเงินค่าผิดกรรมหรือค่าชดใช้ไปจัดซื้อที่ดินหรือสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้แก่วัดยิ่งขึ้น ซึ่งต้องได้รับความเห็นชอบจากเจ้าคณะตามลำดับจนถึงมหาเถรสมาคม”

^{๕๓}ในการแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ครั้งล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้เพิ่มเติมวรรคสองของมาตรา ๓๔ ให้การโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ รวมทั้งที่ศาสนสมบัติกลางให้แก่ส่วนราชการ หรือรัฐวิสาหกิจให้สามารถกระทำได้โดยพระราชกฤษฎีกาซึ่งแต่เดิมต้องทำโดยพระราชบัญญัติเท่านั้นทำให้มีความล่าช้าดังนั้นเพื่อลดขั้นตอนในการโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์และที่ศาสนสมบัติกลางให้แก่ส่วนราชการในการทำให้เกิดประโยชน์แก่สาธารณชนจึงได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมให้สามารถโอนกรรมสิทธิ์ได้โดยตราเป็นพระราชกฤษฎีกา

จ. หาได้ครอบครองไม่ แม้ต่อมา ข. และ จ. จะได้ขายที่ดินพิพาทให้โจทก์ต้องห้ามมิให้ยกอายุความต่อสู้กับวัดในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นที่ธรณีสงฆ์ตามมาตรา ๓๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

คำพิพากษาฎีกาที่ ๖๑๑-๖๑๒/๒๔๙๘ ทางการออกโฉนดทับที่ดินป่าช้าของวัดไปผู้ที่เป็นเจ้าของโฉนดจะอ้างกรรมสิทธิ์ต่อสู้กับวัดมิได้

หลักดังกล่าวเป็นหลักการอันเดียวกันกับการคุ้มครองที่ดินของรัฐซึ่งมาตรา 1306 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และพาณิชย์บัญญัติว่า “ห้ามมิให้ยกอายุความขึ้นเป็นข้อต่อสู้กับแผ่นดินในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน” นั้น แสดงว่าที่ดินของวัดนั้นเป็นคณะชนิกกับที่ดินของรัฐ

คำพิพากษาฎีกาที่ ๖๙๔๓-๖๙๔๔/๒๕๓๘ การแย่งการครอบครองตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๗๕ เป็นกรณีที่ใช้บังคับให้แต่เฉพาะแก่ทรัพย์สินธรรมดาสำหรับทรัพย์สินอันเป็นที่วัดและที่ธรณีสงฆ์นั้นต้องใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งได้บัญญัติเป็นกรณีพิเศษในเรื่องกรรมสิทธิ์และการโอนที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ จะนำบทบัญญัติเกี่ยวกับทรัพย์สินธรรมดามาใช้บังคับไม่ได้ ซึ่งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๓๔ ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์จะโอนกรรมสิทธิ์ได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติและห้ามมิให้บุคคลโดยอายุความขึ้นต่อสู้กับวัด ในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ ดังนั้นโจทก์จะยกเรื่องการแย่งการครอบครองขึ้นมาเป็นข้อโต้แย้งในเรื่องที่วัดไม่ได้

ตามคำพิพากษาฎีกานี้จะเห็นได้ว่าศาลได้ปรับหลักกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองที่ดินของวัดให้ครอบคลุมกรณีแย่งการครอบครองตามมาตรา ๑๓๗๕ ด้วย เนื่องจากที่ดินของวัดนั้นไม่ว่าจะมีหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินเป็นโฉนดที่ดิน หรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์ก็ตาม จะโอนกรรมสิทธิ์ไปได้โดยการตราเป็นพระราชบัญญัติหรือพระราชฎีกาเท่านั้น

๔. การห้ามบังคับคดีกับที่ดินของวัด

ตามมาตรา ๓๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และมาตราเดียวกันในพระราชบัญญัติสมณสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) บัญญัติว่า ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์และศาสนสมบัติกลางเป็นทรัพย์สินซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี

เนื่องจากที่ดินของวัดไม่สามารถโอนไปโดยวิธีการในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เพราะพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้บัญญัติให้ที่ธรณีสงฆ์และศาสนสมบัติกลางต้องทำโดยพระราชบัญญัติหรือพระราชฎีกา ซึ่งเป็นวิธีการเฉพาะแตกต่างจากวิธีการโอนกรรมสิทธิ์ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ส่วนการบังคับคดีจะต้องกระทำโดยการยึดทรัพย์และขายทอดตลาดทรัพย์ที่ยึด ดังนั้นเมื่อที่ดินของวัดไม่สามารถโอนกันได้โดยชอบด้วยกฎหมายการบังคับคดีกับที่ดินของวัดจึงไม่สามารถกระทำได้ คำพิพากษาฎีกาที่ ๘๕๑-๘๕๓/๒๔๙๙ ชื่อที่วัดและที่ธรณีสงฆ์โดยสุจริตจากการขายทอดตลาดตามคำสั่งศาล ผู้ซื้อไม่ได้กรรมสิทธิ์

จากหลักดังกล่าวนี้เอง ทำให้ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ ไม่สามารถทำการจำหน่ายจ่ายโอนโดยวิธีธรรมดาคือการทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนกับพนักงานเจ้าหน้าที่อันทำให้ที่ดินของวัดมีลักษณะเป็นทรัพย์สินนอกพาณิชย์ การซื้อขายที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์จึงกระทำไม่ได้หรือหากแม้จะได้มีการ

จดทะเบียนเปลี่ยนชื่อผู้ซื้อเป็นเจ้าของแล้วก็ตาม ผู้ซื้อก็ไม่ได้กรรมสิทธิ์ และถ้าผู้ซื้อจะอ้างว่า ได้กระทำการโดยสุจริต เสียค่าตอบแทนและได้จดทะเบียนโดยสุจริตแล้วสามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้กับที่ดินของวัดได้หรือไม่เพียงใด ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาในกรณีการได้มาซึ่งที่ดิน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า การได้มาซึ่งที่ดินวัดตามกฎหมายไทยนั้น เพื่อใช้ประโยชน์ทั้งถวายให้สร้างวัดหรือมอบผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่วัดโดยที่ดินวัดตามกฎหมายของสงฆ์มี ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) ที่วัด หมายถึงที่ดินที่ตัววัดตั้งอยู่มีอาณาเขต ๒) ที่ธรณีสงฆ์ หมายถึง ที่อันเป็นสมบัติของวัดจะอยู่ที่ไหนก็ตาม และ ๓) ที่กัลปนา หมายถึงที่ดินนี้ไม่ถวายตัวผืนดินถวายแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนาว่าเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย เจ้าอาวาสเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ดังนั้น ท่านย่อมมีสิทธิในการหาประโยชน์จากที่ดินของวัดได้ เจ้าอาวาสต้องดำเนินการให้เป็นไปตามกฎข้อบังคับของคณะสงฆ์ และต้องเพื่อการสงเคราะห์กับประชาชนทั่วไปเพื่อประโยชน์กับพระศาสนาที่ดินของวัดจะทำการซื้อขายไม่ได้ และหรือจะนำความขึ้นฟ้องร้องให้บังคับที่ดินของวัดมาเป็นของตนเองก็กระทำไม่ได้ แต่วัดสามารถจัดให้เช่าได้ทั้งที่ตั้งวัด ที่ธรณีสงฆ์ และที่กัลปนา ในระยะเวลาการเช่าไม่เกิน ๓ ปี ถ้าเกินกว่านี้จะต้องได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติโดยการเช่าที่ดินวัดนั้นจะต้องไม่ใช้การเช่าเพื่อการแสวงหาผลประโยชน์ของผู้เช่าและไม่ว่าใครขอเช่าที่ดินวัดก็ต้องเก็บค่าตอบแทนการให้เช่าที่ดินวัดโดยไม่มีค่าตอบแทนไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย เพราะอาจมีผลประโยชน์ทับซ้อนซ้อนไว้

นอกจากนี้การได้ที่ดินของวัดนั้นอยู่ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมาย ๒ ฉบับด้วยกัน คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กับประมวลกฎหมายที่ดิน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของเอกชนโดยทั่วไปอยู่ในมาตรา ๑๒๙๙ ซึ่งแบ่งเป็นสองกรณี คือ การได้มาโดยนิติกรรมกับการได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรม ส่วนประมวลกฎหมายที่ดินได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดไว้ในมาตรา ๘๔ ซึ่งกำหนดให้ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ดังนั้นการได้มาซึ่งที่ดินของวัดจะต้องใช้กฎหมายใดมาปรับ และปรับไปอย่างไร เพื่อให้ถูกต้องสอดคล้องกับบทบัญญัติของกฎหมายแต่ละฉบับนั้นเป็นเนื้อหาที่จะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในบทนี้ อย่างไรก็ตามยังมีกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับที่ดินของวัดอีกฉบับหนึ่งซึ่งจำเป็นจะต้องกล่าวถึงด้วยคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ซึ่งแม้จะไม่ได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยตรง แต่กลับมีบทบัญญัติซึ่งครอบคลุมที่ดินของวัดไว้ เช่น การห้ามโอน การห้ามบังคับคดี และการห้ามยกอายุความขึ้นต่อผู้ที่ดินของวัด เป็นต้น ซึ่งมีความสำคัญเพราะอาจมีผลกระทบถึงการได้มาซึ่งที่ดินของวัดได้

บทที่ ๔

แนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี

๔.๑ วิเคราะห์แนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินในสมัยพุทธกาล

นับตั้งแต่พระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นมาโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้ประกาศพระพุทธศาสนา จนกระทั่งมีพระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ที่เรียกว่า พุทธบริษัท ครบถ้วน สังคมพุทธจึงกำเนิดขึ้นมาดังนั้นก็จำเป็นต้องมีการบริหารหรือการปกครองเกิดขึ้นเพื่อให้สังคมพุทธสามารถดำรงอยู่ และเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กับสังคมมนุษย์สืบต่อไปการจัดการที่ดินพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลมีพระพุทธเจ้าโดยดำเนินการบริหาร ดังนี้^๑

๑) พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมและบัญญัติวินัย (นิติบัญญัติ) พระธรรมวินัยจึงถือเป็นธรรมนุญสูงสุดในพระพุทธศาสนาที่ใช้ในการปกครองพุทธบริษัทให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย พระพุทธองค์ทรงปกครองภิกษุสงฆ์ (บริหาร) และทรงวินิจฉัยอภิกขันธ์ (ตุลาการ) พระภิกษุสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติผิดจากพระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติไว้

๒) พระพุทธเจ้า เป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ เป็นพระธรรมเสนาบดีช่วยตามที่โปรดให้ช่วยมีพระเถระทั้งหลายเป็นพระสังฆปริณายก และพระสังฆปริณายก

๓) ทรงมอบให้พระสงฆ์ประชุมกันทำสังฆกรรมทั้งปวง โดยเป็นการกสงฆ์ (หมู่สงฆ์) ผู้ดำเนินกิจการที่สำคัญ เช่น การสังคายนา) ผู้เข้าประชุมพึงเป็นสมานสังวาส (มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมเสมอ) จะต้องมิตเป็นเอกฉันท์และจะต้องเป็นไปตามพระธรรมวินัย

๔) การปกครองภายใน เนื่องด้วยพระเถระ เช่น พระอุปัชฌายาจารย์ เป็นผู้ปกครอง สัทธินิเวศน์อันเตวาสิก (ลูกศิษย์) และพระเถระทั่วไป ปกครองอาวาสภิกษุ (ภิกษุผู้อยู่ในอาวาส) นั้น ๆ

๕) เมื่อภิกษุสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น ก็มีทั้ง สมานสังวาส และนानาสังวาส (มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมที่แตกต่าง คือ สงฆ์ไม่ร่วมสังวาสและอุโบสถร่วมกัน) เป็นเหตุให้สงฆ์มีการแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย หลังพุทธปรินิพพาน คือ หินยาน หรือเถรวาท และมหายาน หรืออุตตรนิกาย

๖) พระพุทธเจ้าทรงมอบพระธรรมวินัยให้เป็นศาสนดาแทนพระองค์ เมื่อพระองค์ล่วงลับไป ต้องถือธรรมาธิปไตยเป็นหลักสำคัญ

การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เป็นการปกครองภายในศาสนจักรเอง ทางรัฐไม่เข้ามายุ่งเกี่ยว แต่ก็เข้ามาช่วยอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และทางศาสนาก็ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการ

---

^๑พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙). หน้า ๖ - ๙.

บ้านเมือง ไม่แสดงธรรมขัดแย้งกับทางการเมือง และไม่ปฏิบัติให้ผิดพระราชกำหนดกฎหมายของบ้านเมือง การบริหารคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นยังไม่เป็นรูปแบบในลักษณะที่เป็นองค์การบริหาร จัดตั้งตามลักษณะองค์การบริหารทั่วไป เหมือนในปัจจุบันแต่เป็นการทำหน้าที่ของพระภิกษุทุกรูปที่อยู่ร่วมกันในอารามนั้น ๆ มีสิทธิเท่าเทียมกันในการช่วยเหลือทำหน้าที่ดูแลรักษา และดำเนิน การให้ชีวิตความเป็นอยู่ จากการกระทำของภิกษุแต่ละรูป ให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย ให้ถูกต้องตาม พุทธบัญญัติเรียกว่าเป็นการปกครองโดยธรรมวินัย^๒ โดยภาพรวมแล้วสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรง ดำเนินการปกครองด้วยวิธีการคัดเลือกกลั่นกรองบุคลากรมาบวชในพระพุทธศาสนามีพระธรรมวินัย เป็นฐานรองรับ พระองค์ทรงให้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เพื่อนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในสมัยช่วงแรกแห่งการประกาศพระศาสนา พระพุทธเจ้ากับพระสาวกทั้งหลายพักอาศัย อยู่ตามป่า เขา ถ้ำ ป่าช้า กลางแจ้ง ลอมฟาง แม้จะมีผู้มอบถวายที่พักอาศัยเป็นสวนป่าเช่นป่าไผ่ที่พระ เจ้าพิมพิสารทรงมอบถวาย ก็ยังไม่มีสิ่งปลูกสร้างเป็นที่พักหลบแดด ลม ฝนจนต่อมาเศรษฐีชาวกรุงรา ชคฤห์เห็นภิกษุทั้งหลาย ซึ่งพักอาศัยอยู่ตามสถานที่ดังกล่าวแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใสขอสร้างที่พักถวาย ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตเศรษฐีสร้างที่พักอาศัยแล้วเสร็จภายในวันเดียวจำนวน ๖๐ หลัง นับแต่นั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับที่ที่พักอาศัย การถวายที่ดินแก่สงฆ์ปรากฏครั้งแรกใน คราวพระพุทธเจ้ากับพระสาวกทั้งหลายเสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร ทรงแสดงธรรมโปรด พระ เจ้าพิมพิสารกับข้าราชการส่วนหนึ่งได้บรรลุธรรมส่วนที่เหลือรับนับถือพระธรรมพระสงฆ์ พระ เจ้าพิมพิสารกราบทูลนิมนต์พระพุทธองค์พร้อมภิกษุสงฆ์ไปฉันภัตตาหารที่พระราชวังในวันรุ่งขึ้น หลัง ฉนภัตตาหารเสร็จ พระเจ้าพิมพิสารทรงดำริว่า พระพุทธเจ้ากับภิกษุสงฆ์ควรจะมีที่พักอาศัยซึ่งไม่ไกล ไม่ไกลจากที่ชุมชน ไปมาสะดวก ประชาชนเข้าเฝ้าได้ กลางวันคนไม่พลุกพล่าน กลางคืนปราศจากผู้คน ไม่มีเสียงรบกวน เหมาะแก่การหลีกเร้น แล้วทรงพิจารณาเห็นว่า พระอุทยานเวฬุวันเป็นสถานที่ เหมาะสมเป็นที่พักอาศัยของพระพุทธเจ้ากับภิกษุสงฆ์จึงทรงมอบถวายแต่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ ทรงอนุโมทนาแล้วเสด็จไปพักที่พระเวฬุวันกับภิกษุสงฆ์ ต่อมาพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับ อารามที่พักอาศัยได้ อารามที่พักอาศัยในที่นี้ ก็คือที่ดินที่ทายกถวายเป็นสมบัติของสงฆ์

๔.๒ วิเคราะห์แนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินตามหลักกฎหมายไทย

ที่ดินของวัดมี ๓ ประเภท คือ ๑) ที่วัด คือเขตวัดซึ่งใช้เป็นที่ตั้งของวัด และที่ดินที่มีอาณา เขตติดต่อกับที่วัดนั้น ๒) ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ดินที่พระมหากษัตริย์ หรือเจ้าของที่ดินผู้มีจิตศรัทธาถวาย ให้แก่วัดเพื่อเป็นสมบัติของวัดในการใช้ประโยชน์ หรือนำไปจัดหาผลประโยชน์เข้าวัด และ ๓) ที่ กัลปนา คือที่ดินที่พระมหากษัตริย์ หรือเจ้าของที่ดินไม่ได้โอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้แก่วัด แต่ให้วัดมีสิทธิ เก็บผลประโยชน์บนที่ดินนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการอุทิศเฉพาะแต่ประโยชน์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นจาก

^๒พระมหาธรรมรัต อริยธมโม, การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์สุรวัดน์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๗.

ที่ดินแปลงดังกล่าวให้แก่วัดเท่านั้น โดยมีได้ยกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นให้แก่วัดเป็นสิทธิ์ขาดเหมือนอย่างวัดหรือที่ธรณีสงฆ์ ที่ดินทั้ง ๓ ประเภทข้างต้นเป็นที่ดินหรือทรัพย์สินที่อยู่ในการดูแลรักษาและการจัดการของวัดซึ่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์หรือวัดที่ได้รับผลประโยชน์บนที่ดินบุคคลอุทิศให้ แต่ในกรณีที่วัดนั้นกลายสภาพเป็นวัดร้างคือไม่มีพระภิกษุอาศัย (จำพรรษา) อยู่ในวัดนั้นเลย ทำให้วัดทรุดโทรมลงและวัดซึ่งกลายเป็นวัดร้างซึ่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะนำขึ้นบัญชีวัดร้างไว้ส่วนที่ดินของวัดร้างนี้จะอยู่ในการดูแลรักษาและการจัดการของกรมการศาสนา แต่ปัจจุบันจะอยู่ในการดูแลรักษาและการจัดการของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

โดยเฉพาะกฎหมายรัฐธรรมนูญได้รับรองสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลได้ว่า “สิทธิของบุคคลในทรัพย์สินย่อมได้รับความคุ้มครอง ขอบเขตแห่งสิทธิและการจำกัดสิทธิเช่นนี้ย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายการสืบทอดย่อมได้รับการคุ้มครอง สิทธิของบุคคลในการสืบทอดมรดกย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายบทบัญญัตินี้เป็นการรับรองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของบุคคลหมายความว่า บุคคลมีสิทธิเสรีภาพในการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินโดยชอบด้วยกฎหมาย และสามารถที่จะใช้สอยจำหน่ายจ่ายโอน หรือทำลายทรัพย์สินนั้นได้ตามความต้องการทั้งในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่หรือจะกำหนดให้ทรัพย์สินของตนตกทอดแก่บุคคลใดเมื่อตนเองถึงแก่ความตายแล้วก็ได้ โดยการทำพินัยกรรม หรือหากไม่มีการทำพินัยกรรม กฎหมายก็ได้ยอมรับให้ทรัพย์สินของบุคคลนั้นตกทอดแก่ทายาทโดยธรรมของบุคคลนั้น สิทธิหน้าที่ของวัดในฐานะเป็นนิติบุคคลย่อมได้รับการรับรองและคุ้มครองตามกฎหมายอีกทั้งยังสามารถเป็นผู้รับพินัยกรรมได้ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายว่าด้วยมรดก

การได้มาซึ่งที่ดินของวัดสามารถได้มาตามกฎหมายมีอยู่ ๒ ฉบับ คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และประมวลกฎหมายที่ดินดังกล่าวมาแล้วในตอนต้น การได้มาซึ่งที่ดินตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น เป็นการได้มาตามกฎหมายเอกชนในฐานะที่วัดเป็นคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเข้าทำนิติกรรมต่าง ๆ กับบุคคลซึ่งเป็นผู้สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง สิทธิที่ได้มาจึงเป็นการรับโอนมาหรือเป็นสิทธิสืบทอด คือเป็นสิทธิที่ได้รับมาจากผู้ที่โอนให้ นอกจากนี้ยังอาจได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรมตามที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดไว้ส่วนการได้มาซึ่งที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดินนั้นเป็นการได้มาโดยที่รัฐนำที่ดินของรัฐมาจัดสรรให้แก่บุคคลต่าง ๆ โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการปฏิบัติ เมื่อบุคคลใดปฏิบัติครบถ้วนตามเงื่อนไขที่กฎหมายแล้วจึงได้สิทธิในที่ดินนั้น สิทธิที่ได้มานี้จึงเป็นสิทธิเริ่มแรกหรือสิทธิดั้งเดิมของผู้ที่ได้มา หมายถึงสิทธิที่บุคคลได้มาครั้งแรกโดยมิได้เป็นการสืบทอดเนื่องจากสิทธิของบุคคลใด ๆ

กฎหมายไทยแต่เดิมยังไม่มีความคิดเรื่องการแยกประเภทของที่ดินออกเป็นที่ดินของพระมหากษัตริย์และที่ดินของประชาชนอย่างชัดเจน โดยที่ในสมัยโบราณแนวความคิดเกี่ยวกับที่ดินคือที่ดินทั้งหมดเป็นของพระมหากษัตริย์แต่พระองค์เดียว หมายความว่าโดยหลักแล้วพระมหากษัตริย์ทรงมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทั้งหมด และทรงพระราชทานให้แก่ประชาชนทำมาหากินเป็นข้อยกเว้น แต่การเป็นเจ้าของที่ดินของประชาชนยังต้องขึ้นอยู่กับกรอบการครอบครองทำประโยชน์ในที่ดินนั้น การละทิ้งที่ดินไปเป็นเวลานานอาจเสียสิทธิในที่ดินได้ ความคิดที่จะให้ประชาชนมีกรรมสิทธิ์อย่างแท้จริงและมั่นคงได้

เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยทรงนำระบบทะเบียนที่ดินแบบทอเรนส์ (Torren's System) เข้ามาใช้ในประเทศไทยซึ่งปรากฏหลักการใน ประเทศออกโฉนดที่ดิน ร.ศ.๑๒๐

ระบบทอเรนส์เป็นระบบการนำที่ดินทั้งหมดของประเทศมาจัดทำทะเบียนที่ดินเพื่อแสดงชื่อผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินแต่ละแปลง รวมทั้งมีรายการบันทึกเกี่ยวกับกรโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินแต่ละแปลงนั้น ซึ่งเป็นระบบที่กรรมสิทธิ์ในที่ดินจะปรากฏทางทะเบียนโดยมีโฉนดที่ดินเป็นเอกสารที่ใช้แสดงสิทธิ์ในที่ดินที่สมบูรณ์ที่สุดและสามารถไต่ถามกันเองระหว่างราษฎรและสามารถไต่ถามกับรัฐได้ หลักการแสดงออกทางทะเบียนนี้ได้ปรากฏในมาตรา ๓๙ แห่งพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ.๑๒๗ โดยกำหนดให้ผู้ที่ได้รับประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องที่ดินซึ่งได้รับโฉนดตามพระราชบัญญัตินี้ไม่ว่าจะเป็นการรับมรดก การซื้อขาย การให้ การแลกเปลี่ยน เป็นต้น “ต้องนำโฉนดมาให้เจ้าพนักงานทะเบียนสอบแก้ทะเบียนตามข้อบังคับ จึงเป็นอันได้กระทำการนั้นโดยถูกต้องด้วยกฎหมาย มิฉะนั้นอย่าถือว่าได้ให้อำนาจอย่างไรแก่กันเป็นอันขาด”

ดังนั้น การแก้ทะเบียนจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงทางทะเบียนให้ตรงกับผู้มีสิทธิ์ในที่ดินและเพื่อเปิดเผยถึงสถานะอันเกี่ยวกับสิทธิ์ในที่ดินให้ปรากฏทางทะเบียน ทั้งนี้เพื่อประชาชนทั่วไปจะได้ทราบโดยง่ายว่าสิทธิ์ของบุคคลใดผูกพันกับที่ดินอย่างไรเมื่อบุคคลได้สิทธิ์ (กรรมสิทธิ์) ในที่ดินมาก็จะสามารถใช้สิทธิ์ในฐานะเจ้าของจำหน่ายโอนที่ดินต่อไปได้ไม่ว่าระหว่างเอกชนกับเอกชนด้วยกันหรืออาจถูกเวนคืนกลับไปสู่รัฐเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ของสาธารณะอีกก็ได้ ตามที่มาตรา ๑๓๓๔ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งบัญญัติว่า “ที่ดินรกร้างว่างเปล่าและที่ดินซึ่งมีผู้เวนคืน หรือทอดทิ้ง หรือกลับมาเป็นของแผ่นดินโดยประการอื่นตามกฎหมายที่ดินนั้น ท่านว่าบุคคลอาจได้มาตามกฎหมายที่ดิน”

๔.๓ วิเคราะห์แนวทางการจัดการที่ดินของวัดในสังคมไทย: ปัญหาเรื่องที่ดินของวัดในจังหวัดอุบลราชธานี

๔.๓.๑ กรณีเช่าที่ดินวัดของวัดหลวง

วัดหลวง ตั้งอยู่ที่ถนนพรหมเทพ ริมฝั่งแม่น้ำมูล ระหว่างท่ากวางต้นกับท่าจวน (ตลาดใหญ่) มีเนื้อที่ ประมาณ ๘ ไร่ ๔ ตารางวา ปี กุน พ.ศ. ๒๓๒๔ เมื่อเจ้าพระปฐมวราชสุริยวงค์ (ท้าวคำผง) ได้อพยพมาจากดอนมดแดง มาตั้งบ้านเมืองใหม่ที่ดงอู่ผึ้ง และได้ตั้งเมืองอุบลราชธานีขึ้น และเห็นว่า ที่แห่งนี้เหมาะที่จะสร้างบ้านเมือง วัดวาอาราม เพื่อเป็นศรีสง่าแก่บ้านเมือง เป็นที่อยู่อาศัย สืบทอดพระพุทธศาสนา จึงให้พระสงฆ์ที่อพยพมาด้วย ลงมือก่อสร้าง โดยให้ช่างที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ พร้อมด้วยท่านอุปฮาดราชบุตรราชวงศ์ ท่านท้าวเพี้ย กรรมการน้อยใหญ่ ร่วมสร้างด้วยความสามัคคี วัดจึงสำเร็จสวยงามสมเจตนาธรรมณ์ สร้างโบสถ์ องค์พระประธาน กุฏิวิหาร ศาลาการเปรียญ หอไตร หอกลาง หอโปง หอระฆัง พร้อมบริบูรณ์ทุกอย่าง เป็นสังฆาวาสที่สวยงามมาก เมื่อสร้างเสร็จได้ตั้งนาม

ว่า พระเจ้าใหญ่วัดหลวง นามนี้เรียกว่า "วัดหลวง" ซึ่งถือว่าเป็นวัดแรกของเมืองอุบลราชธานี และถือได้ว่าเป็นวัดประจำเจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรกคือท้าวคำผง^๓

เนื่องจากเป็นวัดแรกของเมืองอุบลราชธานี ที่ตั้งขึ้นหลังตั้งเมือง ดังนั้น จึงมีโบสถ์ที่สวยงาม แต่แน่เสียตาย ที่โบสถ์หลังดังกล่าวได้รื้อไปแล้ว และได้สร้างโบสถ์หลังใหม่แบบเมืองหลวงขึ้นแทน จากหลักฐานภาพถ่ายเก่าๆ ที่ยังพอหลงเหลืออยู่ พอจะได้เห็นถึงลักษณะรูปแบบของสิมวัดหลวงได้บ้าง ลักษณะของสิมวัดหลวง มีแปลนรูป สี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดค่อนข้างใหญ่กว่าสิมวัดต่างๆ ในเมืองอุบลราชธานี แต่รูปคล้ายๆ กัน คือ ฐานเอวชั้นแบบปากพาน มีบันไดขึ้นมาทำเป็นเฉลียง ตัวอาคารและฐานถือปูน เสาด้านหน้าสิม ๔ ต้น เป็นเสาเหลี่ยมกลม ห้วเสาทำเป็นรูปบัวจลกล ทวยไม้แกะสลักแบบหูช้างหน้าบันกรุไม้ลูกฟักหน้าพรหม สำหรับ รวงผึ้งแบบพื้นบ้านอีสาน(อิทธิพลล้านช้าง) หลังคาชั้นเดียวทรงจั่ว ไม้มีชั้นลด มีปีกนก(พะไร) ทางด้านข้างใช้เป็นแป้นมุงไม้หน้าจั่ว ตกแต่งด้วยข้อฟ้าใบระกาและหางหงส์ ไม่มีนาคสะดุ้ง (รายระกามอญ) ลักษณะของสิมวัดหลวง มีคนเก่าแก่ของเมืองอุบลราชธานี กล่าวว่า สวยงามมากคล้ายกับวัดเชียงทอง ของเมืองหลวงพระบางของล้านช้าง หากสิมวัดหลวงหลังนี้ไม่ถูกรื้อไป ก็คงจะมีโบราณสถาน ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของเมืองอุบลราชธานี ให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชมและภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง พระเจ้าใหญ่องค์หลวง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๓ เมตร โดยพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (เจ้าคำผง) เจ้าครอบครองเมืองอุบลราช-ธานีองค์แรก ได้ให้ช่างชาวเวียงจันทน์ สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๔ เพื่อเป็นพระประธานประจำตัววัดหลวงประดิษฐานอยู่ในวิหารพระเจ้าใหญ่องค์หลวง (ศาลาการเปรียญ) เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นที่พึ่งทางใจของชาวเมืองอุบลราชธานีและเป็นพระพุทธรูปองค์แรกของเมืองอุบลราชธานี นานกว่า ๒๒๓ ปีมาแล้วในประเด็นปัญหาเรื่องการนำพื้นที่วัดมาจัดประโยชน์มีมูลเหตุการณตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เศรษฐกิจวัดยังคงผูกพันอยู่กับแรงงานและที่ดินที่ได้รับจากการอุปถัมภ์ของรัฐและราษฎร แต่ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเศรษฐกิจของวัด ๓ ประการ คือ

๑. แรงงานวัดเริ่มหมดความสำคัญ เนื่องจากวัดไม่ต้องอาศัยอาศัยแรงงานเพื่อผลิตเลี้ยงวัด แต่วัดยังสามารถอาศัยการอุดหนุนในรูปแบบของการทำบุญบริจาคเป็นตัวเงินและสิ่งของจากรัฐและราษฎรแทน ซึ่งก่อนหน้านี้การอุดหนุนจากราษฎรกระทำไม่ได้เต็มที่ เนื่องจากต้องติดอยู่ในระบบไพร่ที่เข้มงวด ส่วนเกินของการผลิตจึงมีน้อย เนื่องจากไม่มีแรงงานในการผลิต แต่เมื่อระบบไพร่เริ่มคลายความเข้มงวดลงราษฎรก็มีผลผลิตส่วนเกินเหลือมากขึ้น โอกาสในการทำบุญจึงมากขึ้น ประกอบกับที่ดินที่ใช้ในการการผลิตหายากขึ้นเนื่องจากการขยายตัวของชุมชนเมือง

๒. การขยายตัวของระบบเงินตราที่แพร่หลายอย่างรวดเร็วมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจวัด ในแง่ที่วัดสามารถเรียกเงินค่าราชการแทนการเกณฑ์แรงงานจากวัดเหมือนกรณีของรัฐเรียกเก็บจากไพร่ การที่เงินมีมูลค่าในการแลกเปลี่ยนสินค้าทุกชนิด ทำให้วัดที่มีแรงงานกันไปขอรับเงินแทนการเกณฑ์แรงงาน

๓. เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนและการค้า ทำให้เกิดความต้องการที่ดินสูง ที่ดินจึงเริ่มมีราคาสูงขึ้น และเริ่มเกิดการให้เช่าที่ดินขึ้น ทำให้ที่ดินวัดที่อยู่ในย่านชุมชนหรือแหล่งการค้าเริ่มมีค่า เป็นแหล่งหาผลประโยชน์ของวัด ซึ่งผลประโยชน์ในที่ดินดังกล่าวจะทวีความสำคัญมากขึ้น จากมูล

^๓สัมภาษณ์, พระครูวิลาสกิจจาทร,เจ้าอาวาสวัดหลวง, เมื่อ ๙ ธันวาคม ๒๕๕๙

เหตุการณ์ข้างต้นจะเห็นว่า สำหรับพื้นที่วัด คือที่วัด และที่ธรณีสงฆ์ สามารถนำไปดำเนินการปล่อยเช่า ในกิจกรรมต่างๆภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๓๕ ซึ่งเป็นรายงานการวิจัยของสำนัก พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งจัดทำรายงานใน พ.ศ.๒๕๕๐ โดยมีการดำเนินงานพื้นที่วัดเพื่อปล่อยเช่า สามารถดำเนินกิจกรรมได้ ๒๐ กิจกรรม คือ

๑. สร้างที่อยู่อาศัย
๒. ปลุกตึกแถว เพื่อให้เช่าอาศัย ทำหอพัก และโรงแรม
๓. สร้างโรงเรียนหรือวิทยาลัย
๔. ราชการเช่าทำสำนักงาน
๕. ทำสวน
๖. ทำนา
๗. ทำไร่
๘. เลี้ยงสัตว์
๙. ปลุกพืชสวนครัว
๑๐. ทำสวนเกษตร
๑๑. ปรับปรุงสร้างอาคารพาณิชย์หรือโกดังเก็บของ
๑๒. สร้างท่าเรือ
๑๓. ประกอบการค้า
๑๔. ทำตลาด
๑๕. ทำอุตสาหกรรม
๑๖. ตั้งโรงงาน
๑๗. สถานที่จอดรถ
๑๘. สถานีบริการน้ำมัน
๑๙. สร้างโรงแรมหรสห
๒๐. ศูนย์การค้า

จากกรณีการเช่าที่วัดข้างต้นนั้นมีปัจจัยหรือเงื่อนไขอย่างหลากหลาย โดยในสมัยก่อนไม่ค่อยพบปัญหาเกี่ยวกับที่ดินของวัดบ่อยนัก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าที่ดินสมัยนั้น ยังราคาต่ำอยู่ หรือผู้คนสมัยนั้นมีความละอายและเกรงกลัวบาปกรรมกันมากก็เป็นได้ มาสมัยนี้ที่ดินราคาแพงขึ้นมาก อีกทั้งการอพยพของผู้คนก็มากขึ้นทำให้ส่วนหนึ่งจึงเดือดร้อนไปยังที่ดินของวัด ปัญหาเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินก็เกิดขึ้นตามมาเมื่อวัดมีปัญหาเกี่ยวกับที่ดินในกรณีต่างๆควรขอความช่วยเหลือไปยังสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดที่วัดตั้งอยู่ แล้วมอบอำนาจให้จังหวัดเป็นตัวแทนของวัดดำเนินการจนเสร็จเรื่อง วัดบางวัดมีทำเลเหมาะสมแก่การค้าหรือปลูกสร้างอาคารที่พักอาศัย ต้องมีการกันเขตที่วัดเป็นที่จัดประโยชน์ ซึ่งเป็นไปตามกฎกระทรวงฉบับที่ ๒ ที่ว่า “การกันที่ดินซึ่งเป็นวัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ จะกระทำได้อีกต่อเมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาเห็นชอบและได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม ” เมื่อวัดได้กันเขตจัดประโยชน์เรียบร้อยแล้ว ท่านเจ้าอาวาสจึงจัดให้ไวยาวัจกรหรือผู้จัดการผลประโยชน์ของ

วัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัยไว้ให้ถูกต้อง และให้เก็บรักษาทะเบียนและหนังสือสัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐาน

การกันเขตที่วัดที่จัดประโยชน์เพื่อให้การใช้ที่ดินเป็นไปอย่างเหมาะสม ไม่ทำลายหรือบดบังความสง่างามของวัด และยังป้องกันการบุกรุกที่ดินของวัดอีกด้วย โดยจะต้องจัดทำแผนผังวัดแสดงการใช้ที่ดินของวัด แบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส สาธารณะสงเคราะห์ กำหนดที่ตั้งเสนาสนะต่างๆ ให้ถูกมาตราส่วน แบ่งเขตที่ต้องกันเป็นเขตจัดประโยชน์อย่างชัดเจน วัดมีพระสงฆ์ เจ้าอาวาสมีอำนาจอนุญาตให้เช่าที่ดินของวัดหรือที่กันไว้เป็นเขตจัดประโยชน์ได้คราวละไม่เกิน ๓ ปี แล้วต่อสัญญากันไปเรื่อยๆ ซึ่งเรื่องนี้เรียกว่าขัดแย้งกับกฎกระทรวงที่ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เพราะว่าการให้เช่าที่ดินของวัดเกินกว่า ๓ ปี จะกระทำได้อีกก็ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม วัดใดมีผู้ขอเช่าที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์เพื่อสร้างอาคารพาณิชย์หรืออาคารอื่นใดเพื่อใช้ในการแสวงหาประโยชน์ ท่านเจ้าอาวาสต้องส่งแบบแปลน แผนผังการก่อสร้าง งบประมาณผลประโยชน์ที่วัดจะพึงได้รับ เงินบำรุงวัด ค่าเช่าที่ดิน อาคาร หนังสือยินยอมการเช่าโดยผ่านความเห็นชอบจากเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ตามลำดับ แล้วส่งเรื่องผ่านสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดไปยังสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติพิจารณานำเสนอคณะกรรมการพิจารณาศาสนสมบัติกลางประจำ พิจารณาให้ความเห็นชอบ จึงจะดำเนินการให้เช่าได้

การเช่าที่ดินวัดเพื่อสร้างอาคารพาณิชย์หรืออาคารอื่นใดอันเป็นการแสวงหาประโยชน์มาว่าจะมีระยะเวลาเช่าก็ปีก็ก็ตาม เจ้าอาวาสต้องทำเรื่องถึงผู้ว่าราชการจังหวัดโดยผ่านสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด เป็นผู้ดำเนินการนำเสนอสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พิจารณาสอนคณะกรรมการพิจารณาศาสนสมบัติกลางประจำ (พศป.) เห็นชอบก่อน แต่ถ้าเป็นการเช่าที่ดินวัดเพื่อปลูกอาศัย ระยะเวลาเช่าไม่เกิน ๓ ปี วัดสามารถจัดให้เช่าและทำสัญญาเช่า กำหนดค่าเช่า ค่าบำรุง ค่าธรรมเนียมได้เองตามความเหมาะสมและเห็นชอบทั้งสองฝ่าย

วัดบางวัดท่านเจ้าอาวาสไม่รู้เท่าทันผู้รับเหมาก่อสร้างไปทำสัญญาซึ่งวัดเสียเปรียบไว้ล่วงหน้าก่อนที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจะเห็นชอบ ก็เกิดปัญหาตามอยู่เนืองๆ ท่านเจ้าอาวาสจึงควรรหาหรือฝ่ายต่างๆ ไว้ก่อนทำสัญญา บางแห่งได้รับอนุมัติจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติแล้ว ผู้รับเหมาไม่นำเรื่องที่ได้รับอนุมัติไปนำเรียนถวายท่านเจ้าอาวาส เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดก็ได้ติดตามและกวดขันให้ตีก็ทำให้วัดเสียผลประโยชน์ขึ้นได้ ส่วนราชการ หรือเอกชนบางแห่งได้ร้องขอใช้ประโยชน์ในที่ดินของวัดโดยให้ยกเว้นค่าเช่าค่าธรรมเนียมต่างๆ พูดังๆ ก็คือขอใช้ที่ดินของวัดฟรีๆ เรื่องนี้คณะกรรมการที่สงฆ์ท่านตั้งขึ้นพิจารณามีมติว่าที่ดินของวัดหากเจ้าอาวาสให้ใช้ที่ดินของวัดโดยไม่มีค่าตอบแทนไม่ชอบด้วยพระวินัยบางวัดจึงให้เช่าที่ดินไร่ละหนึ่งบาท

ในกรณีของวัดหลวงมีลักษณะไม่แตกต่างไปจากกรณีการเช่าวัดเท่าใดนัก จากการสัมภาษณ์พระครูวิลาศกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดหลวงโดยทางวัดและคณะกรรมการได้ปรึกษากับผู้เช่าโดยเป็นไปตามหลักของเมตตาธรรมมากกว่าจะอ้างระบบกฎหมายจึงทำให้วัดและผู้เช่าที่ดินวัดหลวงไม่มีปัญหาข้อพิพาทใดๆ ทั้งเพราะได้อาศัยหลักเมตตาธรรม

๔.๓.๒ กรณียกที่ดินวัดร้างของวัดป่าพระพิฆเนศวร์

วัดป่าพระพิฆเนศวร์ วัดพุทธในชื่อพราหมณ์หนึ่งเดียวในแผ่นดินสยาม และ วัดป่าพิฆเนศวร์ ยังเป็น ชุมชนเก่าแก่ กองกำลัง ฐานทัพ ค่ายบ้านดอนมดแดง ของ เจ้าพระวอ เจ้าเมืองอุบลราชธานี ใน อดีต (เป็นสถานที่ ได้ขุดพบ หลวงพ่อเงิน พระชัยหลังช้าง ณ วัดแห่งนี้) วัดป่าพระพิฆเนศวร์ ตั้งอยู่บริเวณบ้านปากน้ำ(บึงสระพัง) ต.กุดลาด อ. เมือง จ. อุบลราชธานี เดิมเป็นวัดร้าง อยู่กลางป่าใหญ่ ตั้งอยู่ริมฝั่ง แม่น้ำมูล ถัดจากบริเวณวัด มีหนองน้ำใหญ่ชาวบ้านเรียก “หนองวัด” เมื่อครั้งเกิดน้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ ชาวบ้านได้อพยพหนีขึ้นไปอยู่ที่สูง พร้อมกับสร้างวัดแห่งใหม่ ประจำหมู่บ้านขึ้น วัดแห่งนี้จึงถูกปล่อยทิ้งร้างไปตามกาลเวลากลายเป็นป่ากร้อ ต้นไม้ขึ้นเต็มไปหมด ในที่สุดก็ไม่มีชาวบ้านคนใดเข้าไปในบริเวณวัดแห่งนี้อีกวัดป่าแห่งนี้ได้กลายเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด ในขณะที่ท่าน เจ้าคุณพระมงคลธรรมวัฒน์ กำลังดำเนินการก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่อยู่นั้น ท่านก็เริ่มเข้าไปบูรณะวัดร้างแห่งนี้ ซึ่งต่อมาชาวบ้านเรียกว่า “วัดป่าพิฆเนศวร์” สืบเนื่องมาจากการ ขุด พระพิฆเนศวร์ หินทรายได้จากบริเวณดังกล่าว โดยมีความมุ่งหวังว่า จะทำให้วัดแห่งนี้เป็นวัด สำหรับพระศฤงคารที่ต้องการความสงบ ซึ่งเดินทางผ่านมาได้ปกกลดพักอาศัย ในระยะแรกท่านตั้งใจจะ ไม่ให้มีพระสงฆ์อยู่ประจำ เพราะต้องการให้เป็นที่พักพิงวิเวก จนกว่าจะมีชุมชนเกิดขึ้นในบริเวณนี้ ใน ขณะเดียวกัน ท่านก็มักปลื้มใจออกจากหมู่บ้านมาจำวัดที่วัดป่าแห่งนี้ จนเกิดความอบอุ่นใจแก่ ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ท่านเจ้าคุณพระมงคลธรรมวัฒน์เล่าถึงสภาพวัดร้างแห่งนี้ก่อนที่ท่าน จะเข้าไปบูรณะว่า “ป่าแห่งนี้เป็นที่อยู่ของฝูงลิงจำนวนมาก มีคนเคยตามฝูงลิงพลัดหลงเข้ามาในป่าแห่งนี้ แต่ก็ต้องพบกับเหตุการณ์ที่คาดไม่ถึง” ภายหลังได้มีการขุดพบพระพิฆเนศวร์หินทรายอยู่ในสภาพที่ สมบูรณ์ ในบริเวณวัดร้างแห่งนี้ ชาวคราวการขุดพระพิฆเนศวร์ได้จากวัดร้างแห่งนี้ แพร่กระจาย ออกไปอย่างรวดเร็ว จนถึงผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเมือง ในสมัยนั้นสมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ (อ้วน ติสโส) เป็น พระผู้ใหญ่ที่บัญชาการคณะสงฆ์ทางอีสาน เมื่อทราบข่าว ท่านจึงได้เดินทางจากกรุงเทพมหานคร มา พบชาวบ้าน และได้ขอพระพิฆเนศวร์ไป โดยได้นำไปเก็บรักษาไว้ที่ วัดสุปฏิญารามต่อมา ท่านเจ้าคุณ พระมงคลธรรมวัฒน์ จึงเข้าไปบูรณะขึ้นเป็นวัดป่าประจำหมู่บ้าน ท่ามกลางความหวาดหวั่นของ ชาวบ้าน เกรงจะเกิดอันตรายจากสิ่งที่ไม่ดี เมื่อได้บูรณะวัดเรียบร้อยแล้ว ท่านจึงให้ช่างปั้นรูป เหมือนพระพิฆเนศวร์ขึ้นไว้ภายในวัด เพื่อเป็นการเตือนสติว่า วัดป่าแห่งนี้เป็นที่ สถานที่ขุดพบ โบราณวัตถุที่มีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติ และในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ยังมีรายงาน การขุดพบโคอุสุภราชหินทราย ซึ่งเป็นวัวพานะของพระอิศวร ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ อายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ ที่บริเวณข้างวัดป่าพระพิฆเนศวร์ ไปทางทิศตะวันออก (ปัจจุบันเป็นพื้นที่ชาวบ้านรอบวัด) และได้มีการขายทอดตลาดไปยังนักเล่นของเก่าในจังหวัด อุบลราชธานี การขุดพบพระพิฆเนศวร์หินทราย และโคอุสุภราชหินทราย ซึ่งเป็น วัวพานะของพระ อิศวร ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่บริเวณวัดร้างแห่งนี้ ทำให้เชื่อแน่ว่า สถานที่แห่งนี้จะเป็น ชุมชนโบราณ และเป็นสถานที่ทางศาสนาพราหมณ์ ในยุคเจนละบกเจนละน้ำ และมีอิทธิพลสืบต่อมา จนถึงเขมรยุคเมืองพระนคร ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาแบบทวารวดีแผ่อิทธิพลจากภาคกลางเข้ามา และได้รับความนิยมจากประชาชนมากขึ้นตามลำดับ พร้อมกับ เขมรยุคเมืองพระนครเสื่อมอำนาจลง และสถานที่แห่งนี้ได้กลายเป็น วัดในพระพุทธศาสนา มีความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมสลับกันไป จนถึงการอพยพเข้ามาของประชาชนจากนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน ซึ่งมี เจ้าพระวอ และ ท้าวคำ

ผิง ผู้เป็นบุตรเจ้าพระตา เป็นผู้นำ วัดแห่งนี้จึงได้รับการบูรณะขึ้นอีกครั้ง โดยกองทัพของเจ้าพระวอ เมื่อมีการชุกชุมหลวงพ่อเงิน ศิลปะเชียงแสนล้านช้าง ในบริเวณวัดแห่งนี้ ทำให้นักประวัติศาสตร์เชื่อว่า วัดแห่งนี้ มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับ การตั้ง ค่ายบ้านดอนมดแดง ของเจ้าพระวอ เมื่อครั้งหนึ่ง ท้าวเวียงจันทน์ ก่อนยอมขึ้นเป็นข้าขอบขัณฑสีมาสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และ สถาปนาค่ายบ้านดอนมดแดง ขึ้นเป็น เมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จากหลักฐาน ที่เด่นชัด คือ ณ วัดป่าพระพิฆเนศวร แห่งนี้ เป็นสถานที่ ได้ชุกชุม หลวงพ่อเงิน พระชัยหลังช้าง ณ ปัจจุบัน หลวงพ่อเงิน ได้อัญเชิญ ณ วิหารหลวงพ่อเงิน หลวงพ่อเงิน เป็นที่กราบไหว้ และ เคารพบูชา ท้าวสารทิศ ณ วัดบ้านปากน้ำ และมีประเพณีแห่หลวงพ่อเงิน ทุกๆ ปี ในอดีต เนื่องจากวัดแห่งนี้มีริมฝั่งแม่น้ำมูล ประชาชน ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ตามลำน้ำมูลและบึงสระพัง ประสบปัญหาเกี่ยวกับน้ำท่วมอยู่เป็นประจำ ต่อมาคงถูกปล่อยทิ้งให้ร้างเมื่อคราวเกิดน้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ - ๒๓๒๐ จนเจ้าคุณท่านเจ้าคุณพระมงคลธรรมาวธัมม เข้ามาพัฒนา ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ พร้อมกับนำความเจริญก้าวหน้าเข้ามาสู่ หาดทราย ปากบึงสระพัง แห่งนี้อีกครั้ง จนกลายเป็น แหล่งท่องเที่ยวสำคัญของ จังหวัดอุบลราชธานี ในปัจจุบัน พระพิฆเนศวร องค์จริง ที่ผุดขึ้นที่โคนต้นบก ใกล้บึงสระพังทางลงหาดบึงสระพัง" ภาพ พระพิฆเนศวร องค์จริง ที่ได้พบ ณ โคนต้นบก ใกล้บึงสระพังทางลงหาดบึงสระพัง ณ โคนต้นบก แห่งนี้เป็นที่อีกแห่ง ที่มีลำแสงพุ่งขึ้นเป็นประจำ ในครั้งอดีตพระพิฆเนศวรองค์นี้ ได้ผุดขึ้นเอง ณ โคนต้นบกไม่มีการชุกใดๆ ณ ปัจจุบัน พระพิฆเนศวรองค์นี้ได้ อยู่ที่วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร, พระพิฆเนศวร องค์นี้ไปอยู่ วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร ได้อย่างไร ? ตามที่หลายคนทราบต่อๆ กันมาว่าท่านเจ้าคุณสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ออกไปไว้วัดสุปฏิญนาราม ท่านบอกว่า อันที่จริงแล้วสมัยนั้น เจ้านายเมืองอุบลราชธานี สมัยนั้นเมื่อพวกเราชุกชุมได้นำไปเก็บไว้ที่วังสัจด์ ข้างทุ่งศรีเมือง เมื่อ ท่านเจ้าคุณสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ ท่านไปฉันทเห็นท่านบอกเจ้านายเมืองอุบลฯ ว่า ของสิ่งนี้ไม่ควรอยู่ในสถานที่ทั่วไปควรไปอยู่ที่วัดใดวัดหนึ่ง หลังจากกลับมาถึงวัด ทางเจ้าเมืองอุบลฯ ได้นำมาถวายวัดสุปฏิญนารามวรวิหารแต่ชาวออกไปชาวบ้านเข้าใจว่าท่านเป็นคนขอ

โดยทั่วไปมักได้ยินและคุ้นเคยคำว่าที่พักรักษา สำนักสงฆ์ และวัด โดยส่วนใหญ่เข้าใจ ความหมายที่ไม่ตรงกับกฎหมาย และผลที่จะเกิดในทางกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๓๑ กำหนดให้ วัดมี ๒ อย่างคือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และสำนักสงฆ์ซึ่งหมายถึง วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่เมื่อได้รับอนุญาตให้สร้างวัดและตั้งวัดโดยถูกต้องตามกฎหมายแล้ว จึงจะถือว่าเป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย สำหรับการจะเป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีขั้นตอนอย่างไรนั้น ก็ต้องเข้าใจก่อนว่าตามมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น วัดมี ๒ อย่างคือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาอย่างหนึ่ง และสำนักสงฆ์ อีกอย่างหนึ่งให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป ส่วนการสร้างวัดและตั้งวัดนั้นให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง โดยที่ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๓๘) ซึ่งออกตามความในมาตรา ๖ และมาตรา ๓๒ ทวิ วรรคสองแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ บัญญัติว่า

ข้อ ๑ การยกวัดสร้างขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาให้กระทำได้เมื่อประชาชนได้มีหนังสือถึงเจ้าคณะอำเภอหรือนายอำเภอแห่งท้องที่ที่วัดร้างนั้นตั้งอยู่ว่าตนมีศรัทธาที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์วัดร้างนั้นให้เป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา โดยแสดงหลักฐานว่าตนมีทรัพย์สิน

พอที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์วัดร้างนั้นให้เป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาได้ และจะจัดให้มีพระภิกษุมาอยู่อาศัยและจำพรรษาในวัดได้ไม่น้อยกว่าสี่รูป ภายในหนึ่งปีนับแต่วันที่ให้มีหนังสือต่อเจ้าคณะอำเภอหรือนายอำเภอ

ข้อ ๒ เมื่อเจ้าคณะอำเภอหรือนายอำเภอได้รับหนังสือตามข้อ 1 ให้เจ้าคณะอำเภอและนายอำเภอร่วมกันพิจารณาว่า สมควรยกวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาหรือไม่ถ้าพิจารณาเห็นพ้องต้องกันว่า

๑. วัดร้างนั้นอยู่ในสภาพที่สมควรเป็นที่อยู่อาศัยและจำพรรษาของพระภิกษุ
๒. มีประชาชนในละแวกใกล้เคียงจำนวนมากพอที่จะทำนุบำรุงให้วัดเจริญได้
๓. ตั้งอยู่ห่างจากวัดที่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษาไม่ต่ำกว่า ๒ กิโลเมตรเว้นแต่จะมีเหตุอัน

สมควร

๔. มีที่ดินพอที่จะขยายให้วัดเจริญได้ซึ่งไม่ต่ำกว่า ๖ ไร่ เว้นแต่จะมีเหตุจำเป็นและ

๕. พอใจในหลักฐานของประชาชนตามข้อ ๑ ที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์วัดร้างนั้นให้เป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาและสามารถจัดให้มีพระภิกษุมาอยู่อาศัยและจำพรรษาในวัดได้ไม่น้อยกว่า ๔รูป ให้เจ้าคณะอำเภอและนายอำเภอร่วมกันรายงานการขอยกวัดร้างนั้นขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาต่อเจ้าคณะจังหวัดตามแบบที่กรมการศาสนากำหนด

ข้อ ๓ รายงานการขอยกวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาตามข้อ ๒ ให้แสดงรายการ ดังนี้

๑. ที่ตั้งของวัด
๒. อาณาเขต เนื้อที่และแผนที่แสดงเขตที่ดินของวัด
๓. ถาวรวัตถุและปูชนียสถาน (ถ้ามี)พร้อมทั้งแผนผัง
๔. จำนวนพระภิกษุที่จะอยู่อาศัยและจำพรรษา และพระภิกษุที่จะเป็นเจ้าอาวาส
๕. ระยะห่างจากวัดที่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษาในละแวกใกล้เคียง
๖. จำนวนประชาชนในละแวกใกล้เคียงที่จะใช้วัดประกอบศาสนกิจ
๗. ความเห็นของเจ้าคณะอำเภอและนายอำเภอแห่งท้องที่ที่วัดร้างนั้นตั้งอยู่

ข้อ ๔ เมื่อเจ้าคณะจังหวัดได้พิจารณาเห็นชอบตามรายงานของเจ้าคณะอำเภอและนายอำเภอแล้ว ให้เสนอเรื่องต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อทำความเห็นเสนอต่อไปยังกรมการศาสนา

ข้อ ๕ ให้กรมการศาสนาพิจารณารายงานการขอยกวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาแล้วทำความเห็นเสนอต่อมหาเถรสมาคมเพื่อขอความเห็นชอบ ในกรณีที่มีข้อสงสัยมหาเถรสมาคมจะให้กรมการศาสนา มีหนังสือสอบถามเจ้าคณะภาคและเจ้าคณะใหญ่ซึ่งรับผิดชอบท้องที่ที่วัดร้างนั้นตั้งอยู่ก็ได้ การวินิจฉัยของมหาเถรสมาคมให้เป็นที่สุด

ข้อ ๖ เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นชอบแล้วให้กรมการศาสนาประกาศยกวัดร้างนั้นขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และแจ้งให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการเจ้าสังกัดรับวัดนั้นไว้ในความปกครองดูแลแล้วแจ้งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอแห่งท้องที่ที่วัดนั้นตั้งอยู่ทราบ

ข้อ ๗ ให้กรมการศาสนาจัดทำทะเบียนวัดร้างและแบบรายงานการยกวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา

จากหลักการในการยกที่ดินวัดร้างข้างต้น จากการสัมภาษณ์พระมหาประสาน^๔ ซึ่งเป็นผู้ดูแลวัดป่าพระพิฆเนศวร์แห่งนี้พบว่า ชุมชนแห่งนี้โดยชาวบ้านปากน้ำและหมู่บ้านใกล้เคียงต่างได้มีศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนาได้พร้อมใจร่วมกันบริจาคที่ดินตรงนี้ให้เป็นที่สร้างวัดและดำเนินการยกที่ดินวัดร้างให้เป็นวัดถูกต้องตามกฎหมาย โดยไม่มีปัญหาระหว่างชุมชน ชาวบ้านกับวัดป่าพระพิฆเนศวร์จึงทำให้การดำเนินการยกที่ดินวัดร้างแห่งนี้ผ่านไปได้อย่างดีเสมอ เพราะทางวัดและผู้นำชุมชนได้ดำเนินไปตามลำดับขั้นตอนในการขอยกที่ดินวัดร้างให้เป็นวัดที่พระสงฆ์อาศัยอยู่ตามปกติไปตามลำดับขั้นตอน

๔.๓.๓ กรณีนำที่ดินวัดไปจัดสรรประโยชน์ของวัดด้ามพรำ

วัดด้ามพรำ เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งในตำบลขามใหญ่ ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองประมาณ ๕ กิโลเมตร สร้างขึ้นในยุคต้นของการสร้างเมืองอุบลราชธานี ประมาณสองร้อยกว่าปีมาแล้ว ครั้งแรกชื่อว่า “วัดหนองด้ามพรำ” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดด้ามพรำ” มีโฉนดเลขที่ ๖๓๗/๒๐ เล่มที่ ๖๓๙ หน้า ๒๐ มีเนื้อที่ ๑๘ ไร่ ๘๔ ตารางวา มีห้องแถวซึ่งเป็นร้านค้าก่ออิฐ คอนกรีต ๒ ชั้น ด้านทิศตะวันตกของถนนขามใหญ่ จำนวน ๒๐ ห้อง นอกจากนี้ในวัดยังมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมวิจิตรศาสนการ เป็นชื่ออาคารเรียนตั้งแต่ก่อสร้างเสร็จและทำพิธีเปิด เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยใช้นามหลวงพ่อดวงพระครูวิจิตรศาสนการ (ศรี ธมมทินโน, เขียวชะอุ่ม) ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มการก่อสร้างตั้งแต่ต้นจนแล้วเสร็จและมีพิธีเปิดอาคารอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๙ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะสงฆ์อำเภอเมืองอุบลราชธานี คณะสงฆ์ตำบลขามใหญ่ คณะกรรมการหมู่บ้านด้ามพรำ ได้ดำเนินการขอเปิดเป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เพื่อสนองเจตนาของหลวงพ่อดวงพระครูวิจิตรศาสนการ ที่ปรารถนาจะเปิดโรงเรียนสอนพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ทั้งทางโลกควบคู่กับทางธรรม จึงได้เสนอเรื่องต่อมหาเถรสมาคม ได้มีมติมหาเถรสมาคมอนุญาตให้วัดด้ามพรำเปิดโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาได้แต่เนื่องจากความไม่พร้อมในหลาย ๆ ด้าน จึงมิได้ดำเนินการขอเปิดโรงเรียนไปที่ สช. ปีพ.ศ.๒๕๕๐ มีการประชุมคณะสงฆ์อำเภอเมืองอุบลราชธานี คณะสงฆ์ตำบลขามใหญ่ คณะกรรมการหมู่บ้าน ทายกทายิกายบ้านด้ามพรำ เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม มีมติให้เปิดเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา บริการการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา (ม. ๑ – ม. ๖) แก่พระภิกษุสามเณร เพื่อรักษาเอกลักษณ์ จึงได้ตั้งชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนศรีศาสนวิทยา” ในปีการศึกษา ๒๕๕๐ ดำเนินการจัดการเรียนการสอนในนามห้องเรียนโรงเรียนศรีมงคลศึกษา อำเภอบุญทริก จังหวัดอุบลราชธานี ไปก่อน เมื่อมีความพร้อม จึงจะดำเนินการขอตั้งเป็นโรงเรียนต่อไปปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้รับใบอนุญาตจัดตั้งเป็นโรงเรียนอย่างถูกต้อง เป็นเอกเทศ^๕ในกรณีของวัดด้ามพรำคือการนำที่ดินวัดไปจัดสรรประโยชน์ของวัดด้ามพรำโดยพระครูวิจิตรศาสนการ และคณะกรรมการวัดต่างได้มีความคิดเห็นเป็นเอกฉันท์ได้ทำสัญญาร่วมกันกับผู้เช่าจำนวน ๒๐ ห้องเป็นเวลา ๒๐ ปีโดยได้รับค่าเช่าปีละ ๑,๕๐๐บาท โดยมีหลักของเมตตาธรรมเป็นพื้นฐานเป็นหลักสำคัญในการทำสัญญาและการกรณีมีปัญหาตามมา

^๔สัมภาษณ์ พระมหาประสาน ยสโร, ผู้ดูแลวัดป่าพระพิฆเนศวร์, เมื่อ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๙

^๕สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรศาสนการ, เจ้าอาวาสวัดด้ามพรำ, เมื่อ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๙

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา” สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับดังนี้

จากการศึกษาวัตถุประสงค์ที่ ๑ พบว่า ที่ดินวัด ตลอดจนเสนาสนะอันเป็นที่อยู่หรือที่อาศัยมีความสำคัญเพราะมีผลต่อการดำรงตนของพระภิกษุสงฆ์ในการทำกิจต่างๆ รวมทั้งใช้สอยเป็นที่อาศัยหลับนอนของภิกษุซึ่งในสมัยพุทธกาลนั้นพระภิกษุสงฆ์ไม่มีที่ดินวัด หรือเสนาสนะที่แน่นอนมีดังนั้นรูปแบบวิถีชีวิตในระยะแรกก็คืออาศัยพักที่โคนไม้ หรือถ้ำ เป็นการอยู่กับธรรมชาติเพื่อทำความเพียร ต่อมาทรงอนุญาตให้มีอารามหรือเกิดมีที่ดินของตนในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยและประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ ทำให้มีความเหมาะสมในการดำรงเพศพรหมจรรย์และเพื่อความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลจึงเกิดขึ้นเพราะมีผู้บรรลุนิพพาน มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า

การสร้างวัดหรือการถวายที่ดินวัดไว้ในพระพุทธศาสนานั้นจุดประสงค์หลักนอกจากเพื่อให้เป็นสถานที่พำนักของมหาชน เพื่อใช้เป็นสถานที่พักของพระสงฆ์ผู้สละแล้วจากการเป็นอยู่อย่างคฤหัสถ์ และพระสงฆ์ผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อทำให้แจ้งพระนิพพาน ยังมุ่งหวังผลในอานิสงส์จากผลแห่งการถวายทานไปด้วยอีกประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งในสมัยพุทธกาลนั้นที่ดินที่จะนำมาสร้างวัดจะต้องมีบรรยากาศสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของพระสงฆ์ และเพื่อสร้างเสริมความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นกับบุคคลทั้งหลายผู้ได้มาสัมผัส ดังนั้น วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของความสงบ รื่นรมย์ เป็นที่พักของผู้มีบาปกรรมอันสงบระงับแล้ว เป็นที่อยู่อาศัยของผู้เห็นภัยในวัฏฏะห่างไกลจากความชั่วทุกรูปแบบ เป็นที่อาศัยของผู้ที่มีความบริสุทธิ์สะอาดทางกาย วาจาและใจเป็นพื้นฐานโดยมีเป้าหมายคือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเป็นที่อาศัยของพระสงฆ์ ส่วนหลักธรรมเพื่อการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนามี ๒ ส่วน คือ หลักธรรมสำหรับผู้ปกครองวัดซึ่งมีหลักพรหมวิหารธรรม หลักอิทธิบาท หลักสังคหวัตถุ หลักกุศลกรรมบถ และหลักธรรมสำหรับผู้อยู่ร่วมกันในวัดมีหลักสาราณียธรรม หลักสัปปุริสธรรม และหลักเบญจศีล เบญจธรรมหลักคำสอนดังกล่าวเป็นชุดคำสอนที่ทำให้การจัดการที่ดินของวัดสามารถแก้ปัญหาเรื่องการจัดการที่ดินวัดได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาวัตถุประสงค์ที่ ๒ พบว่า วัดมีฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนเท่าเทียมกันแต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียดลงไปจะพบว่า มีความแตกต่างกันโดยสามารถจัดประเภทของวัดตามพระราชบัญญัติลักษณะสงฆ์ได้แรกเริ่ม คำว่า “วัด” ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ.๒๔๔๕) ในมาตรา ๕ ซึ่งกำหนดให้วัดมี ๓ ชนิด คือ

๑. พระอารามหลวง คือวัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าบัญชี นับว่าเป็นพระอารามหลวง

๒. อารามราษฎร์ คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแต่มิได้เข้าบัญชีนับว่าเป็นวัดหลวง

๓. ที่สำนักสงฆ์ คือ วัดที่ยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

วัดนั้นมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย โดยสภาพการเป็นนิติบุคคลจะเริ่มขึ้นเมื่อได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นและได้รับประกาศในราชกิจจานุเบกษา วัดเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาตามความเชื่อและศรัทธาอันมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของคนในสังคม เพราะศาสนาคือจุดรวมแห่งความเคารพนับถืออันสูงสุดของมนุษย์ นอกจากนี้ศาสนาพุทธยังนับเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งที่มีพระสงฆ์คอยทำหน้าที่อบรมสั่งสอนหลักธรรมทางศาสนาเพื่อขัดเกลาจิตใจและปลูกฝังค่านิยมให้คนในสังคมเป็นคนดี อีกทั้งประเพณีที่ปฏิบัติอยู่ในกรอบของศีลธรรมตามระเบียบแบบแผนของสังคมที่ดี โดยมีสถานที่ซึ่งได้รองรับองค์การและกิจกรรมต่าง ๆ อย่างไม่รู้ตัวหรือวัดวาอาราม ในทางกฎหมายมีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน กล่าวคือวัดในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์และมีสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ดังนี้ คือ โบสถ์ วิหาร กุฏิ เป็นต้น

การได้ที่ดินของวัดนั้นอยู่ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมาย ๒ ฉบับด้วยกัน คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กับประมวลกฎหมายที่ดิน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของเอกชนโดยทั่วไปอยู่ในมาตรา ๑๒๙๙ ซึ่งแบ่งเป็นสองกรณี คือ การได้มาโดยนิติกรรมกับการได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรม ส่วนประมวลกฎหมายที่ดินได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดไว้ในมาตรา ๘๔ ซึ่งกำหนดให้ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ดังนั้นการได้มาซึ่งที่ดินของวัดจะต้องใช้กฎหมายใดมาปรับ และปรับใช้อย่างไรเพื่อให้ถูกต้องสอดคล้องกับบทบัญญัติของกฎหมายแต่ละฉบับนั้นเป็นเนื้อหาที่จะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในบทนี้ อย่างไรก็ตามยังมีกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับที่ดินของวัดอีกฉบับหนึ่งซึ่งจำเป็นต้องกล่าวถึงด้วยคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ซึ่งแม้จะไม่ได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยตรงแต่กลับมีบทบัญญัติซึ่งครอบคลุมที่ดินของวัดไว้ เช่น การห้ามโอน การห้ามบังคับคดี และการห้ามยกอายุความขึ้นต่อสู้ที่ดินของวัด

จากการศึกษาวัตถุประสงค์ที่ ๓ พบว่า การเข้าพื้นที่วัดและวัดร้าง การจัดการศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๑ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ และมาตรา ๔๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้มีรายละเอียดคือ การได้มาทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ให้ลงทะเบียนทรัพย์สินของวัดให้เป็นหลักฐานและเมื่อต้องจำหน่ายทรัพย์สิน นั้นไม่ว่าด้วยเหตุใด ให้จำหน่ายออกจากทะเบียนนั้นโดยระบุเหตุแห่งการจำหน่ายไว้ด้วย การได้มาซึ่งที่ดินหรือสิทธิอันเกี่ยวกับที่ดิน เมื่อได้จดทะเบียนการได้มาตามกฎหมายแล้ว การกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์กระทำได้อีกต่อเมื่อ กรมการศาสนาเห็นชอบและได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ให้เจ้าอาวาสจัดให้เวยาวจักรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัยไว้ให้ถูกต้องและให้เก็บรักษาทะเบียนและหนังสือ สัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐานที่วัดหรือจะฝาก

กรรมการศาสนาให้เก็บไว้รักษาไว้ก็ได้ การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัดที่กันไว้เป็นที่จัดประโยชน์ ที่มีกำหนดระยะเวลาเช่าเกินสามปี จะกระทำได้อต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรรมการศาสนา การเก็บรักษาเงินของวัด ในส่วนที่เกินสามพันบาทขึ้นไปนั้น ให้เก็บรักษาโดยฝากการศาสนาจังหวัด อำเภอ หรือธนาคาร หรือนิติบุคคลที่กรรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ ทั้งนี้ให้ฝากในนามของวัดการดูแล รักษาและจัดการเงินการกุศลที่มีผู้บริจาค ให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้บริจาค เจ้าอาวาสจัดให้ไวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้งทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทินให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง ในกรณีที่วัด เจ้าอาวาส ไวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดถูกฟ้องหรือถูกหมายเรียกเข้าเป็นโจทก์ร่วมหรือ จำเลยร่วมในเรื่องที่เกี่ยวกับการดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เจ้าอาวาสแจ้งต่อกรรมการศาสนาหรือศึกษาธิการจังหวัด ที่วัดตั้งอยู่ทราบไม่ช้ากว่าห้าวันนับแต่วันรับหมาย ให้กรรมการศาสนากำหนดแบบทะเบียน บัญชี แบบสัญญา และแบบพิมพ์อื่นและให้คำแนะนำการปฏิบัติแก่วัดเกี่ยวกับ การดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามกฎกระทรวงนี้ การเช่าที่ดินของวัดหลวงและการนำที่ดินไปจัดสรรประโยชน์มีลักษณะเหมือนกัน เพราะทั้งสองวัดนั้นต่างได้ดำเนินการแก้ปัญหาเรื่องค่าเช่าที่ดินผ่านการเจรจาด้วยหลักของเมตตาธรรมมากกว่าจะอ้างระบบกฎหมายจึงทำให้ไม่มีปัญหาเรื่องการเช่าที่ดินและการจัดสรรผลประโยชน์เท่าใดนัก ส่วนกรณีของวัดป่าพิฆเนศวรนั้นวัดมีสถานภาพเป็นแค่วัดร้างส่วนการขอให้เป็นวัดตามปกติทั้งนี้ ทั้งผู้ดูแลและชุมชนต่างมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและได้ดำเนินไปตามขั้นตอนของกฎหมายและขั้นตอนของคณะสงฆ์ จึงทำให้ไม่มีกรณีปัญหาใดๆมากนักทั้งนี้เพราะเป็นเรื่องที่เกิดจากความร่วมมือกันระหว่างวัดและชุมชน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๑. ควรศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการเรื่องดินวัดของเจ้าอาวาสในอำเภออื่นๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อข้อมูลที่หลากหลายภายในจังหวัดต่อไป
๒. ควรมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลายๆ ฝ่าย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลุ่มลึก หลากหลายนุ่มมอง
๓. ควรศึกษาเรื่องที่ดินที่เป็นกัลปนากับการจัดสรรประโยชน์ของเจ้าอาวาส ในจังหวัดอุบลราชธานี

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

๑.๑ เอกสารปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา.ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗.

_____ . การศึกษาผลงานวิจัยปีงบประมาณ ๒๕๓๕ - ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

จิตติ ดิงศัทฑิย์.กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙.

จำปี โสสถิพันธ์. คำอธิบายหลักกฎหมายนิติกรรม - สัญญา. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, ๒๕๔๕.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. อารยธรรมไทยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเลิฟแอนด์ลิฟเพรส จำกัด, ๒๕๔๐.

บัญญัติ สุขีวะ. คำอธิบายกฎหมายลักษณะทรัพย์. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทกรุงสยามปรีนติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๐.

ประมุข สุวรรณศรี. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, ๒๕๔๕.

ประชุม โฉมฉาย. หลักกฎหมายโรมันเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๑.

ประยุทธ์ หลงสมบุญ. พจนานุกรม มคอ - ไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร, ๒๕๔๘.

พิน ดอกบัว. วัดและพระสงฆ์ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๕๐.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา.ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โอ เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘.

พุทธทาสภิกขุ.การศึกษาสมบูรณแบบ:คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด. กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์, ๒๕๔๙.

_____ . การทำงานที่เป็นสุข. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

พระเมธีธรรมมาภรณ์.การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๙.

พระพุทธโฆษาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). คัมภีร์วิสุทธิมรรค. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัท ประยูรวงศ์พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘.

พระสัมมัมโขติกะ อัมมาจริยะ. ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ ๗ เล่ม ๑ สมถกรรมฐานที่ปณี. กรุงเทพมหานคร : บริษัทวีอินเตอร์พรีนติ้งจำกัด, ๒๕๔๗.

- พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปณโณ). **พระพุทธศาสนา-ปรัชญา - สังคม**. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๕๑.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ทิศทางการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). **ธรรมปริทรรศน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระเทพวิสุทธิกวี (พีจิตร ฐิตวณฺโณ). **การพัฒนาจิต**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **ภาษาธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๘.
- _____ . **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์คำวัด**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **จาริกบุญ จาริกธรรม ฉบับปรับปรุงใหม่**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๔๗.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- _____ . **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ . กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมมิกจำกัด, ๒๕๔๙.
- _____ . **ธรรมบุญชีวิต** . พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.
- วคิน อินทสระ. **พุทธจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เม็ดทราย, ๒๕๔๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๕๖.
- สะอาด นาวิเจริญ. **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๖ ว่าด้วยมรดก**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสาส์น, ๒๕๐๒.
- สมจิตร ทองประดับ. **คำอธิบายประมวลกฎหมายที่ดิน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทผดุงพิทยา, ๒๕๑๖.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **นวโกวาท**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖
- _____ . **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) . **รวมธรรมะ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัดมหาชน, ๒๕๕๓ .
- _____ . **ธรรมคดี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสนา ไทย - อังกฤษ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธรศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

หลวงเทพดรณานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช). **ธาตุปปีปิกา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

อภิญาวัฒน์ โพธิ์สาน. **พุทธศาสนแนวปฏิบัติเพื่อชีวิต**. มหาสารคาม : สำนักพิมพ์มหา
มหาสารคาม, ๒๕๕๑.

เอก บุญเกิด. **ที่ดินเกี่ยวกับการศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, ๒๕๒๕.

อุทิศ จิณิพนธ์สกุล. **วิวัฒนาการเศรษฐกิจวัดไทย**. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาสมชาย เจริญกิจ. **วัดในพระพุทธรศาสนาที่พึงประสงค์ : ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะและ
กิจกรรมของวัดในพระพุทธรศาสนาที่พึงประสงค์กับสภาพความเป็นจริงของวัดใน
สังคมไทยในปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

วิรัช ไตรพิทยากุล. บุคคลผู้อยู่ในฐานะอันจะให้จดทะเบียนสิทธิของตนได้อยู่ก่อน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

สุนทร มณีสวัสดิ์. **สถานภาพทางกฎหมายของวัดไทย**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๓๑.

สุนทรียา เหมือนพะวงศ์. **หาใช้และการคุ้มครองสาธารณสมบัติของแผ่นดิน**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

(๓) สัมภาษณ์

พระครูวิลาสกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดหลวง, เมื่อ ๙ ธันวาคม ๒๕๕๙

พระมหาประสาน, ผู้ดูแลวัดป่าพระพิมเณศวร, เมื่อ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๙

พระครูวิจิตรศาสนกาล, เจ้าอาวาสวัดด้ามพริ้ว, เมื่อ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๙

(๔) ภาษาอังกฤษ

Bur, William L., *The Principles of Roman Law and thrie relation to modern Law*.
Rochester : The lawyers Co - Operative Publishing Co, 1938.

Thomas J.A.C., *The instinian. Text, Translation and Commentary*. (Amsterdam : North
Holland Publishing Company, 1975.

ภาคผนวก ก
บทความการวิจัย

ภาคผนวก ก บทความการวิจัย

การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา Land Management of Buddhist Temple

พระมหาคำพันธ์ ปภากรโธ,ดร., พระสุภาพร เตชธโร, พระสฤทธิ์ สุมน,
ผศ. สุปิมล ศรศักดิ์, ดร. นคร จันทราช

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) ศึกษาการได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย ๒) ศึกษาการจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย และ ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี ด้วยการรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสาร และสัมภาษณ์ความเห็นเจ้าอาวาสจำนวน ๓ รูป โดยวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

ที่ดินในพุทธศาสนาเป็นที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุเป็นที่บำเพ็ญกุศลของพุทธศาสนิกชนมีเป้าหมาย ๒ อย่าง คือ ๑) สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ ๒) สำหรับเป็นที่พักของพระสงฆ์ จากทิศทั้ง ๔ ส่วนหลักกรรมเพื่อการจัดการที่ดินวัดในพุทธศาสนามี ๒ อย่าง คือ ๑) หลักกรรมสำหรับผู้ปกครองวัด และ ๒) หลักกรรมสำหรับผู้มีส่วนร่วม

การได้ดินของวัดตามหลักของกฎหมาย ฐานะของวัดและการถือครองที่ดินของวัดมีผู้ศรัทธาบริจาคที่ดินเพื่อสร้างวัด ประเภทของที่ดินของวัดมี ๓ อย่าง คือ ๑) ที่วัด ๒) ที่ธรณีสงฆ์ และ ๓) ที่กัลปนา กรรมสิทธิ์ในที่ดินของวัดเป็นไปตามประมวลกฎหมายที่ดิน และการคุ้มครองที่ดินของวัดมี ๔ อย่าง คือ ๑) ลักษณะที่ดินของวัด ๒) การห้ามโอนที่ดินของวัด ๓) การห้ามยกอายุความขึ้นสู่กับวัด และ ๔) การห้ามบังคับคดีกับที่ดินของวัด

ส่วนการจัดการที่ดินของวัดในสังคมไทย ปัญหาเรื่องที่ดินวัดในจังหวัดอุบลราชธานีจำนวน ๔ กรณี คือ ๑) กรณีเช่าที่ดินวัดของวัดหลวง ๒) กรณียกที่ดินวัดร้างของวัดป่าพระพิฆเนศวร์ และ ๓) กรณีนำที่ดินวัดไปจัดสรรประโยชน์ของวัดด้ามพร้าทั้งหมดแก้ปัญหาเรื่องดินวัดด้วยความความเมตตาแลกรุณาผ่านการประนีประนอมเป็นหลักสำคัญ

คำสำคัญ : การจัดการที่ดิน,วัดในพระพุทธศาสนา,

ABSTRACT

The objectives of this research were 1) To study the churchyard inheriting and management in Buddhism into disciplinary (2) To study churchyard's property management of the Buddhist monasteries into Thai's law. and (3) To study method for the Buddhist monasteries churchyard's problem resolution and management: a

case study in Ubonratchathani Province. The researcher had collected the data by observing no-participation and participation, in-dept interview with 3 abbots by face to face, reference from documents and analyzing data by the descriptive interpretation.

The result of this research has been found that:

Temple land is a monk's residence where Thai Buddhists love to make merit. The goals are the propagation of Buddhism and the monk's residence in Thailand. For, 2 principles dramatic for managing land are for the abbots and dependent monks.

The temple land is donated by the people who are the faithful person. There are 4 types of temple land: temple land, churchyard and Kappana (merit dedicated to the departed). The temple land where the ownership is acquired in accordance with the law on land. There are 4 kinds of protected areas; it is the temple lands, people cannot set up a prescription defense for temple, and they could not execute judgment temple.

Temple Land Management in Ubonratchatani has 4 problems. Firstly, it is a case study of Temple Land lease of monastery. Moreover, it is the deserted Kitsanat Forest Temple. Thirdly, And lastly, it is on utilization of useful by Dam Pra temple. So, the researcher collects to use Buddha's doctrines in two points: compromise and compassion for solving the problems of Temple land.

Keyword : Land Management, Buddhist Temple

๑. บทนำ

วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันศาสนาเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์(มาณพ พลไพรินทร์, ๒๕๓๑:๓๑) แล้วยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและศูนย์กลางของชุมชน วัดจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทยทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน วัดจึงเป็นสถานที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาโดยมีเสนาสนะ และอาคารถาวรวัตถุต่างๆ เป็นที่อยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ ของพุทธศาสนิกชนทุกคนทั้งทางด้านจิตใจ และกิจกรรมตามประเพณีนิยม (พระธรรมวรานายก (โอภาส นิลุตติเมธี), ๒๕๔๖ : ๑๖๔) วัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ใช้เป็นสถานศึกษาอบรมให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพตำราแพทย์แผนโบราณและศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ ใช้ทำบุญบำเพ็ญกุศล เป็นศูนย์กลางการบริหารและการปกครองรวมทั้งเป็นสถานที่สงเคราะห์ทางจิตใจแก่ประชาชน ดังนั้นวัดจึงเป็นสถานที่ที่สำคัญยิ่งในการสืบทอดพระพุทธศาสนาตลอดมา และเป็นเหมือนสถานที่รวมจิตใจของผู้คนในชุมชนหรือหมู่บ้านนั้น ๆ เพราะวัดถือได้ว่าเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นที่พิงทางใจ เป็นที่หาความสงบทางใจได้ดีที่สุด (กรมการศาสนา, ๒๕๔๕:๒) เป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงามที่จะก่อให้เกิดความสะอาด ความสว่าง และความสงบ (พลสัมพันธ์ โพธิ์ศรีทอง, ๒๕๓๙:๑๙๗) นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาอีกด้วย วัดทุกวัดในทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมี

ฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔ : ๔) แต่ในทางพระวินัยยังมีฐานะที่แตกต่างกัน ตามมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยได้จำแนกวัดออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาได้แก่ "อาราม" ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์เพื่อประโยชน์ทางพระวินัย โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วพร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมตามพระวินัยได้ทุกประการ เป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัย

๒. สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งเป็นวัด รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้นตามความในมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ด้วย และยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่สามารถใช้เป็นสถานที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้ ซึ่งฐานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์แล้ว แต่ฐานะทางพระวินัยยังไม่พร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมตามพระวินัยทุกประการได้ เพราะยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

ดังนั้นคำว่า วัด จึงเป็นสิ่งหนึ่งที่อยู่คู่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ในครั้งสมัยอดีตวัดไม่ใช่สิ่งที่พระสงฆ์ต้องแสดงภาวะความเป็นเจ้าของ แต่เป็นสมบัติของสงฆ์ทั่วจตุรทิศ แต่กาลเวลาได้ทำให้วัดยกสถานะเป็นสมบัติและอำนาจอย่างหนึ่งด้วยสถานที่สร้างวัดอันหมายถึงที่ดินจะต้องอาศัยองค์ประกอบทางกฎหมายกำหนดเขตเฉพาะที่ตั้งอย่างชัดเจน ตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ตามมาตรา ๓๓ ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัดนั้นหมายถึงที่ดินใน ๓ ประเภท คือ

๑. ที่วัด คือที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น
๒. ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด
๓. ที่กัลปนา คือที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

ที่ดินวัดในครั้งอดีตอาจอยู่ในที่ที่ไม่ต้องการใช้ประโยชน์จากชุมชนหรือสังคมด้วยเหตุผลทางมูลค่าหรือทำเลในการแสวงหาผลประโยชน์แต่เมื่อความเจริญเข้ามาเบียดเบียนที่ดินวัดจึงนำมาสู่การเกิดปัญหาในการแบ่งแย่งถือสิทธิ์ครอบครองเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัดที่มีผลประโยชน์ในด้านทำเลการค้า การเช่าที่ทำประโยชน์ในที่ดินธรณีสงฆ์ด้วยความมุ่งหวังในเงินบำรุงวัด ค่าเช่าที่ดินอาคาร อันนำมาสู่กระบวนการทางกฎหมายในการดำเนินการฟ้องร้องจัดการบริหารถือสิทธิ์ในที่ดินวัดเพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์ อันนำไปประเด็นไปสู่วิพากษ์ในทางกฎหมายและสังคมไทยเกิดขึ้น ดังเช่น กรณีที่ธรณีสงฆ์ของวัดสวนแก้ว หรือโฉนดที่ดินธรณีสงฆ์ที่นำมาสร้างสนามกอล์ฟอัลไพน์และบ้านจัดสรรของวัดธรรมิการามวรวิหาร เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาถึงการได้มาและการจัดการที่ดินของวัดในพุทธศาสนา รวมถึงการจัดการที่ดินให้ถูกต้องในทางกฎหมายเพื่อที่จะทำให้วัดนั้นได้สิทธิชอบธรรมในบริหารจัดการวัดบนฐานแห่งความถูกต้องชอบธรรมทางกฎหมายอย่างแท้จริง เพื่อให้วัดเป็นสถานแห่งการเรียนรู้และพัฒนามนุษยตามหลักการทางพุทธศาสนาและความสุขสงบเย็นแก่สังคมไทยต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย
๒. เพื่อศึกษาการจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย

๓. เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้ศึกษามุ่งศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนที่เป็นเอกสารสำคัญ (Documentary Research) มีขั้นตอนในการดำเนินการศึกษา ๓ ระดับ คือ

๑. รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

๒. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) หมายถึง วรรณกรรมเขียน นักปราชญ์หนังสือ บทความ เอกสาร ตำรา วารสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์อันเป็นผลงานด้านวิชาการ ของนักวิชาการและนักวิจัยอื่น ๆ ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับการศึกษาอันจะทำให้งานวิจัยครั้งนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

๓. นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย

๔. ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา ได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ การวิจัยตามลำดับดังนี้

๑. การศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่า ที่ดินตามหลักพุทธศาสนาเป็นสถานที่พักอาศัย เพื่อบำเพ็ญพุทธกิจในสมัยพุทธกาลนั้น พระองค์ทรงพักอาศัยตามป่าเขา ดังความปรากฏในคราว ประกาศัมมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์พระองค์ก็ใช้ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อยู่จำพรรษา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั้น หลังจากนั้น พระองค์ก็ทรงเสด็จไปโปรด พระเจ้าพิมพิสาร พร้อมทั้งบริวาร จน พระเจ้าพิมพิสารและบริวารได้บรรลุธรรมชั้นโสดาบันเกิด ศรัทธาเลื่อมใส ได้ถวายอุทยาน เวฬุวันให้แก่สงฆ์ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานซึ่งถือว่าเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา (มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙/๔/๕๙/๗๑) ซึ่งเป็นอสังหาริมทรัพย์ พระพุทธองค์ ได้แสดงธรรมมี กถาเพราะเรื่องนั้นเป็นเหตุ แล้วทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับอาราม ได้ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ที่อยู่อาศัยสำหรับใช้เป็นที่พักบำเพ็ญสมณกิจประกาศพระศาสนาเกิดจากผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสต่อพระ รัตนตรัย ได้น้อมนำมาถวายให้เป็นทรัพย์สินของสงฆ์ โดยได้รับอนุญาตจากพระพุทธเจ้าให้รับอาราม (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙/๔/๕๙/๗๑-๗๒) คือ สถานที่เป็นอาราม หรือวัด เพื่อบำเพ็ญสมณกิจอันสมควรแก่สมณสาธูป

ฉะนั้น ที่ดินวัดหรือเสนาสนะเป็นที่อยู่หรือที่อาศัยถือเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งมีความสำคัญเพราะมี ผลต่อการดำรงตนของพระภิกษุสงฆ์ในการทำกิจต่างๆ รวมทั้งใช้สอยเป็นที่อาศัยหลับนอนของภิกษุซึ่ง ในสมัยพุทธกาลนั้นพระภิกษุสงฆ์ไม่มีที่ดินวัด หรือเสนาสนะที่แน่นอนมี ดังนั้นรูปแบบวิถีชีวิตใน ระยะเวลาแรกคืออาศัยพักที่โคนไม้ หรือถ้ำ เป็นการอยู่กับธรรมชาติเพื่อทำความเพียร ต่อมาทรงอนุญาตให้ มีอารามหรือเกิดมีที่ดินของตนในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยและประกอบศาสนกิจ ของพระสงฆ์ ทำให้มีความเหมาะสมในการดำรงเพศพรหมจรรย์และเพื่อความเจริญมั่นคงของ

พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลจึงเกิดขึ้นเพราะมีผู้บรรลุธรรม มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งการสร้างวัดหรือการถวายที่ดินวัดไว้ในพระพุทธศาสนานั้นจุดประสงค์หลักนอกจากเพื่อให้เป็นสถานที่พำนักของมหาชน เพื่อใช้เป็นสถานที่พักของพระสงฆ์ผู้สละแล้วจากการเป็นอยู่อย่างคฤหัสถ์ และพระสงฆ์ผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อทำให้แจ้งพระนิพพาน ยังมุ่งหวังผลในอนิสงค์จากผลแห่งการถวายทานไปด้วยอีกประการหนึ่ง

นอกจากนี้วัดยังมีเป้าหมายในการจัดการวัดคือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อประโยชน์สุขของมวลมหาประชาชนสมดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙/๔/๓๒/๓๙) และยังเป็นที่พักของพระสงฆ์จากการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้คฤหัสถ์สร้างวัดถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาและอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ในเสนาสนะในวัดก็เพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ทรงแสดงคุณประโยชน์ของวิหารว่า “วิหารย่อมป้องกัน ความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้นยังป้องกันงู ยุง และฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้นยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อหลีกเลี่ยงร้อนอยู่ เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้งพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศเพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตนพึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวายภิกษุผู้พหูสูตให้อยู่ในที่นี้เถิด อีกประการหนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตมีจิตเลื่อมใสในภิกษุพหูสูต ผู้ปฏิบัติตรงพึงถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะอันควรแก่ท่านเหล่านั้น ท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมอันเป็นเหตุบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา ซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพานได้ในชาตินี้” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙/๗/๒๙๔/๙๑-๙๒) จากพุทธพจน์ดังกล่าวจะเห็นว่าเป้าหมายสำคัญในการวัดตามหลักพระพุทธศาสนามีการพัฒนาแต่ครั้งโบราณกาล จากพื้นที่ที่เป็นป่ามาปรับเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัยที่สงบสงัด และได้เพิ่มเติมสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นและเอื้อต่อการปฏิบัติประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งต่อมาได้มีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา ได้สร้างถาวรวัตถุขึ้นภายในวัดโดยการมุ่งประโยชน์ใช้สอยทางศาสนาเป็นหลักและถือว่าการสร้างสิ่งเหล่านี้เป็นการบำเพ็ญบุญตามวิธีการทางพระพุทธศาสนา

สำหรับหลักธรรมเพื่อการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนานั้นมีหลักธรรมสำคัญตามลำดับคือ หลักธรรมสำหรับผู้ปกครองวัดโดยผู้ปกครองวัดควรมีหลักธรรมในการปกครองตามลำดับดังนี้คือ ๑) หลักพรหมวิหารธรรม ๒) หลักอิทธิบาท ๓) หลักสังคหวัตถุ ๔) หลักกุศลกรรมบถ และหลักธรรมสำหรับผู้มีส่วนร่วมในวัดโดยมีหลักธรรมตามลำดับดังนี้คือ ๑) หลักสาราณียธรรม ๒) หลักสัปปริสธรรม ๓) หลักเบญจศีล เบญจธรรม หลักธรรมดังกล่าวเป็นหลักธรรมในการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา โดยผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองควรมีหลักธรรมดังกล่าวจึงทำให้การบริหารและการจัดการที่ดินวัดปราศจากปัญหาต่างๆที่จะตามมาได้และยังช่วยแก้ปัญหาเรื่องการบริหารและการจัดการที่ดินได้หลักธรรมดังกล่าวเช่นกัน

๒. การศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า จากการสัมภาษณ์พระครูวิลาศกิจจาจารย์ เจ้าอาวาสวัดหลวงโดยทางวัดและคณะกรรมการได้ปรึกษากับผู้เช่าโดยเป็นไปตามหลักของเมตตาธรรมมากกว่าจะอ้างระบบกฎหมายจึงทำให้วัดและผู้เช่าที่ดินวัดหลวงไม่มีปัญหาข้อพิพาทใดๆ ทั้งเพราะได้อาศัยหลักเมตตาธรรม วัดมีฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนเท่าเทียมกันแต่

เมื่อพิจารณาโดยละเอียดลงไปจะพบว่า มีความแตกต่างกันโดยสามารถจัดประเภทของวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้แรกเริ่ม คำว่า “วัด” ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ในมาตรา ๕ ซึ่งกำหนดให้วัดมี ๓ ชนิดคือ ๑) พระอารามหลวง คือวัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าบัญชีนับว่าเป็นพระอารามหลวง ๒) อารามราษฎร์ คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแต่ไม่ได้เข้าบัญชีนับว่าเป็นวัดหลวง และ ๓) ที่สำนักสงฆ์ คือ วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ต่อมาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ใช้คำว่า วัด ในมาตรา ๓๘ ซึ่งบัญญัติให้วัดมี ๒ ชนิด ดังนี้ ๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และ ๒) สำนักสงฆ์

ส่วนการก่อตั้งและวัตถุประสงค์ของวัดวัตถุประสงค์ในการตั้งขึ้นของวัดและในการดำเนินการต่าง ๆ นอกจากจะต้องอยู่ในกรอบของกฎหมายแล้วยังต้องอยู่ในพระธรรมวินัย ไม่ใช่การทำธุรกิจหรือการแสวงหากำไรจากการประกอบกิจการค้าอย่างนิติบุคคลอื่นตามกฎหมายเอกชน โดยที่หน้าที่สำคัญ ประการหนึ่งของวัดคือมุ่งที่จะตอบสนองความต้องการทางจิตใจของคนในสังคม เนื่องจากศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคมให้รวมกันเป็นหนึ่งและประพฤติปฏิบัติ อยู่ในกรอบของศีลธรรม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขแก่คนในสังคมนั้นๆ ร่วมกันได้ วัดเป็นองค์กรที่มีบทบาทต่อประเทศชาติเป็นอย่างสูงและได้รับการยอมรับจากอาณาจักร ดังพระบรมราชโองการว่า “และฝ่ายพุทธจักรนั้น การปกครองสังฆมณฑล ย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระพุทธานุภาพและในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย” (พระบรมราชโองการในการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑, ๒๕๕๐: ๓๙) และฝ่ายอาณาจักรก็ได้อาศัยพระพุทธานุภาพเพื่อค้ำจุนความมั่นคงของรัฐตลอดจนความสำคัญต่อการเมืองเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ทำให้เห็นว่าพระพุทธานุภาพเป็นเสมือนรากเหง้าของความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ในสังคมไทย และต่างฝ่ายต่างก็เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน กส่วนการได้ที่ดินของวัดนั้น “การได้มา” ตามมาตรา ๑๒๙๙ นี้ในทางกฎหมายย่อมเข้าใจได้ว่า เป็นการได้มาซึ่งสิทธิ เช่น เราพูดว่าเราได้ที่ดินก็ย่อมเข้าใจกันในทางกฎหมายว่าเราได้มาซึ่งสิทธิในที่ดินนั้นคือได้กรรมสิทธิ์ และต้องเป็นสิทธิจึงจะเกิดอำนาจต่างๆ ดังระบุไว้ในมาตรา ๑๓๓๖๖ แต่สิทธิที่ได้มาตามวรรคหนึ่งนั้น ถ้ายังไม่ได้จดทะเบียนจะไม่บริบูรณ์เป็นทรัพย์สินสิทธิ คือใช้ยื่นบุคคลอื่นนอกจากคู่สัญญาไม่ได้ กล่าวโดยสรุปหลักการที่ดินของวัดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นสามารถแยกได้เป็น ๓กรณี คือ

๑. การได้มาโดยนิติกรรมจะต้องมีการทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่

๒. การได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรมนั้นวัดย่อมได้กรรมสิทธิ์ทันทีตามหลักเกณฑ์ของกฎหมาย

๓. การได้มาโดยมีผู้อุทิศที่ดินให้แก่วัดและวัดได้เข้าครอบครองทำประโยชน์ในที่ดินนั้นแล้ว ที่ดินนั้นย่อมตกเป็นของวัดโดยไม่จำเป็นต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนกับพนักงานเจ้าหน้าที่

นอกจากนี้ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ ไม่สามารถทำการจำหน่ายจ่ายโอนโดยวิธีธรรมดาคือการทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนกับพนักงานเจ้าหน้าที่อันทำให้ที่ดินของวัดมีลักษณะเป็นทรัพย์สินนอกพาณิชย์ การซื้อขายที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์จึงกระทำไม่ได้หรือหากแม้จะได้มีการจดทะเบียนเปลี่ยนชื่อผู้ซื้อเป็นเจ้าของแล้วก็ตามผู้ซื้อก็ไม่ได้กรรมสิทธิ์ ดังนั้น การได้ที่ดินของวัดนั้นอยู่ภายใต้บทบัญญัติของ

กฎหมาย ๒ ฉบับด้วยกัน คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กับประมวลกฎหมายที่ดิน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของเอกชนโดยทั่วไปอยู่ในมาตรา ๑๒๙๙ ซึ่งแบ่งเป็นสองกรณี คือ การได้มาโดยนิติกรรมกับการได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรม ส่วนประมวลกฎหมายที่ดินได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดไว้ในมาตรา ๘๔ ซึ่งกำหนดให้ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ดังนั้นการได้มาซึ่งที่ดินของวัดจะต้องใช้กฎหมายใดมาปรับ และปรับใช้อย่างไร เพื่อให้ถูกต้องสอดคล้องกับบทบัญญัติของกฎหมาย แต่ละฉบับนั้นเป็นเนื้อหาที่จะได้ อย่างไรก็ตามยังมีกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับที่ดินของวัดอีกฉบับหนึ่งซึ่งจำเป็นจะต้องกล่าวถึงด้วยคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ซึ่งแม้จะไม่ได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยตรง แต่กลับมีบทบัญญัติซึ่งครอบคลุมที่ดินของวัดไว้ เช่น การห้ามโอน การห้ามบังคับคดี และการห้ามยกอายุความขึ้นต่อผู้ที่ดินของวัด

๓. การศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ พบว่า การเข้าพื้นที่วัดและวัดร้าง การจัดการศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๑อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ และมาตรา ๔๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้มีรายละเอียดคือ การได้มาทรัพย์สินมาเป็น ศาสนสมบัติของวัด ให้ลงทะเบียนทรัพย์สินของวัดให้เป็นหลักฐานและเมื่อต้องจำหน่ายทรัพย์สิน นั้นไม่ว่าด้วยเหตุใด ให้จำหน่ายออกจากทะเบียนนั้นโดยระบุเหตุแห่งการจำหน่ายไว้ด้วย การได้มาซึ่งที่ดินหรือสิทธิอันเกี่ยวกับที่ดิน เมื่อได้จดทะเบียนการได้มาตามกฎหมายแล้ว การกันที่ดินซึ่งเป็นที่ดินให้เป็นที่ดินจัดประโยชน์กระทำได้อีกต่อเมื่อ กรมการศาสนาเห็นชอบและได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยวจักรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัยไว้ให้ถูกต้องและให้เก็บรักษาทะเบียนและหนังสือ สัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐานที่วัดหรือจะฝากกรมการศาสนาให้เก็บไว้รักษาไว้ก็ได้ การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัดที่กันไว้เป็นที่ดินจัดประโยชน์ ที่มีกำหนดระยะเวลาการเช่าเกินสามปี จะกระทำได้อีกต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรมการศาสนา การเก็บรักษาเงินของวัด

ในส่วนที่เกินสามพันบาทขึ้นไปนั้น ให้เก็บรักษาโดยฝากกรมการศาสนา จังหวัด อำเภอ หรือ ธนาคาร หรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ ทั้งนี้ให้ฝากในนามของวัดการดูแล รักษา และจัดการเงินการกุศลที่มีผู้บริจาค ให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้บริจาค เจ้าอาวาสจัดให้ไวยวจักรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้งทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทิน ให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้องในกรณีที่ดิน เจ้าอาวาส ไวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดถูกฟ้องหรือถูกหมายเรียกเข้าเป็นโจทก์ร่วมหรือ จำเลยร่วมในเรื่องที่เกี่ยวกับการดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เจ้าอาวาสแจ้งต่อกรมการศาสนาหรือศึกษาธิการจังหวัด ที่วัดตั้งอยู่ทราบไม่ช้ากว่าห้าวันนับแต่วันรับหมาย ให้กรมการศาสนากำหนดแบบทะเบียน บัญชี แบบสัญญา และแบบพิมพ์อื่นและให้คำแนะนำการปฏิบัติแก่วัดเกี่ยวกับ การดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามกฎกระทรวงนี้

ในกรณีการเช่าที่ดินของวัดหลวง และการนำที่ดินไปจัดสรรประโยชน์ของวัดตามพรำมีลักษณะเหมือนกัน เพราะทั้งสองวัดนั้นต่างได้ดำเนินการแก้ปัญหาเรื่องค่าเช่าที่วัดและการนำที่ดินวัดไปจัดสรรประโยชน์นั้นผ่านการเจรจาด้วยหลักของเมตตาธรรมมากกว่าจะอ้างระบบกฎหมายจึงทำให้

ไม่มีปัญหาเรื่องการเช่าที่ดินและการจัดสรรผลประโยชน์เท่าใดนัก ส่วนกรณีของวัดป่าพิฆเนศวรนั้นวัดมีสถานภาพแค่วัดร้าง โดยชุมชนและผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนานั้นมีความต้องการอยากยกสถานะของวัดให้เป็นวัดตามปกติ จึงได้ดำเนินไปตามขั้นตอนของกฎหมายและขั้นตอนของคณะสงฆ์ จึงทำให้ไม่มีกรณีปัญหาใดๆ เพราะเป็นเรื่องที่เกิดจากความร่วมมือกันระหว่างวัดและชุมชน

๕. อภิปรายผลการวิจัย

ที่ดินวัดหรือวัดในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ปฐมโพธิกาล โดยการถวายอุทยานเวฬุวันของพระเจ้าพิมพิสาร ด้วยพระราชดำริว่า “หม่อมฉันขอถวายอุทยานเวฬุวันนั้นแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธองค์ทรงรับอารามแล้ว ทรงแสดงธรรมมีกถาให้พระเจ้าพิมพิสารสมาทานอภิญญาสำเร็จ ต่อมาพระพุทธองค์ ได้ทรงแสดงธรรมมีกถารับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม” ตั้งแต่นั้นมาจึงได้เริ่มมีวัดเกิดขึ้นมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน วัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ใช้เป็นสถานศึกษา อบรมให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพตำราแพทย์แผนโบราณและศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ ใช้ทำบุญบำเพ็ญกุศล เป็นศูนย์กลางการบริหารและการปกครองรวมทั้งเป็นสถานที่สงเคราะห์ทางจิตใจแก่ประชาชน ดังนั้นวัดจึงเป็นสถานที่ที่สำคัญยิ่งในการสืบทอดพระพุทธศาสนาตลอดมาและเป็นเหมือนสถานที่รวมจิตใจของผู้คนในชุมชนหรือหมู่บ้านนั้นๆ เพราะวัดถือได้ว่าเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นที่พักทางใจและเป็นที่ยึดความสงบทางใจได้ดีที่สุด

นอกจากนี้วัดยังมีบทบาทในหลายๆด้าน อาทิเช่น เป็นสถานที่ศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งลูกบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกฝนอบรมทางศิลปกรรมและเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่และศึกษาเล่าเรียนตลอดจนผู้ใหญ่ที่ขัดสนมาอาศัยเลี้ยงชีพ เป็นสถานพยาบาล ที่แจกจ่ายบอกยาและรักษาคนเจ็บป่วย เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์และหาความรู้ต่างๆ เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ เป็นที่ไกลเกลียดข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาวีริตและความทุกข์ต่างๆ เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติ เป็นคลังพัสดุซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุม เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม

ส่วนการได้ที่ดินของวัดนั้นปรากฏในบทบัญญัติของกฎหมาย ๒ ฉบับด้วยกัน คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กับประมวลกฎหมายที่ดิน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของเอกชนโดยทั่วไปอยู่ในมาตรา ๑๒๙๙ ซึ่งแบ่งเป็นสองกรณี คือ การได้มาโดยนิติกรรมกับการได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรม ส่วนประมวลกฎหมายที่ดินได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดไว้ในมาตรา ๘๔ ซึ่งกำหนดให้ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ดังนั้นการได้มาซึ่งที่ดินของวัดจะต้องใช้กฎหมายใดมาปรับ และปรับใช้อย่างไร เพื่อให้ถูกต้องสอดคล้องกับบทบัญญัติของกฎหมายแต่ละฉบับนั้นเป็นเนื้อหาที่จะได้ อย่างไรก็ตามยังมีกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับที่ดินของวัดอีกฉบับหนึ่งซึ่งจำเป็นต้องกล่าวถึงด้วยคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ซึ่งแม้จะไม่ได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยตรง แต่กลับมีบทบัญญัติซึ่งครอบคลุมที่ดินของวัดไว้ เช่น การห้ามโอน การห้ามบังคับคดี และการห้ามยกอายุความขึ้นต่อผู้ที่ดินของวัด

ส่วนการจัดการที่ดินวัดในสังคมไทย ในกรณีที่เขาที่ดินวัดและนำที่ดินไปจัดสรรผลประโยชน์ในจังหวัดอุบลราชธานีมี ๒ วัด คือ วัดหลวงและวัดบ้านด้ามพ้านั้นพบว่าทางวัดโดยมีเจ้าอาวาส คณะกรรมการวัดและผู้เช่าที่ดินวัดนั้นต่างได้เจรจาหรือระงับข้อพิพาทเรื่องเช่าที่ดินวัดด้วยหลักของเมตตาธรรมจึงทำให้วัดและชาวบ้านในฐานะผู้เช่าที่ดินวัดไม่มีปัญหาข้อพิพาทเรื่องเช่าที่ดิน ส่วนกรณีของวัดป่าพิชมณเฑศวร์ไม่ได้เป็นการเช่าที่ดินวัดแต่เป็นการยกสถานะของวัดร้างให้เป็นวัดถูกต้องตามกฎหมาย โดยชุมชนและผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนานั้นมีความต้องการอยากยกสถานะของวัดให้เป็นวัดตามปกติ จึงได้ดำเนินไปตามขั้นตอนของกฎหมายและขั้นตอนของคณะสงฆ์ จึงทำให้ไม่มีกรณีปัญหาใดๆเพราะเป็นเรื่องที่เกิดจากความร่วมมือกันระหว่างวัดและชุมชน

๖. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา ยังมีประเด็นที่สามารถศึกษาวิจัยเพิ่มเติมซึ่งไม่ใช่ประเด็นหลักในการวิจัยนี้ได้อีก ผู้วิจัยขอเสนอหัวข้อ/ประเด็นในการวิจัยเพิ่มเติมในครั้งต่อไปดังนี้

๑. ควรศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการเรื่องที่ดินวัดของเจ้าอาวาสในอำเภออื่นๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อข้อมูลที่หลากหลายภายในจังหวัดต่อไป
๒. ควรมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลายๆ ฝ่าย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลุ่มลึก หลากหลายมุมมอง
๓. ควรศึกษาเรื่องที่ดินที่เป็นกัลปนากับการจัดการสรรประโยชน์ของเจ้าอาวาส ในจังหวัดอุบลราชธานี

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. **คู่มือการพัฒนาวัด อุทยานการศึกษาในวัด ลานวัด ลานใจ ลานกีฬา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๕๕.
- พระธรรมวรนายก (โอภาส นิรุตติเมธี). **ธรรมปริทัศน์ ๔๖**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๖.
- พระบรมราชโองการในการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ๒๕๕๐.
- พลสันต์ โพธิ์ศรีทอง. **หลักการบริหารและจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร : สภาสถาบันราชภัฏ. ๒๕๓๙.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๖
- มาณพ พลไพรินทร์. **คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : ชุติมาการพิมพ์. ๒๕๓๑.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือพระสังฆาธิการ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ๒๕๕๔.

Translated Thai References

- Department of Religious Affairs (၂၀၁၃). A handbook of Monastery Development: Educational resource in monastery; monastery center, spiritual center, sport center. BKK : Kansatsana Printing House
- MahachulalongkornrajavidyalayaUniversity . (၂၀၁၈). Tripitaka : Thai version BKK : MCU Press.
- Phradhamvornayok (Opas Niruttimeti) .(၂၀၁၆). The Dhamma criticism ၆၁.. BKK : MCU Press.
- Ponsan Pokritong.(၂၀၁၈). The Monastery Administration and management in globalization period. BKK : Rajbhadha institution.
- Mapop Ponpirin .(၂၀၁၈). A handbook of The Sangha Administration. BKK : Chutima Printing.
- National Office of Buddhism. (၂၀၁၃). A Handbook of the senior Monk..BKK : National Office of Buddhism Press..

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้นำองค์ความรู้จากการวิจัยไปประกอบการเรียนการสอนในรายวิชาต่างๆ เช่น การปกครองคณะสงฆ์ไทย ประวัติพระพุทธศาสนา พระวินัยปิฎก เป็นต้น เพื่อให้บัณฑิตมีความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องการปกครองคณะสงฆ์ไทยตลอดการจัดการที่ดินวัดตามหลักของพระวินัยอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา

หน่วยงานหรือสถาบันอื่นๆที่เกี่ยวข้องการจัดการที่ดินวัด เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานที่ดินจังหวัดอุบลราชธานี และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด เป็นต้น ต่างได้นำความรู้จากงานวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาหรือระงับข้อพิพาทปัญหาการจัดการที่ดินวัดได้

๒. กิจกรรมด้านการส่งเสริมการจัดการที่ดินวัด

วัด ชาวบ้าน และชุมชน ร่วมกันประชุมและอบรมตลอดจนร่วมกันจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างองค์ความรู้ในการจัดการที่ดินวัดเพื่อให้วัด ชาวบ้านและชุมชนมีความเข้าใจอย่างถูกต้องด้วยการส่งเสริมการจัดการที่ดินวัดเพื่อให้การใช้ที่ดินวัดเป็นไปอย่างเหมาะสม ไม่ทำลายหรือบดบังความสง่างามของวัด และยังป้องกันการบุกรุกที่ดินของวัด โดยมีการทำแผนผังวัดแสดงการใช้ที่ดินของวัด แบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส สาธารณะสงเคราะห์ กำหนดที่ตั้งเสนาสนะต่างๆให้ถูกมาตราส่วน แบ่งเขตที่ต้องกันเป็นเขตจัดประโยชน์อย่างชัดเจน

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

วัด ที่พักสงฆ์ สำนักสงฆ์ ชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดอุบลราชธานีให้ความสำคัญและให้ความใส่ใจในปัญหาเรื่องการจัดการที่ดินวัดที่ปรากฏในจังหวัดอุบลราชธานีได้จัดโครงการและกิจกรรมเสริมสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการที่ดินวัด โดยเฉพาะการบริหารจัดการผลประโยชน์ในอสังหาริมทรัพย์ซึ่งเป็นศาสนสมบัติของวัด อีกทั้งให้เป็นไปตามข้อบัญญัติ อำนาจและหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่เป็นผู้บังคับบัญชาของเจ้าอาวาส ในการควบคุมดูแลการจัดประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัดกฎกระทรวงกำหนดไว้ไปตามลำดับชั้นถึงกรมการศาสนา

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์/กิจกรรมที่เสนอในข้อเสนอโครงการ
และกิจกรรมที่ทำจริง

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์/กิจกรรมที่เสนอในข้อเสนอโครงการ
และกิจกรรมที่ทำจริง
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	ทราบถึงการได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย การจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทยและแนวทางการแก้ปัญหา และการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี	ข้อที่ ๑ - ๓	- ทำให้สามารถทราบปัญหาที่เกิดจากการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัยตลอดจนแนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี
๒. การสัมภาษณ์ข้อมูลจากเจ้าอาวาสวัดต่างๆในจังหวัดอุบลราชธานีในกรณีศึกษาจำนวน ๓ รูป	ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานการจัดการที่ดินวัดอันเป็นศาสนสมบัติให้ถูกต้องตามหลักของพระธรรมวินัย และสามารถแก้ปัญหาต่างๆได้ด้วยหลักของเมตตาธรรมในพระพุทธศาสนา	ข้อที่ ๑ - ๓	- ทำให้สามารถวิเคราะห์การจัดการที่ดินวัดและทราบแนวทางการในการจัดการที่ดินวัดในจังหวัดอุบลราชธานี
๓. การเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์/แบบสอบถามเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมกับการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี	- ทำให้ทราบปัญหาที่เกิดจากการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี-	ข้อที่ ๑ - ๓	ทำให้ทราบแนวทางการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีด้วยหลักพุทธธรรมที่สามารถแก้ปัญหาการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีได้
๔. ข้อเสนอแนะอื่น	- ควรศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการเรื่องที่ดินวัดของเจ้าอาวาสในอำเภออื่นๆ ในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อข้อมูลที่หลากหลายภายในจังหวัดต่อไป - ควรมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In	ข้อที่ ๓	ทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุนิติวัตถุประสงค์	โดยทำให้
	depth interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลายๆ ฝ่าย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลุ่มลึก หลากหลาย มุมมอง - ควรศึกษาเรื่องที่ดินที่เป็นกัลปนากับการจัดสรรประโยชน์ของเจ้าอาวาส ในจังหวัดอุบลราชธานี		
๕. รายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง ๓ ข้อคือ ๑. เพื่อศึกษาการได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธรศาสนาตามพระธรรมวินัย ๒. เพื่อศึกษาการจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย ๓. เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี	ข้อ ๑ - ๓	ได้รายงานวิจัยที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย และสามารถใช้หลักพุทธรธรรมในการแก้ปัญหาการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี

ภาคผนวก ง
แบบสัมภาษณ์

ภาคผนวก ง แบบสัมภาษณ์

การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา

คำชี้แจง : แบบสอบถามชุดนี้ เป็นแบบสอบถามเพื่อการวิจัยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา คำตอบทุกคำตอบจะใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวิจัยโดยภาพรวมไม่พาดพิงถึงคำตอบของบุคคลใดบุคคลหนึ่งให้เกิดความเสียหาย ดังนั้น ขอความกรุณาท่านให้ตอบทุกคำถามตามความเป็นจริง

แบบสอบถามทั้งหมดมี ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ

ขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถาม ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

(พระมหาคำพันธ์ ปภากรโร,ดร.)

ผู้วิจัยและคณะ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ชื่อ..... ฉายา..... อายุ..... ปี
 พรรษา..... เจ้าอาวาส.....

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ

๑. ท่านคิดว่าหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถแก้ไขปัญหาการจัดการที่ดินของวัดมีความสำคัญอย่างไร ?

.....
 .....
 .....

๒. ท่านคิดว่าหลักเมตตาธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถแก้ไขปัญหาการจัดการที่ดินของวัดได้จริงหรือไม่อย่างไร ?

.....
 .....
 .....

๓. เจ้าอาวาสวัดและคณะกรรมการวัดได้บริการและการจัดการที่ดินวัดให้ถูกต้องตามหลักพระธรรมและให้เป็นไปตามขั้นตอนของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ตลอดจนตามขั้นตอนของกฎหมายหรือไม่ อย่างไร?

.....
 .....
 .....

๔. ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....
 .....
 .....

ภาคผนวก จ
รูปภาพการสัมภาษณ์

ภาคผนวก จ
รูปภาพการสัมภาษณ์

สัมภาษณ์, พระครูวิลาสกิจจาทร,เจ้าอาวาสวัดหลวง, เมื่อ ๙ ธันวาคม ๒๕๕๙

สัมภาษณ์ พระประสาน ยสธโร, ผู้ดูแลวัดป่าพระพิฆเนศวร์, เมื่อ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๙

สัมภาษณ์พระครูวิจิตรศาสนการ, เจ้าอาวาสวัดด้ามพม่า, เมื่อ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๙

แบบสรุปโครงการ

แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่	ว.๐๖๔/๒๕๕๗
ชื่อโครงการ	การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา
หัวหน้าโครงการ	พระมหาคำพันธ์ ปภากรโร,ดร.และคณะ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	
ในปัจจุบันสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว ไม่ว่าจะสังคมท้องถิ่นหรือสังคมเมือง สังคมบ้านหรือวัด เนื่องจากการพัฒนาทางด้านสิ่งปลูกสร้างทางด้านเทคโนโลยีหรือทางด้านข้อมูลสารสนเทศ ทำให้เกิดภาวะวิกฤตมากมายตามมาไม่ว่าจะเป็นวิกฤตสิ่งแวดล้อม วิกฤตวัฒนธรรม วิกฤตเศรษฐกิจ และวิกฤตทางสังคม สิ่งเหล่านี้ประชาชนจะต้องได้รับผลกระทบกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ประชาชนในสังคมบ้านและวัดจึงต้องปรับเปลี่ยนตนเองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทุกขณะทั้งทางกายและทางใจ วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันศาสนาเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ แล้วยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและศูนย์กลางของชุมชน วัดจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทยทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน วัดจึงเป็นสถานที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาโดยมีเสนาสนะ และอาคารถาวรวัตถุต่างๆ เป็นที่อยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ ของพุทธศาสนิกชนทุกคนทั้งทางด้านจิตใจ และกิจกรรมตามประเพณีนิยม และยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงามที่จะก่อให้เกิดความสะอาด ความสว่าง และความสงบ นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาอีกด้วย วัดทุกวัดในทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมีฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน แต่ในทางพระวินัยยังมีฐานะที่แตกต่างกัน ตามมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยได้จำแนกวัดออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่" อาราม ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา๕ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์เพื่อประโยชน์ทางพระวินัย โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วพร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมตามพระวินัยได้ทุกประการ เป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัย ๒. สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งเป็นวัด รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้นตามความในมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ ด้วย และยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่สามารถใช้เป็นสถานที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้ ซึ่งฐานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์แล้ว แต่ฐานะทางพระวินัยยังไม่พร้อม ที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมตามพระวินัยทุกประการได้ เพราะยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ดังนั้นคำว่า วัด จึงเป็นสิ่งหนึ่งที่อยู่คู่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ในครั้งสมัยอดีตวัดไม่ใช่สิ่งที่พระสงฆ์ต้องแสดงภาวะความเป็นเจ้าของ แต่เป็นสมบัติของสงฆ์ทั่วๆไป แต่กาลเวลาได้	

ทำให้วัดยกสถานะเป็นสมบัติและอำนาจอย่างหนึ่งด้วยสถานที่สร้างวัดอันหมายถึงที่ดินจะต้องอาศัยองค์ประกอบทางกฎหมายกำหนดเขตเฉพาะที่ตั้งอย่างชัดเจน ตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ตามมาตรา ๓๓ ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัดนั้นหมายถึงที่ดินใน ๓ ประเภท คือ

๑. ที่วัด คือที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น
๒. ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด
๓. ที่กัลปนา คือที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

ที่ดินวัดในครั้งอดีตอาจอยู่ในที่ที่ไม่ต้องการใช้ประโยชน์จากชุมชนหรือสังคมด้วยเหตุผลทางมูลค่าหรือทำเลในการแสวงหาผลประโยชน์แต่เมื่อความเจริญเข้ามาเบียดเบียนที่ดินวัดจึงนำมาสู่การเกิดปัญหาในการแบ่งแย่งถือสิทธิ์ครอบครองเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัดที่มีผลประโยชน์ในด้านทำเลการค้า การเช่าที่ทำประโยชน์ในที่ดินธรณีสงฆ์ด้วยความมุ่งหวังในเงินบำรุงวัด ค่าเช่าที่ดินอาคาร อันนำมาสู่กระบวนการทางกฎหมายในการดำเนินการฟ้องร้องจัดการบริหารถือสิทธิ์ในที่ดินวัดเพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์ อันนำไปสู่วิพากษ์ในทางกฎหมายและสังคมไทยเกิดขึ้น ดังเช่นกรณีที่ธรณีสงฆ์ของวัดสวนแก้ว หรือโฉนดที่ดินธรณีสงฆ์ที่นำมาสร้างสนามกอล์ฟอัลไพน์และบ้านจัดสรรของวัดธรรมิการามารวิหาร เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในเรื่องการจัดการที่ดินวัดมีความสำคัญที่สุดต่อความเจริญรุ่งเรืองสันติสุขและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาถือเป็นหน้าที่โดยตรงของเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดที่ต้องทำหน้าที่เป็นผู้บริหารกิจการของวัดเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาดูแลแนะนำสั่งสอนพระภิกษุสามเณรและฆราวาสให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้อยู่ในศีลธรรมอันดีให้มีความสมัคสมานสามัคคีปรองดองกันให้ร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติศาสนกิจดำเนินกิจกรรมและโครงการต่างๆของวัดให้สำเร็จไปด้วยดี มีประสิทธิภาพสูงและให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองสันติสุขและมั่นคงเป็นศูนย์กลางชุมชนในการให้การศึกษาอบรมศีลธรรมจริยธรรมและภาวนาธรรมคือวิปัสสนากรรมฐานแก่ชุมชนและประชาชนทั้งใกล้และไกลให้เป็นที่ยังทางใจแก่สาธุชนได้อย่างแท้จริง

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาถึงการได้มาและการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา รวมถึงการจัดการที่ดินให้ถูกต้องในทางกฎหมายเพื่อที่จะทำให้วัดนั้นได้สิทธิชอบธรรมในบริหารจัดการวัดบนฐานแห่งความถูกต้องชอบธรรมทางกฎหมายอย่างแท้จริง เพื่อให้วัดเป็นสถานแห่งการเรียนรู้และพัฒนามนุษย์ตามหลักการทางพุทธศาสนาและความสุขสงบเย็นแก่สังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑. เพื่อศึกษาการได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย
๒. เพื่อศึกษาการจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย
๓. เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา” สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับดังนี้

๑.การศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่า ที่ดินตามหลักพุทธศาสนาเป็นสถานที่พักอาศัยเพื่อบำเพ็ญพุทธกิจในสมัยพุทธกาลนั้น พระองค์ทรงพักอาศัยตามป่าเขา ดังความปรากฏในคราวประกาศอัมมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์พระองค์ก็ใช้ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อยู่จำพรรษา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั้น หลังจากนั้น พระองค์ก็ทรงเสด็จไปโปรด พระเจ้าพิมพิสาร พร้อมทั้งบริวาร จนพระเจ้าพิมพิสารและบริวารได้บรรลุธรรมชั้นโสดาบันเกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้ถวายอุทยาน เวฬุวันให้แก่สงฆ์ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานซึ่งถือว่าเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นอสังหาริมทรัพย์ พระพุทธองค์ ได้แสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนั้นเป็นเหตุ แล้วทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับ อาราม ได้ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ที่อยู่อาศัยสำหรับใช้เป็นที่พักบำเพ็ญสมณกิจประกาศพระศาสนานี้เกิดจากผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัย ได้น้อมนำมาถวายให้เป็นทรัพย์สินของสงฆ์ โดยได้รับอนุญาตจากพระพุทธเจ้าให้อารามคือ สถานที่เป็นอาราม หรือวัดเพื่อบำเพ็ญสมณกิจอันสมควรแก่สมณสาธูป

ฉะนั้น ที่ดินวัดหรือเสนาสนะเป็นที่อยู่หรือที่อาศัยถือเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งมีความสำคัญเพราะมีผลต่อการดำรงตนของพระภิกษุสงฆ์ในการทำกิจต่างๆ รวมทั้งใช้สอยเป็นที่อาศัยหลับนอนของภิกษุซึ่งในสมัยพุทธกาลนั้นพระภิกษุสงฆ์ไม่มีที่ดินวัด หรือเสนาสนะที่แน่นอนมี ดังนั้นรูปแบบวิถีชีวิตในระยะแรกคืออาศัยพักที่โคนไม้ หรือถ้ำ เป็นการอยู่กับธรรมชาติเพื่อทำความเพียร ต่อมาทรงอนุญาตให้มีอารามหรือเกิดมีที่ดินของตนในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยและประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ ทำให้มีความเหมาะสมในการดำรงเพศพรหมจรรย์และเพื่อความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนาวัดในสมัยพุทธกาลจึงเกิดขึ้นเพราะมีผู้บรรลุธรรม มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งการสร้างวัดหรือการถวายที่ดินวัดไว้ในพระพุทธศาสนานั้นจุดประสงค์หลักนอกจากเพื่อให้เป็นสถานที่พำนักของมหาชน เพื่อใช้เป็นสถานที่พักของพระสงฆ์ผู้สละแล้วจากการเป็นอยู่อย่างคฤหัสถ์ และพระสงฆ์ผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อทำให้แจ้งพระนิพพาน ยังมุ่งหวังผลในอนันตังคจากผลแห่งการถวายทานไปด้วยอีกประการหนึ่ง

นอกจากนี้วัดยังมีเป้าหมายในการจัดการวัดคือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อประโยชน์สุขของมวลมหาประชาชนสมดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” และยังเป็นที่พักของพระสงฆ์จากการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้คฤหัสถ์สร้างวัดถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาและอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ในเสนาสนะในวัดก็เพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ทรงแสดงคุณประโยชน์ของวิหารว่า “วิหารย่อมป้องกัน ความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้นยังป้องกันงู ยุง และฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้นยังป้องกันลม และแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อหลีกเร้นอยู่ เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศเพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวายภิกษุผู้พหูสูตให้อยู่ในที่นี้เถิด อีกประการหนึ่ง ผู้เป็น

บัณฑิตมีจิตเลื่อมใสในภิกษุพหูสูต ผู้ปฏิบัติตรง พึงถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะอันควรแก่ท่าน เหล่านั้น ท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมอันเป็นเหตุบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา ซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพานได้ในชาตินี้” จากพุทธพจน์ดังกล่าวจะเห็นว่าเป้าหมายสำคัญในการวัดตามหลักพระพุทธศาสนามีการพัฒนามาแต่ครั้งโบราณกาล จากพื้นที่ที่เป็นป่ามาปรับเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัยที่สงบสงัด และได้เพิ่มเติมสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นและเอื้อต่อการปฏิบัติประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งต่อมาได้มีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา ได้สร้างถาวรวัตถุขึ้นภายในวัดโดยการมุงประโยชน์ใช้สอยทางศาสนาเป็นหลักและถือว่าการสร้างสิ่งเหล่านี้เป็นการบำเพ็ญบุญตามวิธีการทางพระพุทธศาสนา

สำหรับหลักธรรมเพื่อการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนานั้นมีหลักธรรมสำคัญตามลำดับคือ หลักธรรมสำหรับผู้ปกครองวัดโดยผู้ปกครองวัดควรมีหลักธรรมในการปกครองตามลำดับดังนี้คือ ๑) หลักพรหมวิหารธรรม ๒) หลักอิทธิบาท ๓) หลักสังคหวัตถุ ๔) หลักกุศลกรรมบถ และหลักธรรมสำหรับผู้อยู่ร่วมกันในวัดโดยมีหลักธรรมตามลำดับดังนี้คือ ๑) หลักสาราณียธรรม ๒) หลักสัปปริสธรรม ๓) หลักเบญจศีล เบญจธรรม หลักธรรมดังกล่าวเป็นหลักธรรมในการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา โดยผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองควรมีหลักธรรมดังกล่าวจึงทำให้การบริหารและการจัดการที่ดินวัดปราศจากปัญหาต่างๆที่จะตามมาได้และยังช่วยแก้ปัญหาเรื่องการบริหารและการจัดการที่ดินได้หลักธรรมดังกล่าวเช่นกัน

๒. การศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า จากการสัมภาษณ์พระครูวิลาศกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดหลวงโดยทางวัดและคณะกรรมการได้ปรึกษากับผู้เช่าโดยเป็นไปตามหลักของเมตตาธรรมมากกว่าจะอ้างระบบกฎหมายจึงทำให้วัดและผู้เช่าที่ดินวัดหลวงไม่มีปัญหาข้อพิพาทใดๆ ทั้งเพราะได้อาศัยหลักเมตตาธรรม วัดมีฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนเท่าเทียมกัน แต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียดลงไปจะพบว่า มีความแตกต่างกันโดยสามารถจัดประเภทของวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้แก่เริ่ม คำว่า “วัด” ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ.๒๔๔๕) ในมาตรา ๕ ซึ่งกำหนดให้วัดมี ๓ ชนิดคือ ๑) พระอารามหลวง คือวัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าบัญชีนับว่าเป็นพระอารามหลวง ๒) อารามราษฎร์ คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแต่มิได้เข้าบัญชีนับว่าเป็นวัดหลวง และ ๓) ที่สำนักสงฆ์ คือ วัดที่ยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ต่อมาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๘ ใช้คำว่า วัด ในมาตรา ๓๘ ซึ่งบัญญัติให้วัดมี ๒ ชนิด ดังนี้ ๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และ ๒) สำนักสงฆ์

ส่วนการก่อตั้งและวัตถุประสงค์ของวัดวัตถุประสงค์ในการตั้งขึ้นของวัดและในการดำเนินการต่าง ๆ นอกจากจะต้องอยู่ในกรอบของกฎหมายแล้วยังต้องอยู่ในพระธรรมวินัย ไม่ใช่การทำธุรกิจหรือการแสวงหากำไรจากการประกอบกิจการค้าอย่างนิติบุคคลอื่นตามกฎหมายเอกชน โดยที่หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของวัดคือมุ่งที่จะตอบสนองความต้องการทางจิตใจของคนในสังคม เนื่องจากศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคมให้รวมกันเป็นหนึ่งและประพฤติปฏิบัติดี อยู่ในกรอบของศีลธรรม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขแก่คนในสังคมนั้นๆ ร่วมกันได้ วัดเป็นองค์กรที่มีบทบาทต่อประเทศชาติ

เป็นอย่างสูงและได้รับการยอมรับจากอาณาจักร ดังพระบรมราชโองการว่า “และฝ่ายพุทธจักรนั้น การปกครองสังฆมณฑล ย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนาและในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย” และฝ่ายอาณาจักรก็ได้อาศัยพระพุทธศาสนาเพื่อค้ำจุนความมั่นคงของรัฐตลอดจนความสำคัญต่อการเมืองเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ทำให้เห็นว่าพระพุทธศาสนา เป็นเสมือนรากเหง้าของความรู้สึกรู้จักคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ในสังคมไทย และต่างฝ่ายต่างเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน ส่วนการได้ที่ดินของวัดนั้น “การได้มา” ตามมาตรา ๑๒๙๙ นี้ ในทางกฎหมายย่อมเข้าใจได้ว่า เป็นการได้มาซึ่งสิทธิ เช่น เราพูดว่าเราได้ที่ดินก็ย่อมเข้าใจกันในทางกฎหมายว่าเราได้มาซึ่งสิทธิในที่ดินนั้นคือได้กรรมสิทธิ์ และต้องเป็นสิทธิจึงจะเกิดอำนาจต่างๆ ดังระบุไว้ในมาตรา ๑๓๓๖๖ แต่สิทธิที่ได้มาตามวรรคหนึ่งนั้น ถ้ายังไม่ได้จดทะเบียนจะไม่บริบูรณ์เป็นทรัพย์สิน สิทธิ คือใช้ยับยั้งบุคคลอื่นนอกจากคู่สัญญาไม่ได้ กล่าวโดยสรุปหลักการที่ดินของวัดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นสามารถแยกได้เป็น ๓ กรณี คือ

๑. การได้มาโดยนิติกรรมจะต้องมีการทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่

๒. การได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรมนั้นวัดย่อมได้กรรมสิทธิ์ทันทีตามหลักเกณฑ์ของกฎหมาย

๓. การได้มาโดยมีผู้อุทิศที่ดินให้แก่วัดและวัดได้เข้าครอบครองทำประโยชน์ในที่ดินนั้นแล้ว ที่ดินนั้นย่อมตกเป็นของวัดโดยไม่จำเป็นต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนกับพนักงานเจ้าหน้าที่

นอกจากนี้ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ ไม่สามารถทำการจำหน่ายโอนโดยวิธีธรรมดาคือการทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนกับพนักงานเจ้าหน้าที่อันทำให้ที่ดินของวัดมีลักษณะเป็นทรัพย์สินนอกพาณิชย์ การซื้อขายที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์จึงกระทำไม่ได้หรือหากแม้จะได้มีการจดทะเบียนเปลี่ยนชื่อผู้ซื้อเป็นเจ้าของแล้วก็ตามผู้ซื้อก็ไม่ได้กรรมสิทธิ์ ดังนั้น การได้ที่ดินของวัดนั้นอยู่ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมาย ๒ ฉบับด้วยกัน คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กับประมวลกฎหมายที่ดิน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของเอกชนโดยทั่วไปอยู่ในมาตรา ๑๒๙๙ ซึ่งแบ่งเป็นสองกรณี คือ การได้มาโดยนิติกรรมกับการได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรม ส่วนประมวลกฎหมายที่ดินได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดไว้ในมาตรา ๘๔ ซึ่งกำหนดให้ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ดังนั้นการได้มาซึ่งที่ดินของวัดจะต้องใช้กฎหมายใดมาปรับ และปรับใช้อย่างไร เพื่อให้ถูกต้องสอดคล้องกับบทบัญญัติของกฎหมาย แต่ละฉบับนั้นเป็นเนื้อหาที่จะได้ อย่างไรก็ตามยังมีกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับที่ดินของวัดอีกฉบับหนึ่งซึ่งจำเป็นจะต้องกล่าวถึงด้วยคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ซึ่งแม้จะไม่ได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยตรง แต่กลับมีบทบัญญัติซึ่งครอบครองที่ดินของวัดไว้ เช่น การห้ามโอน การห้ามบังคับคดี และการห้ามยกอายุความขึ้นต่อผู้ที่ดินของวัด

๓. การศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ พบว่า การเข้าพื้นที่วัดและวัดร้าง การจัดการศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๑ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ และมาตรา ๔๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้มีรายละเอียดคือ การได้มาทรัพย์สินมาเป็น ศาสนสมบัติของวัด ให้ลงทะเบียนทรัพย์สินของวัดให้เป็นหลักฐานและเมื่อต้องจำหน่ายทรัพย์สิน นั้นไม่ว่าด้วยเหตุใด ให้จำหน่ายออกจากทะเบียนนั้นโดย

ระบุเหตุแห่งการจำหน่ายไว้ด้วย การได้มาซึ่งที่ดินหรือสิทธิอันเกี่ยวกับที่ดิน เมื่อได้จดทะเบียนการได้มาตามกฎหมายแล้ว การกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่ยึดประโยชน์กระทำได้อีกต่อเมื่อ กรมการศาสนาเห็นชอบและได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยวจักรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำทะเบียนทรัพย์สินที่ยึดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัยไว้ให้ถูกต้องและให้เกิดรักษาทะเบียนและหนังสือ สัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐานที่วัดหรือจะฝากกรมการศาสนาให้เก็บไว้รักษาไว้ก็ได้ การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัดที่กันไว้เป็นที่ยึดประโยชน์ ที่มีกำหนดระยะเวลาการเช่าเกินสามปี จะกระทำได้อีกต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรมการศาสนา การเก็บรักษาเงินของวัด

ในส่วนที่เกินสามพันบาทขึ้นไปนั้น ให้เก็บรักษาโดยฝากกรมการศาสนา จังหวัด อำเภอ หรือ ธนาคาร หรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ ทั้งนี้ให้ฝากในนามของวัดการดูแล รักษา และจัดการเงินการกุศลที่มีผู้บริจาค ให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้บริจาค เจ้าอาวาสจัดให้ไวยวจักรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้งทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทินให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง ในกรณีที่ดิน เจ้าอาวาส ไวยวจักรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดถูกฟ้องหรือถูกหมายเรียกเข้าเป็นโจทก์ร่วมหรือ จำเลยร่วมในเรื่องที่เกี่ยวกับการดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เจ้าอาวาสแจ้งต่อกรมการศาสนาหรือศึกษาธิการจังหวัด ที่วัดตั้งอยู่ทราบไม่ช้ากว่าห้าวันนับแต่วันรับหมาย ให้กรมการศานากำหนดแบบทะเบียน บัญชี แบบสัญญา และแบบพิมพ์อื่นและให้คำแนะนำ การปฏิบัติแก่วัดเกี่ยวกับ การดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามกฎกระทรวงนี้ ในกรณีการเช่าที่ดินของวัดหลวง และการนำที่ดินไปจัดสรรประโยชน์ของวัดตามพรัามีลักษณะเหมือนกัน เพราะทั้งสองวัดนั้นต่างได้ดำเนินการแก้ปัญหาเรื่องค่าเช่าที่วัดและการนำที่ดินวัดไปจัดสรรประโยชน์นั้นผ่านการเจรจาด้วยหลักของเมตตาธรรมมากกว่าจะอ้างระบบกฎหมายจึงทำให้ไม่มีปัญหาเรื่องการเช่าที่ดินและการจัดสรรผลประโยชน์เท่าใดนัก ส่วนกรณีของวัดป่าพิฆเนศวรนั้นวัดมีสถานภาพแก้ววัดร้าง โดยชุมชนและผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนานั้นมีความต้องการอยากยกสถานะของวัดให้เป็นวัดตามปกติ จึงได้ดำเนินไปตามขั้นตอนของกฎหมายและขั้นตอนของคณะสงฆ์ จึงทำให้ไม่มีกรณีปัญหาใดๆเพราะเป็นเรื่องที่เกิดจากความร่วมมือกันระหว่างวัดและชุมชน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา^๑ยังมีประเด็นที่สามารถศึกษาวิจัยเพิ่มเติมซึ่งไม่ใช่ประเด็นหลักในการวิจัยนี้ได้อีก ผู้วิจัยขอเสนอหัวข้อ/ประเด็นในการวิจัยเพิ่มเติมในครั้งต่อไปดังนี้

๑. ควรศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการเรื่องดินวัดของเจ้าอาวาสในอำเภออื่นๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อข้อมูลที่หลากหลายภายในจังหวัดต่อไป

๒. ควรมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview) จาก

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลายๆ ฝ่าย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลุ่มลึก หลากหลายมุมมอง

๓. คว้าศึกษาเรื่องที่ดินที่เป็นกัลปนากับการจัดสรรประโยชน์ของเจ้าอาวาส ใน
จังหวัดอุบลราชธานี

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระมหาคำพันธ์ ปภากรโ (ภาคสิม)
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) PhramaKampan Papakaro, Ph.D.
๒. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
หมู่ที่ ๑ ตำบลกระโสบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐
โทร. ๐-๔๕๔๒-๒๑๕๓-๙ แฟกซ์ ๐๔๕ ๔๒๒ ๑๕๕-๙
E-mail: K_paphakaro@yahoo.co.th
๓. ประวัติการศึกษา
- ๑) สำเร็จการศึกษา (วุฒิปริญญา) น.ธ.เอก, ป.ธ.๓
๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา
ปริญญาตรี พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปริญญาโท บธ.ม. (บริหารธุรกิจ) มหาวิทยาลัยราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี
ปริญญาเอก. (พุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมคอ ประเทศอินเดีย
๔. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน
- ปัจจุบัน รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ผู้ร่วมวิจัย ๑

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) ผศ.นายสุพิมล ศรีศักดิ์ดา
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Asst. Prof. Supimon Sonsakdha.
๒. ตำแหน่งวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์
๓. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
หมู่ที่ ๑ ตำบลกระโสมบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐ โทร. ๐๔๕ ๔๒๒๑๕๔ แฟกซ์ ๐๔๕ ๔๒๒ ๑๕๔
E-mail : supisornsak@hotmail.com
๔. ประวัติการศึกษา
- ๑) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา
ปริญญาตรี พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปริญญาโท กศ.ม. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
๕. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน
- ๒๕๔๙ - ๒๕๕๓ อดีตผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป
อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตอุบลราชธานี

ผู้ร่วมวิจัย ๒

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระสุภาพร เตชธโร
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) PhraSuphapon Tachatharo.
๒. ตำแหน่งวิชาการ อาจารย์
๓. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
หมู่ที่ ๑ ตำบลกระโสบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐ โทร. ๐๔๕ ๔๒๒๑๕๔ แฟกซ์ ๐๔๕ ๔๒๒ ๑๕๔
E-mail : suphakorn94@hotmail.com
๔. ประวัติการศึกษา
- ๑) สำเร็จการศึกษา น.ธ.เอก
- ๑) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา
ปริญญาตรี พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปริญญาโท M.A. (Philosophy) มหาวิทยาลัยปуне อินเดีย
๕. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ
- ๑) งานวิจัยเรื่อง เจตคติของเยาวชนที่มีต่อการปกครองคณะสงฆ์
ภาค ๑๐ งปม. ๒๕๕๓ จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒) งานวิจัยเรื่องวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม
อีสานเรื่องสร้อยสายคำ งปม. ๒๕๕๕ จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน
- ปัจจุบัน อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตอุบลราชธานี

ผู้ร่วมวิจัย ๓

๑. ชื่อ (ภาษาไทย)	พระสฤทธิ์ สุมโน
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ)	PhraSarit Sumano
๒. ตำแหน่งวิชาการ	อาจารย์
๓. หน่วยงานที่ติดต่อได้	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี หมู่ที่ ๑ ตำบลกระโสม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐
๔. ประวัติการศึกษา	
๑) สำเร็จการศึกษา	น.ธ.เอก
๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา	ปริญญาตรี พธ.บ. (ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปริญญาโท พธ.ม. (พุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน	
ปัจจุบัน	อาจารย์อัตราจ้าง สาขาวิชาศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ผู้ร่วมวิจัย ๔

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) นายนคร จันทรราช
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Nakhon Jantharach
๒. ตำแหน่งวิชาการ อาจารย์
๓. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ตำบลกระโสม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐
โทรศัพท์มือถือ ๐๘ - ๔๖๐๖ - ๑๑๓๙
๔. ประวัติการศึกษา
- ๑) สำเร็จการศึกษา น.ธ.เอก, ปธ.๖
- ๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา
ปริญญาตรี พธ.บ. (การสอนสังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปริญญาโท ศศ.ม. (ปรัชญาและศาสนา) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ปริญญาเอก พธ.ด. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน
- ๒๕๕๔ - ปัจจุบัน ตำแหน่งอาจารย์อัตราจ้าง สังกัดวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตอุบลราชธานี